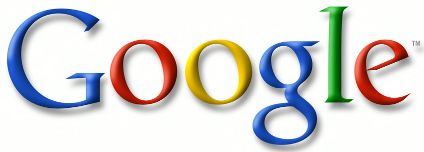
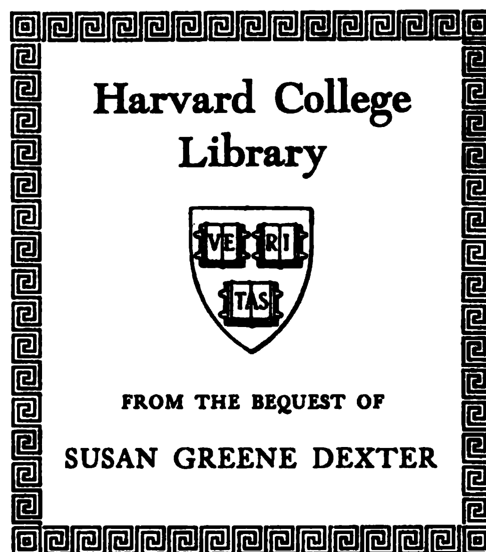
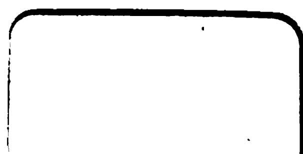

Harvard College
Library
VE RI
TAS
FROM THE BEQUEST OF
SUSAN GREENE DEXTER

ANNALES

ACADEMICI.

CIƆIƆCCCLVIII—CIƆIƆCCCLIX.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO J. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1862.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
May 1959
Dexter

Quae hoc Annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. CIƆIƆCCCLVIII AD D. VIII FEBR. CIƆIƆCCCLIX

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS.

IOANNES HENRICUS STUFFKEN.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

FREDERICUS KAISER.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. H. STUFFKEN.
I. BAKE, quantum aetas et valetudo sinebant.
A. RUTGERS.
T. G. I. IUYNBOLL.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY.
M. DE VRIES.
I. G. HULLEMAN.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
G. C. B. SURINGAR.
F. G. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS.
H. HALBERTSMA IUST. FIL.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, quantum aetas et valetudo sinebant.
C. I. VAN ASSEN.
H. COCK.
I. DE WAL.
S. VISSERING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, quantum aetas et valetudo sinebant.
N. C. KIST.
I. H. SCHOLTEN.
A. KUENEN.
I. I. PRINS.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. I. VERDAM.
F. KAISER.
P. L. RYKE.
F. W. R. SURINGAR, Prof. extraord.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord.

I. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
H. ATTWELL, Lector Anglic. Literarum.

ORATIO

DE

MODO QUO EXPERIENTIA OMNIS NOSTRAE COGNITIONIS FONS SIT HABENDUS UNICUS,

QUAM HABUIT

IOANNES HENRICUS STUFFKEN,

D. VIII M. FEBRUARII A. CIƆIƆCCCLIX,

QUUM ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE MAGISTRATUM DEPONERET.

AUDITORES HUMANISSIMI, SPECTATISSIMI!

Constat inter omnes veteris Philosophiae non prorsus ignaros, antiquissimos Graecorum Philosophos in rerum inquisivisse naturam, mentem vero humanam non explorasse, neque ad viam, quae ad rerum cognitionem ducat, animum attendisse. SOCRATI autem Dialectices initia debentur, quam excoluere postea PLATO et ARISTOTELES. PLATO a rebus in sensus cadentibus, quae hominum vulgo esse videntur, eas distinxit, quas solas revera esse dicebat, sensibus non percipiendas, sed mentis tanquam oculis contemplandas. Eorum autem, quibus universa PLATONIS doctrina non placebat, multi hactenus illi assenserunt, ut aut cognitioni e singularum rerum consideratione oriundae longe praeferrent eam, quae soli rationis debeatur luci, aut hanc unam scientiae nomine dignam iudicarent. Sed ut PLATO statuit ad rerum adspectabilium notitiam sensuum perceptione opus esse, ita etiam hi non negant rationem experientiae uti adminiculis ad copias in sinu suo reconditas in lucem proferendas.

Omnes igitur fere in eo consentiunt, sine accurata rerum inquisitione nihil sciri posse: eorum autem numerus magis magisque accrevit, qui viam, quam experientiae dicere solemus, tanquam unice veram consectarentur. Neque tamen hodie desunt, qui experientiae opponant, quam dicunt, speculationem, rationem scilicet aut magis aut unice philosopham. Praeter eos, qui nihil verum certumque existimant, nisi quod aut sensui externo internove debeatur, aut iusta inde ratiocinatione eliciatur, sunt nonnulli, qui his terminis rerum scientiam finitam esse nolint, mentis propriam esse supellectilem arbitrantes. Alii rursus omnia, quibus scientiam nobis comparamus, ipsis rebus sensu perceptis, alii nonnulla mentis actioni adscribunt.

Quae quum ita sint, cogitanti mihi, quid potissimum argumenti eligerem, de quo magistratum academicum depositurus dicerem, se obtulit quaestio, quomodo experientia omnis nostrae cognitionis fons sit habendus unicus. Quae quidem quaestio et a mea persona non est aliena, et ad omnes artium disciplinarumque cultores pertinet. Vos, auditores, me hac de re dicentem benigne, quaeso, audite, pro humanitate vestra conniventes in erroribus sive rationis, sive orationis, quibus captus esse deprenhendar.

Memorabam eos, qui experientiae opponunt speculationem. Quod attinet ad illam, non eam dico experientiam sive *ἐμπειρίαν*, cui ARISTOTELES medium inter sensum et artem scientiamque locum attribuit. Sensus, ex eius sententia, cognitionis praebet semina, unde tam memoria quam experientia nascitur. Haec cum arte et scientia nonnihil habet convenientiae, inter se tamen differunt. Nam experientia ad singula spectat, ars et scientia ad universa. Sed experientia ad germanam scientiam perducit eum, qui ea recte utitur. Non reapse igitur, sed verbo tantum ARISTOTELES discrepat ab iis, qui hodie omnem scientiam ab experientia profectam seu empiricam esse contendunt.

Neque eam dico speculationem, cui antiquiores se dabant Philosophi. Hi enim omnem accuratiorem rerum indagationem hoc nomine appellabant, ac speculari et philosophari erat iis prorsus idem. Postea autem hoc vocabulo designari coepit singularis quaedam disputandi verique inveniendi via, quam ingressi non rebus explorandis, sed vi menti insita ad verae scientiae arcana penetrare conabantur. Philosophi, qui hanc methodum sequuntur, quamquam ultro fatentur experientiam ad singularum rerum cognitionem esse necessariam, nec verum esse quidquam, quod rebus ex hoc tanquam fonte haustis repugnet, contendunt tamen non experientiam, sed unam rationem Philosophi esse magistram.

Qui naturae historiaeve se dedit studio, cognitamque habet viam, quae in utroque ad verum reperiundum ducit, nec tamen animum attendit ad cognoscendi principia maxime generalia, mirabitur fortasse, esse quosdam, qui alium praeter experientiam ad cognitionem aditum esse sibi persuaserint: nihil enim ei pro certo habendum esse videtur nisi quod rite perceptum exploratumque sit, aut legitime ex hoc quasi fonte derivatum. At-

tamen non est mirum esse quoque, qui nonnullarum rerum scientiam aliunde petendam esse existiment. Nam praeter res in sensus incurrentes tales etiam animo obversantur, quae a sensibus sunt remotae, quarum tamen non omnis notitia negata nobis videtur. In omnibus gentibus paulo cultioribus fuere, qui rerum omnium naturam et originem explorarent, et ad quid homines geniti essent investigare studerent. Multi populi a maioribus acceptam coluerunt doctrinam de vita animi post mortem corporis, de Deo deque eius cum hominibus coniunctione et hominum erga Deum officiis. Divinam religionis Christianae originem multi Theologi historicis defenderunt argumentis: sed eorum etiam, qui ad religionem vindicandam historiam testem adhibendam censebant, multi argumentis quoque aliunde petitis hac in re opus esse viderunt: nec profecto defuere, qui in rebus ad Dei cognitionem religionemque pertinentibus nullius auctoritate standum esse, aut certe per fidem ad intellectum progrediendum esse existimarent. Hos omnes, quantumvis ceterum inter se discrepantes, hactenus convenire, ut omnem cognitionis materiem sensibus inesse negent, manifestum est. Theologiae autem, quam dicunt, naturali, rerum sensu externo internove percipiendarum causam absolutam quaerenti, nonnulli opposuerunt Theologiam speculativam sive rationalem. Rationem nempe illi disiunxerunt ab intellectu. Huic attribuerunt rerum finitarum distinctionem, eamque illarum cognitionem, ut quo ordine sint dispositae, quo inter se cohaereant modo, seseque subsequantur, intelligamus: illi, quippe summi numinis imagini, sublimiorem assignarunt scientiam, non singulis perscrutandis acquisitam, sed ex ipsius luce enatam. His quidem non sunt annumerandi, qui notiones entis, unius, eiusdem, substantiae, causae et huiuscemodi alias, ad cognitionis formam spectantes, cum LEIBNITIO aliisque, menti ipsi vindicant. Sed propius ad sententiam, quam commemorabam, accedit novae Philosophiae parens CARTESIUS. Hic, quum animo in se converso inter ceteras ideas sibi insitas invenisset illam, quae substantiam quamdam infinitam, independentem, summe intelligentem summeque potentem, omnium rerum creatorem exhiberet, hanc nonnisi a Deo ipso proficisci potuisse demonstrare conatus est: nec dissimili modo ratiocinati sunt, qui Philosophiam CARTESII probabant. Animis eorum obversabatur quod postea CARTESII admiratores explicarunt dicendo, rationem nostram, cui insint spatii temporisque infiniti,

itemque ordinis, boni, pulchrique absoluti notiones, rebus finitis omnibus esse superiorem, Deumque esse in nobis, *τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον*. Natura Dei CARTESIO, qui eum ratione cognitum esse putat, est argumento, veritatem nobis esse patefactam; tum demum autem verum nos percipere ait, quum quid clare distincteque perceperimus. Quod quum non cadat in ea, quae sensibus debemus, consequens est, magnam rerum physicarum partem scientia comprehendi non posse. „Plane profiteor," inquit, „me nullam aliam rerum corporearum materiem agnoscere, quam „illam omnino divisibilem, figurabilem et mobilem, quam geometrae quan„titatem vocant et pro obiecto suarum demonstrationum assumunt, ac „nihil plane in ipsa considerare praeter istas divisiones, figuras et motus." Sed ex hac, quam sibi informaverat, substantiae corporeae notione efficiebat alia, velut nullum esse spatium vacuum, nullas esse atomos, mundum esse unum et infinitum. Porro, ut denuo eius verbis utar, causas omnium, quae sunt aut esse possunt, invenire conatus est in mundo ad Deum solum, qui ipsum creavit, attendendo easque aliunde non educendo quam ex quibusdam veritatis seminibus animis nostris a natura inditis. Sed in conatu substitit nec rem peregit. Vere HEGELIUS dixit, methodum, quam speculativam vocat, cuius usu quis certa quadam via ac ratione ab una notione ad ceteras progrediatur, a FICHTIO demum in Philosophiam esse introductam. Eius autem perfectio ipsi debetur HEGELIO, qui ad omnes eam adhibuit Philosophiae partes.

KANTIUS a sensus externi internique perceptione tum visionis formas, tum eas, quibus intellectus in digerendis connectendisque visis utitur, distinxerat, vocabulo ab ARISTOTELE sumto, eas nominans Categorias. Mentem humanam earum esse fontem ostenderat, nihil autem iis percipi nisi accederet sensus. FICHTIO contra Philosophia est scientia, quae extrinsecus assumit nihil et ex unico principio reliqua ducit omnia. HEGELIO autem non satisfecit; quamquam disputandi ratio, qua ille utitur, habet in quo cum FICHTIO conveniat. Methodum suam dialecticam vocavit. Est illa, HEGELIO auctore, non alia quam rei, quae vere e s t, ipsius: v e r e autem e s t quod absolutum est, i. e. idea absoluta, sive ratio, quae separatim considerata a categoriarum logicarum complexu non differt, diffusa autem est per naturam, cuius est veritas, unde sui nacta conscientiam ad

se revertitur. Philosophia, illo iudice, considerat rationis motum diversosque, quibus ea progreditur, gradus; et ratio hactenus conferri potest cum corporibus viventibus, quod se evolvenda mutatur, nec tamen a se ipsa recedit: hactenus vero inter se discrepant, quod nihil aliunde sumit ratio, sed omnia sua ex se ipsa procreat. Ratio autem, cui res omnes subiectae sunt, quum sit eadem atque illa, quae in nobis cogitat, in promptu est, quî fiat, ut Philosophus hac bene usus scientiam consequatur. Rerum enim dialecticam methodus philosophandi dialectica imitatur. Ab eo, quod non cogitari non potest, initio sumto, pergit ad notionem contrariam prioremque negantem: negationis denique negatione prior, sed nunc amplificata, restituitur. Notione enim, quae ex priore orta est, cum hac collata, apparet ambas esse partes tertiae utramque sublimiori, quam vocant, unitate complectentis. Ad hunc modum rationis purae partes, neque logicae tantum categoriae, sed naturae etiam mentisque in lucem vocantur. Fatetur sane haec Philosophia ad omnia cognoscenda usum rationis non sufficere; obstare enim praeter alia quod multa accidant fortuito: neque eo procedit arrogantiae, ut contendat, Philosophum, si experientia caruisset, verum nihilominus deprehensurum fuisse: sed quoniam *τὰ ὄντως ὄντα* sunt *νοητὰ* et *τὰ νοητὰ* vicissim *ὄντως ὄντα*, ea, quae revera sunt et ex ratione manarunt absoluta, se produnt Philosopho, rationis viam i. e. methodum dialecticam vereque speculativam sequenti.

Hegelii auctoritatem extra Germaniam pauci, Germanorum satis multi secuti sunt: sed inter hos quoque nactus est adversarios, qui luculenter demonstrarent, viam, quam ille rationi tribueret, sanae rationi adversam esse; quae autem dialecticae suae adscriberet aliunde esse derivata. Admiranda profecto fuit hegelii sagacitas, multisque rebus lucem attulit; sed hoc non methodo debetur ab illo inventae aut emendatae, verum ingenio illius doctrinaeque insigni. Philosophia tamen eius documento fuit, eum, qui hac via verum investigare studeat, oleum et operam perdere.

At sunt, qui etsi perspiciunt, absolutam, quae se iactat, philosophiam promissa sua non solvere, adduci tamen vix possint ut fateantur, experientiam omnis scientiae unicum esse fontem. Et summo quidem iure id negarent, si omnia, quae experientiae tribuimus, ex sensuum repeteremus perceptione. Constat enim notitiam nobis inesse talium quoque rerum,

quae sensus movere prorsus nequeant. Verumtamen hoc etiam certissimum est, notitiam illam, quamquam non ex sensuum perceptione oriundam, non sola mentis exstitisse actione. Cognoscendi materiem praebuit ipsa mentis natura, quam conscientiae intuemur oculis. Nulli corporis sensus mentis actiones nobis monstrant: sed ipsa eas mens percipit et interiori experientia cognoscit.

Sed missis his, quos vocis ambiguitas decepit, restant alii iique a philosophia postremum memorata alieni, qui tamen, ne religio aliquid detrimenti capiat, experientiam omnis scientiae fontem esse unicum confiteri gravantur. Existimant enim, nec sane iniuria, nisi aliqua mentibus insit Dei notitia, nullam esse religionem vere sic dictam, nec spem immortalitatis satis esse firmam, si qualis animi sit natura penitus nos lateat: in experientia autem hic parum esse praesidii. Hi igitur aut statuere coguntur omnem, quam habeant, rerum divinarum notitiam ab una singulari Dei profectam esse patefactione, aut assentiri quodammodo iis, a quibus hac in re ipsi dissentiunt.

Si autem constat sine rerum externarum internarumve perceptione percipi omnino nihil, fieri non potest, quin intelligamus, multa, quae haud paucis satis aperta videantur, tenebris esse abscondita, nostraeque de his rebus persuasioni scientiae nomen non congruere. Alia rursus revera tam sunt perspicua, ut sine ullo negotio ea cognoscamus et reperiamus nostra de illis iudicia esse vera. At quaenam cogitationes vel enuntiationes per se satis sunt certae? Eae tantum, quae analyticae in scholis vocantur. Et quaenam nulla aliena indigent ope, ut falsae esse arguantur? Quae secum aperte pugnantia coniungunt. Per se autem, sive sola cogitatione, nihil nobis cognitum est, nisi quod axiomata, quae proprie et vere dicuntur, continent, aut quae inde sequuntur. Cetera vel notissima, et de quibus nemo, nisi insanus, dubitare potest, sine ulla exceptione uni experientiae debemus magistrae. Cur autem res efficiant id quod cernimus, non vero alia omnia, illud nos penitus ignorare confitendum est. Futura cogitando praecipimus: sed quorum nulla est experientia, eorum nulla est certa provisio. Disciplinae physicae multorum industria et ingenio mirifice sunt excultae: incrementa autem, quae cepere, diligenti naturae investigatione parta sunt omnia.

Neque alia disciplinarum moralium ratio est. Concedo has non adeo

atque illas amplificatas esse et perfectas: nec difficile intellectu est, cur non pari passu progressae sint. Disciplinae autem, quae inquirunt in animi humani naturam, quae tractant quaestiones de iusto, bono, pulchro, vel de hominum societate, unde profectae sunt, nisi ex iis, quae animo humano perscrutando cognoscimus? In his disquirendis et necessitatem agnoscimus, qua in cogitando, volendo, agendo constricti sumus, et normam, ad quam ultro cogitationes nostras et facta ipsi exigimus. Sed quae nostra sunt, quae sunt veluti fons omnium, quibus in nobis excolendis rebusque agendis utimur, haec ipsa, quamvis non extrinsecus nobis obiiciuntur neque sensus nostros afficiunt, mente tamen eorum sibi conscia percipiuntur.

In sententiam de cognitionis humanae origine, quam paucis complexi sumus, non convenit Sensualismi nomen. Huic enim quidquid mens volvit ex sensuum perceptione ortum videtur. Neque Empirismi convenit appellatio. Nam quamvis, si vera est nostra sententia, ea tantum, quae offeruntur homini, ab illo cognosci possint, vetat tamen illa in experientia veritatis quaeri iudicium. Quod qui fecerunt, ii, ut speculativae methodi evitarent errorem, in contrarium mihi incidisse videntur, et quae rationis sunt ad experientiam retulisse. Sed paulo accuratius iam videndum est, quinam experientiae fines sint constituendi. Qua quidem in re KANTII, qui in primis hunc locum illustravit, ratio est habenda.

Philosophiae theoreticae KANTII mentione iniecta prae ceteris menti obversari solet decretum, res ipsas homini prorsus esse absconditas nullamque esse scientiam theoreticam nisi *τῶν φαινομένων*. Argumenta, quibus in hac re usus est, sexcenties sunt reprobata atque etiam refutata. Et sane, si in hanc sententiam eundum esset, simul confiteri deberemus, neminem umquam scire posse, an veri aliquid perceperit. Sin autem hoc sciri nequit, frustra etiam laboret necesse est is, qui in cognitionis natura et origine explicanda operam collocaverit: neque KANTIUS ipse sperare potuit, se certi aliquid reperturum fuisse. Eorum vero, quae praecepit de partibus menti humanae in omni cognitione tribuendis, longe alia est ratio. Iam pridem perspectum fuerat sensibus non percipi res ipsas, sed ea percipere animum, quae vi sensuum rerumque consociata gignantur. Sensus autem quum moventur, accipimus aliena, sed ubi rerum notitiam comparamus ipsi in actione versamur. Vel res singulae ne leviter quidem

percipi possunt, nisi mentis ad hoc opera adhibita. Movetur animus eas a contiguis discernens earumque partes et proprietates cogitatione comprehendens. In hoc animi motu temporis spatiique nascuntur notiones. Fieri enim non potest, ut motum cogitet animus, quin has, quas KANTIUS visionis formas nominavit, ex sinu suo proferat. Quod non ita intelligendum est, ac si, quod Philosophus acutissimus voluit, de suo rebus tribuat, quod illis deest, sed mentis actione percipi, quod e sensibus peti nequeat. Idem dicendum est de iis, quae categoriae appellari solent et normae sunt quaedam, ad quas res animo oblatas exigimus et inter se distinguimus, et quaedam quasi vincula, quibus eas inter se colligamus. Nam hae quoque ita nobis sunt propriae, ut a rebus non sint alienae. Menti sunt rebusque communes, atque hac communitate fit, ut res non sensus tantum afficiant, sed intelligi possint. Similia enim, ut veteri in proverbio est, similibus cognoscuntur. Nisi enim statuere velimus cum nonnullis superioris seculi philosophis, omnem nostrae mentis actionem constare sensatione, quam vocabant, aut primigenia aut transformata, et cogitandi ac sentiendi negotia eodem plane redire, concedendum est, menti praeter sensus alia cognitionis adiumenta esse. Sed nulla sunt praeter ipsam cogitandi vim, quae cernitur in rebus ope categoriarum digerendis copulandisque.

Quod quidem ad causae categoriam attinet, iam HUMIUS ostendit, rem alteram altera effici, sensu non comprehendi. Et re paulo accuratius perpensa intellectu facile est, res mutandi efficiendique vim in sensus non cadere. Ad naturae cognoscendae viam illi ducunt, sed in rerum natura nullas agnosceremus causas, nisi ipsi essemus auctores sive causae nostrarum cogitationum, huiusque rei haberemus conscientiam. Ut alia, sic quod huic notioni subest, in nobismet ipsis inventum, ad naturae explicationem traducimus. Non igitur ab omni parte verum est, quod a multis praedicari solet, omnes nostras de natura cogitationes ex sensuum manare fonte. Confessi sumus, quae in animo deprehendantur non ab omni experientia esse remota. Sed cogitandi cognoscendique subsidia, quae in nosmet ipsos introspicientes invenimus, non habitus sunt aut affectus animi, sed actiones. Mens sua agit, materiamque suggestam disponit et variis modis connectit. Mentis autem actioni res, quae percipitur, dat occasionem,

sed neque actionis, neque legum, ex mentis ipsius natura exortarum, quibus est adstricta, veluti mater est. Certissimum quidem est nos harum legum esse ignaros, nullasque categoriarum effingere posse notiones, priusquam ad cogitationem nostram animum attenderimus. Verum quemadmodum cetera nostra non tum demum existunt, quum eorum fimus conscii, ita neque illi animi motus inter se diversi, quibus res comprehendimus atque intelligimus.

Ut igitur ille in errore versatur, qui se ex nudis mentis conceptibus doctrinae corpus effecturum sperat, quum antitheseos syntheseosque via procedens, nihil agit aliud, quam ut revocet seposita, quae memoriae infixa haeserant, sic, si quid video, is quoque fallitur, qui supra commemorata intelligendi instrumenta ex sensuum visis nata et a rebus distincta sive abstracta esse putat. Non negandum est eadem via notiones categoricas atque alias informari: sed utrarumque diversa est materia. Harum materia ipsa est cogitatio, seu mentis actio materiam undecunque ortam digerentis cognitionemque inde efficientis.

Distingui solebat inter disciplinas empiricas et rationales. Dialecticam qui sequuntur methodum, ea, quae vere sint, una ratione cognosci existimant. Sed rursus empiricae methodi patroni nimii mihi videntur, quum experientiam disciplinarum etiam, quae formales dicuntur, unicum esse fontem contendunt. Mathematicam illi subiiciunt Physicae. Et Geometria quidem Physicae pars hactenus dici potest, quod tractat quae omnibus corporibus sunt communia. Sed quamquam, ut figuram vel spatium cogitemus, nulla experientia opus est, inde tamen haud pauci harum rerum notionem natam esse arbitrantur. Sed si vel hoc largiamur, tenendum est eorum, quae sensibus percipiuntur, in disciplina ipsa excolenda nullum esse usum. Inventa eius, uti ab una mentis cogitatione orta sunt, sic nulla adhibita experientia vera esse demonstrantur. Fatendum est Mathematicos corporum simulacra in animo praesentia contemplari, sed in iis etiam sunt, quae nulli rerum observationi, sed soli debeantur cogitationi, quae hîc praecedit, dum sequitur contemplatio. Iidem, quibus nos opponimus, contendere solent, omnia, quae axiomatibus enuncientur, non ex unius mentis functione provenire, sed experientiam fontem habere unde emanent: idque effici putant hoc argumento, quod multi eorum sunt inscii.

At pauciores non sunt, qui cogitandi leges, quibus omnes parent homines, quasque mentis proprias esse haud facile quis negaverit, plane ignorent. Sed id quoque demus, experientiae deberi quae axiomatibus contineantur; inde autem eorum veritatem probari pernegandum est. Veritatum necessariarum nomine ab illis, quae usu cognoscuntur, non sine causa seiuncta sunt. Incurrit quidem haec distinctio in reprehensionem nonnullorum dicentium, naturae leges experientia cognitas non minus necessarias esse habendas. Sed sic vocabulis luditur. Necesse est duo tertio aequalia inter se esse aequalia, aequalesque causas aequales habere effectus: necesse est etiam magnetem attrahere ferrum. At ita duo memoramus genera, quae multum inter se differunt: illud perspicimus, hoc non item. Quare magnes ferrum attrahat ignoramus: rem ita se habere experientia tantum didicimus: qua si caruissemus, non videremus a vero nos aberraturos, si magneti hanc attrahendi vim denegaremus. Simulatque autem hoc sensibus est perceptum, non possumus dubitare, quin omnibus eiusdem generis lapidibus idem commune sit. Quid ita? Quoniam intelligimus cogitationem, aequales causas inaequales habere effectus, non minus absurdam esse, quam quidquam sibi ipsum esse dissimile: quod sane experientiae tribui nequit. Praeterea sola rerum contemplatione, quid sit factumque sit, non quid futurum sit, mens assequitur. At mihi occurrere video, qui dicat, ex uno omnia huic aequalia cognosci posse. Rectissime. Si autem rogatus, quare ex uno de ceteris constet, nunc quoque experientiam causaris, nonne vides in orbem te circumagi et rationem afferre nullam? Experientiae igitur tribuamus quod est experientiae, sed rationi quod est rationis.

Longe abest ut negem, saepe rationi esse adscripta, quae aliunde petita essent; sed restant, quae summo iure ei referuntur accepta: illa dico, quae ita probari possunt, ut demonstretur contrarium ne posse quidem vere cogitari. His et his quidem solis veritatum necessariarum convenit appellatio. Qui autem putat, experientiam eorum quoque esse matrem, statuat ille necesse est, eidem ipsam quoque cogitandi facultatem deberi.

Si vera sunt, quae in medium attuli, existimandum est, omnem cognitionis materiem oriundam esse ex sensuum perceptione animique conscientia, formam autem ita nobis esse adscribendam, non ut rebus obtrudamus, quae ab iis aliena sunt, sed ut vi mentis naturali concipiamus,

quae ad res intelligendas et ad internam earum naturam cognoscendam requiruntur, at sensuum captum superant. A vero aberrant, qui disciplinas ab experientia profectas satis certas esse negant: multa enim ita demonstrant illae, ut nihil desit ad fidem faciendam. Atqui utuntur in hac re non solum sensuum visis, sed rationis etiam decretis. Quae autem ad res explicandas assumunt ex iis, quae sensibus accepta sunt, illa cognitionis principia ipsa sunt obscura: quod fateatur necesse est quicunque tenet non modo, sed perspectum habet quid sit, cuiusvis rerum scientiae experientiam esse magistram. Longe autem abest, ut verae rerum cognoscendarum rationes omnes iam sint repertae. Saepissime quid fiat percipimus, sed causam ignoramus. Hominum industria et sagacitas disciplinas praesertim physicas mirum in modum excoluit et amplificavit: sed multis in clarissimam lucem collocatis multo plura adhuc in tenebris iacent. Qui igitur non acquiescit in quibusdam scientiae partibus et tanquam fragmentis, sed omnium rerum cohaerentiam veraque earum principia cognoscere cupit, hic experientiae fines egredi cogitur. Ad analogiam quidem eorum, quae bene cognita habet, iudicium fert de ceteris: sed causarum scientia, ubi explorationis earum periclitandae copia non est, plerumque nihil aliud est quam coniectura sive hypothesis, quam veram esse liquido demonstrari nequit. Notissimum est a viris summo ingenio praeditis excogitata esse, quae rerum inter se diversissimarum ita reddant rationem, ut veras earum causas repertas esse credendum sit. Sed hypothesium, quibus utendum est, aliae, etsi fortasse non minus verae, luculenter probari non possunt. Et sive eiusmodi sunt, ut pro certis haberi mereantur, sive tales, ut supersit dubitandi locus, non inductione legitima, sed ratione non omnino solida nituntur. Hypothesibus qui utatur, manifestum est eum non prorsus obtemperare praecepto, nihil pro certo habendum esse, nisi quod experientia constet.

In antiquis Philosophis fuere, qui contenderent sapientem numquam opinari. Et profecto Deus haud opinatur, sed ne sapientissimus quidem mortalium ab opinione abstinere potest: hactenus autem differt ab insipiente, quod cognitionem valde imperfectam vere ita dictae scientiae non aequiparat, nec coniecturas, ne verisimillimas quidem, cum iis confundit, quae per se sunt certa aut firmis argumentis probata. Sed sapientiae studiosus non

coercendus est penitus intra limites exactae, quae dicitur, scientiae. Quod si fieri posset, parum prodesset: nam viis usitatis relictis ille eo duci potest, ubi deprehendat, quae antea inventis lumen afferant. Qui autem perfectius quid appetit quam scientiae partes experientiae ope consequendas, hic aliam viam, quam parum refert utrum speculativam appelles an alio vocabulo designes, ingrediatur necesse est. Rerum genera, proprietates, magnitudines, coniunctiones disiunctionesque et omnino mutationes experientia cognoscuntur: at non ostendit illa, quid sit quod rebus visu, tactu, auditu perceptis, materiaeque nomen gerentibus, subiectum sit. Nostri conscientia compertum est nobis, quid agat animus, quaeque eius sint affectiones: sed non item, quid sit illud quod cogitat, sentit, decernit. Quae autem disciplinis mathematicis, physicis, ethicis subiectae sunt notiones temporis, spatii, motus, virium, atomorum, iusti ac boni, necessarii et contingentis et id genus aliae, utrum nulla excepta originem debeant experientiae, an partim ex mente ipsa depromptae sint, in controversia est: hoc autem dubio vacat, earum naturam experientia non explicari. Verum dicet fortasse aliquis, se illarum naturam non curare, sed ea tantum quaerere, quae experientia constare possint, aut ex his certa ratione consequantur. Nec diffitendum est haud ita magno numero esse homines, qui accurata talium rerum exploratione delectentur. Eorum tamen, qui hanc quaestionem, metaphysicam scilicet, contemnunt, nonnulli imprudenter incidunt in opiniones metaphysicas, sed nulla ratione nitentes. Qui autem philosopha gaudent natura sponte sua impelluntur ad talia exploranda. Quamquam de naturae studio aliter censent quam PLATO, id tamen cum eo maxime agunt, ut non solum cognoscant adspectabilia et leges, quibus haec obtemperant, sed praesertim, quid vere sit et quaenam iis, quae sensibus monstrantur, sint subiecta. Non latet eos, haec non ita posse cognosci, ut nulla supersit dubitandi causa: at propterea illa non intacta relinquenda esse existimant. Insita eorum animis philosophia vetat eos a philosophando desistere.

In primis quaestio de summo omnium rerum principio ad Philosophiam pertinet; etsi agitatur etiam inter illos, qui ceterum Philosophiam parum curant. Quod quidem mirandum non est. Animus enim humanus natura sua ita comparatus est, ut tendat ad Deum, atque haec propensio in

homine augetur, quum sentiat se non solum pendere a multis rebus extra suam potestatem positis, sed etiam legibus teneri, ad quarum normam vitam actionesque instituat. Propagatur haec Dei cogitatio per societates religionis communione iunctas, quae persuasionem, esse Deum, mundi conditorem, rerum humanarum gubernatorem, summum legislatorem iudicemque aequissimum, omniumque omnino bonorum largitorem, tenerae iuventuti instillant et apud homines aetate provectiores confirmant, tum oratione, tum ritibus sacris ad Deum colendum institutis. Adiungitur de Deo rebusque divinis doctrina quaedam, quae, etsi agit de eo, quo maius cogitari nequit, haud magis tamen ab uno veri scientiaeque amore originem ducit, quam vulgaris de Deo rebusque divinis persuasio. Sed nec Theologiae pars, quae ad Philosophiam pertinet, eandem veri investigandi viam sequitur, ac ceterae disciplinae. Hae a singulis rebus accurate consideratis initio capto ad generaliora lento gradu procedunt: illa ingentem rerum multitudinem, nondum satis cognitam, uno quasi impetu transsiliens, rerum omnium principium animo contemplari properat. Quamvis autem via ac ratio, qua ceterae disciplinae inventae et excultae sunt, differat ab ea, quam inierunt homines ad Deum agnoscendum et quantum fieri posset cognoscendum, habent tamen aliquid similitudinis. Illae, quum res naturales humanasque interpretari conantur et in primas inquirunt causas, tales etiam admittere coguntur, quarum veritas non ita demonstrari potest, ut nullum contradicendi se prodat argumentum. Theologia a religione profecta perfectissimum nullisque limitibus circumscriptum rerum omnium auctorem mente assequi annititur. Non difficile igitur est intellectu, statuta eius non ita confirmari posse atque illa, quae ab experientia vulgari propius absunt. Fieri nequit, ut ullus mortalium Dei scientiam habeat vere ita dictam. Sed aliis etiam disciplinis usu venit, ut quae in iis sunt summa, demonstrationem non capiant. Illi autem, qui disciplinis exculti sunt, quidquid primum eos induxit ad Deum cogitandum agnoscendumque, id maxime student, ut de rerum omnium conditore et gubernatore sententiam acquirant cum rerum, quam acquisivere, scientia cohaerentem. Sunt tamen inter viros ingenii doctrinaeque laude florentes, qui palam profiteantur, suas de rebus divinis sententias cum iis, quae bene cognita esse arbitrentur, aperte pugnare, neque se tamen eam ob causam moveri, ut ab

alterutra parte discedant. Hos reperies praesertim inter experientiae patronos acerrimos. Sed quamquam ceterum nimii fortasse sunt in experientia laudanda, hac tamen in re debitam ei denegant fidem. Ita vero eam observare oportet, ut nihil, quod ei adversetur, pro vero amplectamur; nec minus ea, quae experientia respuit, spernamus, quam quae sibi ipsa contraria esse perspicimus. Hoc tantum caveamus, ne ea, quae experientiae ope revera cognita sunt, confundamus cum iis, quae ab ea ducta esse creduntur, sed aliunde profecta sunt, partimque nihil habent, quod experientia docere possit. Nec quod intelligere non possumus propterea tale esse opinemur, ut aut non sit aut fieri nequeat. Itaque de Deo rebusque divinis teneamus, quae, quamvis superent quidquid naturam et nosmet ipsos perscrutantes didicimus, his tamen non adversantur, et scientiae experientia partae non impedimento sunt, sed complemento.

Ad alteram accedo officii partem commemoraturus ea, quae hoc anno Academiae laeta tristiaque acciderunt.

Facere non possum, quin primum gratuler Regi augustissimo, cui contigit filii dilectissimi, Principis Arausiae, videre diem natalem duodevicesimum, gratoque recolere animo, regni haeredem ad eam pervenisse aetatem, quae aditum ei faciat ad rempublicam capessendam. Laetus dies fuit ille toti patriae, optima quaevis de iuvene generosissimo speranti, inque prima patriae urbe multisque aliis locis magno apparatu celebratus. Qua quidem in re si aliis fuimus inferiores, nullis secundi esse volumus in studio erga Principem, Patremque eius augustissimum et gentem omnino Arausiacam. Magno duximus honori, Regi, filium carissimum bona disciplina educari optimisque artibus instrui volenti, nihil melius esse visum, quam eum, curae traditum viri et generis et animi praesertim nobilitate conspicui, huc mittere, qui et ab aliis viris doctis et a nonnullis Academiae nostrae Professoribus doctrina institueretur. Multorum ex illustrissima sua gente exemplum secutus, ante hos duos annos Princeps Regius albo civium academicorum est inscriptus: sibi autem suos devinxit Praeceptores ingenii

bonitate, alacri discendi studio et eximiis in literis disciplinisque progressibus, Academiae cives mira comitate et humanitate, omnes morum honestate animique virtute. Praeceptorum ex nostro ordine tam honorificum, cum de omni vita eius, tum de studiis, fuit iudicium, ut suadente Facultate iuridica Senatus academicus unanimi consensu Doctoratum iuris Romani et hodierni, honoris causa, ei decerneret; quem honorem pro suo literarum amore lubens accepit. Rex autem quale iudicium ferret de iis, qui filii studiis praefecti fuissent, palam fecit, quum equestris ordinis insignia et ceteris praeceptoribus et iis praesertim, qui in collegarum nostrorum sunt numero, donaret. Honores, viri clarissimi, qui in vos collati sunt, vobis gratulamur. Documento sunt illa, quanti Rex aestimaverit filium dilectissimum, Regni haeredem, bonis instructum esse artibus, quantique fecerit operam vestram hac in re praestitam. Hoc autem ante omnia vobis gratulamur, contigisse vobis, ut cura vestra et industria prodesses Principi nobis omnibus carissimo atque adeo patriae universae.

Quam vellem post laeta haec silere possem, quod nunc commemorare debeo, nec sine gravi animi dolore attingere possum. Nobilissimus VAN LIMBURG STIRUM, civitatis Leidensis Consul et Curatorum huius Academiae collegio adscriptus, flebili morte nobis ereptus est. Lugent optimum virum sui, quibus erat carissimus; lugent urbis Academiaeque cives, quorum observantiam amoremque sibi conciliaverat animi integritate et benignitate inque muneris administratione diligentia et religione. Egregii viri memoria in animis nostris vigebit.

Nuper subita morte patria amisit quoque virum illustrissimum VAN EWYCK VAN DE BILDT, de republica diversis muneribus obeundis et cura etiam publicae iuventutis institutionis agenda meritissimum. Inter Academiae huius Curatores relatus per aliquot annos utilem ei operam navavit, donec aetatis causa munerum vacatione impetrata Ultraiectum concessit. Dolemus illius urbis Academiae non licuisse diutius frui cura, quam vir doctrina et ingenii dotibus animique virtute pariter insignis susceperat.

Regi augustissimo gratiam debemus, quod in locum illustrissimi VAN LIMBURG STIRUM morte vacantem substituit DANIELEM TIEBOEL SIEGENBEEK, virum amplissimum, civem nostrum, Academiae nostrae quondam alumnum eximium, literarum amore doctrinaeque laude insignem. De munere, vir

amplissime, tibi demandato gravissimo ac splendido, impense tibi gratulamur, nec minus Civitati Leidensi Academiaeque de te Consule et Academiae Curatore. Nulli dubitamus, quin cum collegis tuis, viris amplissimis, Academiae Curatoribus, quos salvos esse et incolumes magnopere gaudemus, gloriae eius inservire bonarumque artium et literarum studia iuvare velis, utilissimamque ei praebiturus sis operam. Faxit Deus ut diu praesis Civitati, Academiaeque curam geras, vitaque tua sit felicissima.

Vobiscum, collegae aestumatissimi, viri clarissimi, laetamur, nostri ordinis neminem hoc anno morte nobis esse ademtum. Clarissimus autem VAN ASSEN, qui septuagesimum aetatis annum impleverat, rude donatus est. Per longam annorum seriem Academiam nostram insigniter ornavit vir, et iuris et literarum elegantiorum scientia praecellens, et de iuventute Iurisprudentiae operam dante optime meritus. Beneficiis in Academiam collatis cumulum addidit, Curatorum petentium, ut Professoris munus, donec vacanti cathedrae prospectum esset, obire pergeret, voluntati obtemperans. Gratias tibi agimus, vir clarissime, quod, quum otio tibi frui liceret, hoc onus suscipere et sustinere voluisti, quemadmodum numquam pepercisti labori, quo eximios ingenii doctrinaeque fructus cum discipulis communicares. Quod quanti faciant, et quonam loco et numero te tuamque institutionem habeant, nuper eximio modo declararunt multi cuiusvis ordinis viri, quibus te iuris praeceptore uti contigerat. In hoc autem admodum delectamur omnes, quod tibi ad aliorum studia iuvanda, quum non desit animi voluntas, vires quoque corporis suppetunt: quae ut tibi diu incolumes serventur Deum enixe precamur.

Rebus prosperis grato animo memorandis annumerandum est, viros clarissimos aetatis causa antea rude donatos, TYDEMANNUM, HENGELIUM, SCHRANTIUM, BAKIUM, salvos esse omnes, nec modo in vivis esse senes, sed corpore et animo vigere: nec modo memoria recolere labores laudabiliter peractos, sed in doctrinarum studiis perseverare eorumque fructus identidem in lucem edere haud spernendos. Quod tibi in primis dictum accipe, clarissime VAN HENGEL, quem prope octogenarium admiramur omnes, quum iuvenili ardore literarum studia tractare tuisque operibus praeclaris hanc patriam nostram ornare pergas.

In locum clarissimi BAKE, qui plus quadraginta annos in hac Academia cum omnium admiratione literas antiquas docuit, suffectus tu es, clariss. HULLEMAN. Onus suscepisti haud sane leve, eoque gravius, quod locum occupasti viri omni laude celebratissimi et collega additus es clarissimo COBET in hoc literarum genere principatum tenenti. Gratissimum autem fuit nobis te munus, quo dignissimus iudicareris ab omnibus te noscentibus, non detrectasse. Nobis enim persuasissimum est Latinas quoque literas te doctore suum habituras esse honorem. Speramus non tantum, sed plane confidimus fore ut opera tua harum literarum studia vigeant crescantque.

Placuit Regi augustissimo provinciam, quam clariss. VAN ASSEN solus tenebat, in duas dividere partes, earumque alteri praeficere clariss. VAN BONEVAL FAURE, Iurisprudentiae in Academia Groningana Professorem, alteri IOELEM EMANUELEM GOUDSMIT, virum consultissimum, civem nostrum. Gratiam habemus Academiae Curatoribus, auctoribus huius consilii. Etenim tum opus bipartientes, tum Regi suadentes, ut his viris iuris peritissimis iuris docendi provinciam committeret, de studiis academicis bene meruisse censendi sunt. Nam magna in spe versamur fore, ut utriusque opera iuris et Romani et patrii studium incitetur civesque nostri uberes inde capiant fructus. Non minus igitur Academiae gratulari nos oportet de Professoribus designatis, quam his viris de honoribus in eos collatis. Precamur autem, ut provinciam uterque suam feliciter ineat, inque docendi munere prospera utatur fortuna.

Superest ut verbo moneam virum ornatissimum ATTWELL literarum Anglicarum Lectorem esse creatum, se autem brevi post munere sibi demandato abdicasse.

Pauca addenda sunt de studiorum adminiculis et instrumentis. Quae ante hos sex annos de hac ipsa cathedra verba faciens dixit Rector Magnificus, haec, quoniam praesentibus plane congruunt, nostra facere possumus. »Bibliothecas, inquit, Musea, Theatra, ceteraque eiusmodi loca si perlu-

„stramus, auctam rerum multitudinem, aptum eorum ordinem, integrita-„tem, curam in adparando, describendo, et conservando, nitorem et „splendorem, quibus oculi alliciuntur, admiramur; studium porro et dili-„gentiam, immo industriam et laborem eorum, qui his administrandis „praepositi sunt, maxime laudamus." Quod autem annotavit vir clariss. de Academiae et Urbis Nosocomia coniungendi consilio, quo medicae institutioni amplior daretur locus, optatum eventum nondum habuit. Sed aedificium Physices, Chemiae, Anatomiae usibus destinatum, quod Curatorum debemus munificentiae, perfectum est idoneamque, qua instruatur, supellectilem exspectat. Specula astronomica aedificari coepit. De Astronomia, cui nunc multo meliora comparantur subsidia, gaudemus admodum: gratulamur autem tibi, clarissime KAISER, de hac disciplina in patria nostra optime merito, qui exiguis subsidiis magna perfecisti et Academiae gloriam amplificasti. Quam maxime optamus, ut conservetur tibi vita, confirmeturque valetudo; et ubi nactus fueris Astronomiae instrumenta et te et illa digniora, concedatur tibi his uti longo annorum spatio in nobilissimae disciplinae emolumentum.

Silentio tamen opprimendum non est, fama ad nos delata de speculae intra horti botanici fines aedificandae consilio, gaudio nostro aliquantum doloris esse admixtum, Senatumque academicum unanimi fere consensu, frustra tamen, Regis Ministrum rogasse, ut alius quidam speculae exstruendae assignaretur locus, hortus, Academiae nostrae ornamentum, servaretur integer.

Museo Historiae naturalis, doctissimo TEMMINCK, cui id infinita debet, sub finem anni academici superioris mortuo, Rex praefecit collegam nostrum IOANNEM VAN DER HOEVEN, Zoologiae praesertim scientiae laude et in patria et apud exteros celebrem; locumque huic proximum mandavit doctissimo SCHLEGEL, eumque, ut viri eruditissimi in eandem scientiam merita publice praedicaret, Professoris honorarii titulo condecoravit. Honores illos, viri clarissimi, gratulamur vobis Academiaeque. Haud enim dubitamus, quin vestra cura musei illustris splendor non solum conservetur, sed etiam augeatur.

Non iniusta est querela saepius repetita, quod in Bibliotheca academica libri desiderentur multi, quibus ea sine damno carere nequit. Laudanda

tamen est liberalitas Curatorum, qui ut librorum historicorum copia augeretur, pecuniae in Bibliothecam erogatae additamentum adiunxere haud contemnendum: nec silentio praetereundum pecuniam extraordinariam satis magnam ex aerario publico esse depromtam tum ad libros zoologici maxime argumenti coemendos, tum ad Codices aliquot Syriacos, qui Londini asservantur, manuscriptos transscribendos.

IACOBO GEEL, viro clarissimo, qui, ut successoris, viri doctissimi, verbis utar, per sex et triginta annos Bibliothecae publicae singulari prudentia et liberalitate praefuit et de civibus et de externis optime meritus fuit, otium cum dignitate concessum est. Nos quoque ex animi sententia viro clarissimo gratulamur. Nos quoque habemus in votis, ut post praeclare actos labores placida illi contingat senectus, diuque conservetur nobis aliisque multis, quibus est carissimus.

Tibi quoque, doctissime PLUYGERS, cui Bibliothecae academicae cura iam mandata est, ex animo gratulamur. Non minore quam venerandus decessor tuus utere felicitate. Solertia tua prudentiaque confidimus pariter ac voluntate. Utinam te curante Bibliotheca multorum utilium librorum accessione locupletetur.

Denique ad vos venio, lectissimi iuvenes, in hac Academia liberalibus artibus et disciplinis operam dantes. Dolemus vestros sodales GUILIELMUM LUDOVICUM WEYER et FERNANDUM ADRIANUM WALTHERUM VAN CAMPEN, Medicinae Candidatos, ingenii bonitate et doctrinae praestantia conspicuos, spatium academicum fere emensos, uti propinquis suis amicisque, ita medicae arti morte ereptos esse. At gaudemus tamen ceteros vos omnes esse salvos. Numerus vester hoc quoque anno auctus est, unde documentum capimus Academiae famam mansisse integram. Nos vero minus civium multitudinem quam praestantiam in gloria ponere oportet. Virtutem autem vestram morumque honestatem si praedicamus, id iure meritoque fieri valde laetamur. Mihi nihil accidisset molestius, quam ut cogerer Rectoris uti auctoritate ad peccata coercenda. Sed, quod gratus agnosco, hoc onus mihi imponere noluistis committendo quod officii causa reprehendere debuissem. Quae pectus relaxant exhilarantque distinguere didicistis a vitiorum licentia, quae, uti civitatem perturbant, sic corpus animumque vigore suo

privant. In studiorum curriculo non omnes, quod nemo mirabitur, eandem ingenii, iudicii, memoriae vim, non omnes eandem sedulitatem et industriam fecistis conspicuam. Sed alii vestrum quod desiderabatur assiduo labore nec sine fructu supplere conati sunt: aliis nihil antiquius fuit quam egregias mentis, quibus emineant, dotes diligenter excolere. Perseverate, optimi iuvenes, in artium, doctrinarum literarumque studiis. Quod emendandum esse ipsi videtis, emendate, quod conservandum conservate, quod excolendum, intentissima cura excolite. Erga parentes, Academiam, patriam, quidquid iure suo a vobis postulant, religiose praestate. Sic, Deo adiuvante, artibus, doctrinis, literis colendis huic patriae nostrae emolumento aliquando eritis et ornamento.

Ad muneris Rectoris finem perveni. Omnibus, qui eius administrationem mihi utcunque reddiderunt faciliorem, gratias ago habeoque maximas. Lubentissime autem id depono tibique trado, clarissime SIMON THOMAS, cui Rex augustissimus id in proximum annum detulit. Salve, vir magnifice, iterumque salve. In munere tuo obeundo prospera utere fortuna. Deus si annuit votis, te Rectore vigebit et florebit Academia Lugduno-Batava. Dixi.

ACTA ET GESTA

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

1858.

Die 20 m. Martii. Vir clarissimus I. G. HULLEMAN munus auspicatus est habita oratione „*de Litterarum praesertim Latinarum apud Romanos studiis Nerva Traiano Imperatore.*"

Die 16 m. Iunii. Senatus decrevit doctoratum Iuris Romani et Hodierni honoris causa conferre in Celsissimum Regiumque GUILIELMUM NICOLAUM ALEXANDRUM FREDERICUM CAROLUM HENRICUM, Principem Arausiacum.

Recitantur literae Curatorum cum Senatu communicantium Lectorem linguae Anglicae a se creatum esse virum ornatissimum HENRICUM ATTWELL.

Die 21 m. Octobris. Recitantur literae quibus vidua comitis A. O. E. VAN LIMBURG STIRUM, Urbis Consulis et Academiae Curatoris, Senatum de viri amplissimi obitu certiorem facit.

Recitantur literae Curatorum Senatum certiorem facientium Lectorem linguae Anglicae H. ATTWELL docendi provinciam deposuisse.

1859.

Die 17 m. Ianuarii. Senatus designavit quatuor Professores, quorum nomina ad Regem deferantur, ut inde in proximum annum Academicum Academiae Rectorem Magnificum eligat. Sunt autem

ABRAHAMUS EVERARDUS SIMON THOMAS,
HENRICUS COCK,
ABRAHAMUS KUENEN,
PETRUS LEONARDUS RIJKE.

Designantur porro quatuor Professores, viri clarissimi:
I. H. STUFFKEN,
S. VISSERING,
H. I. HALBERTSMA,
I. I. PRINS,
e quibus in proximum annum Actuarius constituatur.

Assessores in proximum annum creati sunt viri clarissimi:
I. DE WAL,
N. C. KIST,
G. I. VERDAM,
C. G. COBET.

Recitantur literae Curatorum Senatum certiorem facientium viro clarissimo I. GEEL Bibliothecario Academico honestam missionem concessam esse et in eius locum substitutum esse virum doctissimum W. G. PLUYGERS.

Recitantur literae Curatorum, quibus Senatum certiorem faciunt viro clarissimo VAN ASSEN propter aetatem septuagenariam honestam missionem concessam esse.

Item eorundem literae, quibus cum Senatu communicant Decretum Regium, quo Professores Ordinarii in Facultate Iuridica creati sunt viri clarissimi R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE et I. E. GOUDSMIT.

Die 7 m. Februarii. Recitatur Decretum Regium, quo in annum proximum Academiae Rector Magnificus creatur vir clarissimus ABRAHAMUS EVERARDUS SIMON THOMAS.

Die 8 m. Februarii. Rector ad Senatum refert in conventu Curatorum, Rectoris Magnifici et Assessorum Actuarium in proximum annum creatum esse virum clarissimum IOANNEM HENRICUM STUFFKEN.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in auditorium maius descendit et ascensa cathedra orationem dicit, *„de modo, quo experientia omnis nostrae cognitionis fons sit habendus unicus."*

Mox solemnibus verbis posito magistratu Rector e cathedra descendit.

Novum Rectorem Magnificum Professores in senaculum deduxerunt et officiosissime salutarunt.

ORATIO

DE

LITERARUM, PRAESERTIM LATINARUM, APUD ROMANOS STUDIIS, NERVA TRAIANO IMPERATORE,

QUAM HABUIT

IANUS GERARDUS HULLEMAN,

A. D. XX M. MARTII A. CIↃIↃCCCLVIII,

QUUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA LITERARUM HUMANIORUM ET PHILOSOPHIAE THEORETICAE PROFESSIONEM SOLLENNI RITU AUSPICARETUR.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

QUI CURATORIBUS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

RECTOR MAGNIFICE, CETERIQUE ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

QUI IN HAC URBE AUT PROVINCIA MUNERUM HONORUMQUE AMPLITUDINE INSIGNES ESTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

LITERARUM DIVINARUM INTERPRETES PLURIMUM VENERANDI!

DISCIPLINARUM ET ARTIUM DOCTORES CONSULTISSIMI, PERITISSIMI!

ORNATISSIMI ACADEMIAE HUIUS ALUMNI, COMMILITONES OPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, CIVES ET HOSPITES, AUDITORES HUMANISSIMI!

Si quid valent in oratore, praeter ingenium, usus atque exercitatio, si quas debet ex utroque accipere vires, quo tandem animo me esse censetis, qui publice dicendi partes primum hac hora sustineam, idque in tanta auditorum lectissimorum frequentia? Si porro eum constat esse oratorem, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit [1]), vestrae exspectationi quomodo ego satisfaciam, qui penitus sentiam in me illud convenire:

ἐγὼ δ' ἄκομψος εἰς ὄχλον δοῦναι λόγον?

Sed quantacunque verecundia hoc suggestum ascendi, ex quo solent nonnisi composite, ornate, copiose eloquentium audiri voces, est quo vacillantem animum confirmari, quo vires paene deficientes corroborari sentiam:

vestra, A. A.! benevolentia, indulgentia, humanitas. Quam quidem spem si non temere concepisse videor, vos oratoris et voluntatem laudabitis et artem incomptam aequi bonique facietis.

Historiam gentium qui statuunt humanitatis esse historiam, hi quum recte definire mihi videntur, tum eo ipso indicare verissime, artium et literarum cultui quam arta intercedat cum civili ac morali populorum condicione necessitudo. Et vero cuiuscunque gentis vel nationis res diligentius attenderis, ubivis tum maxime floruisse cum artibus literas videbis, quum vigentibus legibus et moribus ipsae florerent civitates; tum florem venustatemque sensim amisisse, quum flueret atque inclinata esset disciplina morum. Cuius quidem rei, ut alia omittam, in Romani imperii historia exempla sunt luculentissima. Quamvis enim post Actiacam pugnam, omni potestate ad unum collata, magna illa ingenia cesserint et coepta sint cogi in privatae vitae angustias, veritas etiam pluribus modis infracta sit, non ita enervata tamen nec quasi effeta fuit civitas, ut patrium animum virtutemque statim velut exuisse videretur. Multi supererant eximii et avitae gloriae aemuli viri, qui quum gererent ipsi invictum a temporum pravitate animum, eo praeclaris studiis, eo omnibus nervis contendebant, ut graviter afflictam libertatem, propriam Romani et generis et nominis, aliquatenus saltem erigerent et civium suorum labefactatam virtutem confirmarent. Quin primus ille populi Romani dominus, quum cuncta discordiis civilibus fessa nomine Principis sub imperium accepisset, adeo non fuit a liberalibus studiis aversus, ut sine blanditiarum suspicione compellasse Musas poeta videatur [1]:

Vos Caesarem altum, militia simul
Fessas cohortes abdidit oppidis,
Finire quaerentem labores,
Pierio recreatis antro.

Postquam vero exstinctae paene libertatis etiam speciem Tiberius sustulit; oppressis dira servitute civibus virtutem ipsam studuit delere Nero; Domi-

tianus tandem haud ita magno intervallo velut uno ictu rem publicam exhausit; — quamquam ne tum quidem adeo virtutum sterile seculum fuit, ut non et bona exempla proderet, literarum quae potuerunt esse nisi flaccescentia studia, quae fuit reapse nisi miserrima condicio? Quid, quod vel mortuos laudare capitale fuit, suntque triumviri designati, qui in comitio ac foro monumenta clarissimorum ingeniorum subdito igne concremarent? Non teneo me, A. A.! quin hoc loco in memoriam vobis reducam historicorum disertissimi indignabundam eandemque gravissimam vocem. „Scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem Senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus, atque omni bona arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profecto grande patientiae documentum, et, sicut vetus aetas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere" [3]).

Convenit in hanc Corn. Taciti orationem, A. A.! quod dictum est de egregia pictura: *decies repetita placebit.* Ut vero in his prudentissimi viri verbis nescio quae amara dulcedo nos capit tenetque, ita admiramur sagacitatem, qua deinceps quum praedicaret seculi sui libertatem et felicitatem, imminens literarum Romanarum exitium tanquam praenuntiavit. „Natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quam mala, et ut corpora lente augescunt, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris." Aut ego fallor, aut hoc est praesentia acute perspexisse, hoc vatis instar cecinisse futura. Et mihi quidem, A. A.! Taciti illa verba quum saepius in memoriam redire soleant, tum rediere nuper argumentum cogitanti, de quo dicens auspicarer munus, quod Regis Augustissimi benignitate in me collatum gaudeo. Ut paucis rem concludam, visum mihi est neque ab hac sollennitate alienum, nec vobis ingratum fòre, si dicerem *de literarum, praesertim Latinarum, apud Romanos studiis, Nerva Traiano Imperatore.* Quod quidem iam acturus vos ut attente, ut placide, in primis ut benigne me audiatis, etiam atque etiam rogo et obsecro.

Auctor igitur rarae temporum felicitatis, reddita antiqua sentiendi dicen-

dique libertate, Nerva viam ad optima quaeque etiam Traianum adoptando praemunivit. Cui quidem si gravissimus labor restituendi quae priorum temporum servitus perverterat non cessit omnino, culpandum ipsum seculum est, culpanda inveterati mali vis et magnitudo, non animus praestantissimi Principis, qui nihil se impensius curare, quam ut bonis artibus ad virtutem vere Romanam suos conformaret, multis praeclare institutis suoque ipse exemplo luculenter probavit. Praeter Imperatorem autem meliorum civium et prudentiorum quotusquisque inventus est, qui non pari studio idem contenderet? Nimirum meminerant illi inque animis tanquam insculptum habebant, quod scite est Enniano versiculo expressum:

Moribus antiquis stat res Romana virisque.

Quod tamen propositum quam variis modis sint exsecuti, diligenter et singulatim exponere quum historiae esse videatur, nobis quidem suffecerit passim ea capita attingere, quae ad literarum tam indolem quam studia proxime pertineant. Ipse autem Traianus literatus nec fuit neque, ut Hadrianus, videri voluit; ne dicendo quidem multum eum valuisse accepimus [4]); sed quamvis esset a doctrina mediocriter instructus, idem tamen praeceptis philosophiae satis imbutus et artium ingenuarum ut qui maxime amans, illam ad vitae usum accommodare didicerat, literarum patronum se praestabat diligentissimum. Condidisse bibliothecas plures traditur, quarum certe quae Ulpia dicta est in primis inclaruit [5]), utque laudatur eius in viros doctos benevolentia, ita celebrantur quos habuit dicendi magistris et sapientiae doctoribus honores. Qua tamen in re videtur auctoritate sua scienter, liberalitate modice usus esse, neque effecisse, quod ab aliis commissum est, ut literatores potius quam ipsas literas aleret [6]). Sed quantumcunque Traiano literae debuerunt, blandissima tamen verba Plinii, servitutem priorem cum restituta libertate comparantis, multum abest, A. A.! ego ut mea faciam. Laudibus ille Principem suum eundemque fautorem gratus cumulavit, ad veritatem parum locutus est, quum hoc Imperatore literarum *studia spiritum et sanguinem et patriam recepisse* asseveraret [7]). Illud quidem vix quisquam negaverit, post Octaviani tempora in orbe Romano, praecipue in ipsa Urbe, eas artes, quae ad humanitatem

pertinent, non frequentius cultas esse, non diligentius, non felicius quam sub beatissimo imperio Traiani. Atque ita literae videri poterant recepisse patriam. Sed aliud est patriam habere, aliud spiritum et sanguinem. Utcunque coepta sunt Traiani seculo studia prope exstincta refoveri, virile suum robur et nervos non magis illa recuperarunt, quam antiquam suam virtutem et bene moratos viros civitas; "in qua iam pridem non minora praemia, immo maiora, nequitia et improbitas, quam pudor et virtus, habebant [8])." Quae ubi eundem Plinium tam diserte testantem legimus, seculi sui haud sane levem vituperatorem, quid a satiricis aut scriptoribus aut poetis, quid ab aliis non ita veracibus auctoribus confirmatam rem certam velimus?

Sed rumpendae tandem morae sunt, et ad ipsa literarum studiorumque penetralia, ut ita dicam, accedendum.

A Musis igitur ut ordiamur atque e multis nominibus nonnisi illustrissima deligamus, ecce, circumspicientibus comparet statim poetarum huius seculi facile princeps D. IUNIUS IUVENALIS. Acerbus potius quam severus castigator morum, est ille quidem paulo luxuriantior et Horatio leporis et urbanitatis laudibus inferior, sed eleganti suavitate et gravitate sententiarum qui cum Venusino vate comparetur, utique nemo dignior. Non laudamus Catulli vestigia persecutum VALERIUM MARTIALEM, ubi animum ad turpissimam adulationem advertimus, qua vel Domitianum, immanem beluam, ad coelum extulit; taedet etiam obscoenitatis et scurrilitatis, ad quae vitia seculi sui pravitati nimis indulgens se passus est prolabi; sed laudes hominis ingeniosi, acuti, acris, et qui plurimum in scribendo et salis haberet et fellis [9]), non immerito ei datas esse, lubenter et ultro concedimus. Quodsi restaurasse quodammodo Iuvenalis poeticae genus videatur, quod ante ipsum non floruerat magis, quod cum ipso florere, immo esse in Latinis literis desiit; quanto maiore iure a Martiale condita carmina dicamus, Musis Latinis neque antea cognita omnino, nec nisi dispari prorsus successu posthac exculta? Iam tertius accedat in illorum amicitiam adscriptus ITALICUS SILIUS, quamquam suae sibi mediocritatis conscius gradu accedit aliquanto tardiore. Primum Ciceronis aemulus summis eloquentiae laudibus floruit; tum studiose imitatus, parum assecutus quem sancte colebat Vergilium, carmina scripsisse maiore cura quam ingenio putatur.

Paene credideris, satisfacere eum voluisse Martialis [10]) sui desiderio, vere conquesti:

Temporibus nostris aetas quum cedat avorum,
Creverit et maior cum Duce Roma suo:
Ingenium sacri miraris abesse Maronis,
Nec quemquam tanta bella sonare tuba.

Sed laborem Silius sibi sumpsit suis viribus longe maiorem. Quamvis enim a digressionibus, locorum et rerum descriptionibus, notationibus etiam morum eius *Punica* multum laudis mereantur, eadem tamen referunt passim adstrictam potius numeris historiam, quam adsurgunt ad *Aeneidos* praestantiam et epici carminis maiestatem.

En satis honesta nomina, A. A.! quibus multa si adiungam, forsitan ostendam quidem, quo ardore Musas Romani tum coluerint, sed floruisse et viguisse haec studia non probabo certius. Unum tamen addere lubet VERGINIUM ROMANUM, ideo quod rem magnam et illis temporibus plane singularem molitus est. Scripsisse enim praeter mimiiambos comoedias fertur, quarum in ceteris Menandrum aliosque eiusdem aetatis aemulatus sit, una autem retulerit comoediam veterem, et ita quidem, ut ornaret virtutes, insectaretur vitia, ut fictis nominibus decenter, veris apte uteretur [11]). Rem inauditam atque a tyrannide utcunque miti alienam vix crederes, nisi ex teste praesente compertam haberes. Quamquam tota haec Verginii ars non tam in seriis, quam in ludicris exercitationibus reponenda videtur. Quot omnino tulerint ea tempora, poetas dicam an versificatores? hinc satis ipsi efficietis, quod cuiusdam anni toto mense Aprili nullum fere diem praeteriisse legimus, quo non recitaret aliquis [12]). Delectabat ea res Plinium, quem et ipsum poetarum choro sese immiscuisse notum est, quod vigerent studia, proferrent se ingenia hominum et ostentarent. Cui equidem sententiae non ita facile subscripserim, qui minus benigne de privatis illis coetibus existimo, quibus illa aetate viri literarum studiosi sua inter se carmina, suas historias aliaque scripta, antequam evulgarent, quasi recognoscenda recitare solebant. Magis placet audire testantem [13]):

Spissis indigna theatris
Scripta pudet recitare et nugis addere pondus.

Mihi illa res, a bonis initiis profecta, malos eventus habuisse videtur, et literis ipsis recte colendis vehementer nocuisse. Non est istud studiorum vigor, sed capitalis pestis, ubi vanissimorum hominum ingenia, quodam velut scribendi pruritu agitata, hoc uno consilio sese ostentant, ut captatis blandientium amicorum laudibus, tanto plus habeant quod sibi sapere videantur, quanto minus intellegunt. Huc enim duxerunt illae a Plinio commendatae recitationes, vel potius ostentationes, duos interdum aut tres dies continuatae, eorum maxime precibus, qui quamtumvis clamitarent *pulchre! bene! recte!* quantumvis pallescerent, stillarent amicis ex oculis rorem, salirent, tunderent pede terram, stolidum recitatorem obmutescere ilico cupiebant. Ita videbatur

Derisor vero plus laudatore moveri [14]).

Poetas iam ceteri scriptores excipiant, qui Traiano Imperatore maxime inclaruerunt. Quorum primum quum excitem FABIUM QUINTILIANUM, non multo ante [15]) artis suae praecepta XII *Institutionum oratoriarum* libris complexum, non est quidem in animo praestantissimi viri laudes diligentius persequi, sed deberi hunc locum clarissimo rhetori arbitror, ex cuius disciplina nescio an profecti sint eorum plerique, qui iisdem temporibus probabiles oratores inter Romanos exstiterunt, aut omnino de literis Latinis bene sunt meriti. Illorum tantum non omnium praetermitto nomina, quoniam de scriptis siletur [16]); sed PLINIO SECUNDO MINORI hic suus est, hic debitus locus. Ab hoc num divellere licet eximium illum et oratorem et historiae scriptorem CORN. TACITUM? Iungamus igitur par nobile virorum, qui non tam ingenio inter se simillimi quam studiis, concordia, familiaritate et fide per totam vitam fuerunt coniunctissimi. Habent profecto sua uterque vitia, sed virtutibus multo maioribus egregie compensata. Quarum quidem splendor in Tacito, seculi sui lumine atque ornamento praecipuo, ita oculorum praestringit aciem, ut illa, si attendas, cernere aegre videare. Quod pulchrum sit, quod honestum, quod verum iustumque quaerit uterque, tuetur, propugnat, studio quidem et ardore pari, sed dispari et modo et successu. Apud Tacitum coniunctum fere videas impetum illum C. Gracchi cum L. Crassi maturitate; habet propemodum Plinius calamistros et cincinnos Maecenatis tinnitusque Gallionis. Est illi,

Sallustii in primis et Vergilii lectione penitus imbuto, neque antiqui nec poetici coloris experti, quamquam venari interdum dictionis acumen videtur, naturalis quaedam gravitas et robur virile; rapit nos alter amore sui delectatque, sed paene serviliter imitatus Ciceronem, fucatis magis quam decoris vestibus ornatus, in tempus detinet legentes, aculeos in animis vix relinquit. Postremo — nam tempus est horum facere finem — ad servilem illam imitationem si adulationem addideris, a qua ne Tacitus quidem cavere omnino potuit, Plinius Traianum suum praesentem laudans prorsus nihil abstinendum putavit, duo habebis huius seculi ex temporibus velut nata vitia, quae languescentibus literis tanquam succum ac sanguinem mox omnem exsorbuerunt.

Non ita urgebo, A. A.! ceterum verissimam vocem, *in sole cerni sidera ipsa desinere*, ut in hac scriptorum recensione C. SUETONII TRANQUILLI, viri docti et eruditi, non meminisse videar. Etenim ipsam artem si spectemus, eius *Caesares*, ne commemorem alia, cum *Iul. Agricolae vita* ne comparari quidem posse, statim mihi concedetis. Nihil est ad Tacitum Suetonius. Sed quo magis tum descitum est ab antiqua sermonis castitate et degeneravit nativa dicendi simplicitas; quo rarior coepit esse in rebus scribendis ingenuus candor atque incorrupta veritas; quo pluris denique faciendum in historico est iudicii acumen et antiquitatis cognitio, eo iniquius est hoc loco neglegere aut contemnere Suetonium. Neque hunc solum, sed plures reddita Romanis sentiendi dicendique libera potestas excitavit, ut in consimili literarum genere vires suas periclitarentur. Egerunt hoc in primis C. FANNIUS et TITINIUS CAPITO, quorum illum, hominem, ut ferunt, natura acutum, usu exercitatum, varietate promptissimum, mors supervenit absolutis tribus libris, quibus subtiliter, diligenter et Latine scripserat exitus occisorum aut relegatorum a Nerone [17]). Capito autem, qui literarum iam senescentium non patronus tantum, sed reductor ac reformator habitus est, idemque avitae virtutis exemplum; qui quum acerrimos olim libertatis vindices Brutos, Cassios, Catones, summa religione coleret, clarissimi cuiusque vitam egregiis carminibus exornasse traditur; — Capito igitur eandem telam exorsus pertexuit, enarratis praeterea illustrium virorum fatis, quos Domitiani immanitas sustulerat aut ex Urbe vel ex Italia relegaverat [18]). Est denique inter eos, quorum libros habemus

superstites, verbo saltem SEX. IULIUS FRONTINUS memorandus, qui bello aeque ac pacis artibus clarus, scriptis *de Aquaeductibus* et *Strategematicon* bonae frugis libris, ea potissimum tractavit, quorum diuturno rerum usu et scientiam sibi comparaverat et perspexerat utilitatem. Hoc gratum nobis, sibi perenne monumentum reliquit, qui vetuit aliud sibi exstrui, his verbis: „Impensa monumenti supervacua est. Memoria nostri durabit, si vita meruimus" [19]).

Probant utique haec exempla, A. A.! quae multis augere facile est, quantumcunque ab Octaviani seculo et veteri gloria tempora Traiani recessissent, non adeo tum refrixisse literarum studia, ut omni vita et calore destituta aut paene intermortua esse viderentur. Sed hactenus vix aliud quam scriptores et libros attendimus, quibus se prodiderunt elegantissima eius aetatis ingenia; ad ipsam studiorum rationem interius cognoscendam parum profecimus. Ubi vero domos, ubi scholas intraverimus, haud ita laeta illa nec sana fuisse apparebit, sed principia serpentis longius et ingravescentis mali multo certius dignoscemus. Hoc igitur agamus, oculis ad grammaticam, rhetoricam, philosophiam conversis.

Sunt studia grammatica a veteribus brevissime in duas partes divisa, in *recte loquendi scientiam* et *poetarum enarrationem;* quarum cum illa coniuncta erat *scribendi ratio*, hanc praecedebat *emendata lectio*, mixto his omnibus *iudicio* [20]). Et ipsa quidem ars quum pro dignitate sua magno in honore haberetur et aliquando in Urbe supra viginti celebribus scholis traderetur, ab ignobiliore hominum genere, plerumque a libertinis factitata, ignorantia et stoliditate praecipientium aut neglecta sensim est aut turpiter degeneravit. Solebant illi colligere discipulos non severitate disciplinae, nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et illecebris adulationis; inscientia autem tradendi vel neglegentia, aut cupiditate diutius exigendi mercedulas, quos occupaverant detinere [21]). Num mirum videri potest, A. A.! si a talibus magistris ad maximas quasque ineptias descendebatur, puerorumque ingenia in anilibus nugis detinebantur? Iidem magistri, custodiam Latini sermonis suam esse rati, iudicium suum exercebant in Vergilio et Ovidio, in Sallustio et Cicerone, denique in optimis quibusque poetis et scriptoribus notandis atque ex suo ingenio castigandis. Sic, ut hoc exemplo utar, notabatur a criticis Vergilius, quod notissimam illam sententiam *Trahit*

sua quemque voluptas Corydoni tribuisset rustico, contra bucolici carminis legem [22]). Si autem non toti erant in huiuscemodi nugis, haerebant in verbis. Largii Licinii liber ferebatur horrendo titulo *Ciceromastix*, quo M. Ciceronem parum integre, improprie, inconsiderate locutum esse asseveravit, ipse neque dictu neque auditu digna commentatus [23]). Iam vero ex libris si ad scholas concludimus, quod mea quidem sententia facere prorsus licet, ecquid boni puerorum ingeniis ex tali institutione redundare potuit? Ecquid curae fuisse illis magistris praeceptum putemus, „ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alerent, et satiari velut quodam iucundioris disciplinae lacte paterentur" [24])? Talia quid valent ad pueriles animos pulchri, recti, veri iustique sensu mature imbuendos, quove possunt modo erudire adolescentulos ad eam quam vocamus humanitatem? Sit ita sane, ut qui vim propriam et significationem verborum, cetera huius generis, non plane percepta habeat et cognita, eius nulla possit esse ars critica, sine qua irrita est omnis scriptorum interpretatio, tota philologia ad nihilum recidit; sed primum maturiori aetati haec reservanda sunt et subacto magis ingenio, tum vero cavendum, ne male seduli ita hac ipsa arte abutamur, ut subsidium et instrumentum quam maxime necessarium cum fine studiorum temere permutemus.

Quoniam eo nos res deduxit, ut attendamus

Γραμματικῶν πλοκὰς καὶ λογοδαιδαλίην,

non importunum fuerit eo consilio haec persequi, ut mutatae extra scholae cancellos Latinitatis non accuratiorem quidem, sed aliquam tamen habeamus rationem. Fuit igitur Traiani temporum hoc in primis proprium, ut sentirent Romani, quantopere ab avita virtute descivissent, et assequi illam optimus quisque acerrime certaret. Maiorum vestigia sequi, ubi recta via illi praecessissent, quum aliis in rebus honestissimum putabant, tum in literis elegantioribus studebant ardentissime. Cuius quidem rei consilium laudabile, eventus, quod paulo ante quasi praeteriens notavi, quia vertit plerisque in servilem imitationem aemulatio, studiis ipsis tristissimus fuit. Aliud esse conformari ad exemplum antiquitatis, aliud, ut ita dicam, simiam agere antiquorum, Tacitus certe intellexit; voluit illud, hoc vereor ne assecutus sit Plinius. Nec vos fugit, opinor, A. A.! quod passim con-

sulto monui, in huius seculi scriptoribus quam multi fuerint, qui aliquem ex antiquis praecipue imitandum sibi proponerent [25]). Adeò Romani illi etiam in literarum studiis sui esse desierunt. Sed usque eo haec servitus processit, ut voces et terminationes pridem emortuas tanquam ab inferis excitarent. Unde Sextum quendam carpens Martialis [26]):

Scribere te, quae vix intellegat ipse Modestus,
Et vix Claranus, quid, rogo, Sexte; iuvat?
Non lectore tuis opus est, sed Apolline libris.

Scilicet ita demum isti eruditi sibi videbantur, ita quaedam soli scire, si ex alieno seculo verba peterent et XII Tabulas loquerentur [27]), non tam solliciti an quae scripsissent dicerentque intellegerentur, quam ut reconditam suam doctrinam venerantes homines stuperent. Cuius pravitatis quum principia in grammaticorum ludis et scenis rhetorum quaerenda sint, valde mirandum non est, si illa paulatim etiam in forum et domos irrepsit. Sonantia verba et antiqua in oratore placebant mirifice; in sermone plebeio in primis etiam figuris delectabantur [28]). Sed ne hoc quidem nonnullis satis fuisse ostendunt quae adolescenti cuidam obiecta a Favorino accepimus. „Tu, inquit, proinde quasi cum matre Euandri nunc loquare, sermone abhinc multis annis iam desito uteris, quod scire atque intellegere neminem vis quae dicas. Nonne, homo inepte, ut quod vis abunde consequaris, taces? Sed antiquitatem tibi placere ais, quod honesta et bona et sobria et modesta sit. Vive ergo moribus praeteritis, loquere verbis praesentibus." Non vidit, qui haec laudavit, Gellius [29]), se modo tantum, non re ab illo adolescente differre, quum conciliaturus sibi, ubi venisset usus, verborum sententiarumque elegantium recordationes, ipse obsoleta quaeque ex Q. Claudii *annali* excerperet. Certe enim absurdum est in Caesaris aut Ciceronis verba ita iurare, quasi puri, elegantis ornatique sermonis Latini notitia ex aliis fontibus hauriri nequeat; at *sole occaso* ex legibus XII Tabularum defendere et dicere, non insuavi vetustate hoc esse [30]), id mih quidem nescio quid putidae affectationis habere cumque omni elegantia ac veritate vehementer pugnare videtur.

Cetera transeo, A. A.! non quod me dicentem deficit materies, sed ne vestra audientium patientia abutar. Neque enim uno tempore nec modo

uno corrupta est Latinitas, in quam, praeter vetera et antiqua, nova pedetentim inducta sunt innumerabilia, mutata verborum genuina significatione aut flexione, vel adhibitis vocabulis antea poeticis aut recens fictis, denique multis ex lingua Graeca aut sermone rustico et plebeio adsumptis. Quae res quod Traiani seculo non exigua nec vulgaria incrementa cepit, partim fortasse repetendum est ex magno numero Italicorum et Provincialium, qui in primis inde a Vespasiani temporibus in Urbem confluxerant, sive senatoria dignitate ornati, sive aliis summis honoribus conspicui, haud pauci etiam scriptores; partim et maxime quidem inde, quod fieri iam tum Roma coepit, qualis imperante Hadriano plane fuit, doctrinae Graecanicae et Graecanici cultus sedes. Hinc nata Latinae linguae cum Graeca quaedam quasi consociatio; hinc Latini non modo loqui, verum scribere etiam Graece consuerunt [31]); hinc tandem patrii sermonis iam nimis corruptae integritati extrema vis allata. Sed haec subtilius persequi quum nunc quidem non sit propositum, praestat ad cetera accedere et contemplari paulisper rationem oratoriae.

Est haec poetarum et scriptorum, qui paulo ante Traianum vel his ipsis temporibus floruerunt, omnium una et consentiens vox, praeter grammaticorum scholas nihil fuisse scenis rhetorum ineptius, nihil miserius. Prae aliis Tacitus, mea quidem sententia scriptor egregii illius qui est *de oratoribus dialogi*, brevi, sed acute funestas istas eloquentiae pestes notavit, quum decernere vereretur, locus ipse an condiscipuli an genus studiorum plus mali ingeniis adferrent [32]). Adeo enim haec sunt verissima, ut in rhetorum officinis non solum obtunderentur et exstinguerentur ingenia, sed morum castitas haud raro pollui [33]), in dies etiam ali et corroborari impudentia soleret. Videlicet quum duobus orationum generibus, suasoriis et controversiis, a rhetoribus adolescentuli exercerentur, iisdem declamationibus simul discebant invicem qualiacunque laudare. Quae quidem modestiae pariter ac studiorum perniciosissima hostis *humanitas* — hoc ei datum est nomen — in eo potissimum cernebatur, quod adolescentuli ad omnem clausulam declamantis condiscipuli exsurgentes et excurrentes cum indecora exsultatione conclamabant. Quo tumultu inflati declamatores, si parum a praeceptore laudarentur, ipsi de illo male sentiebant [34]). Saepius enim legem, qua discerent, discipuli ipsi dabant [35]), et miselli doctores necesse

habebant cum insanientibus furere, ne soli in scholis relinquerentur. Itaque eloquentiae magister satis lepide cum piscatore confertur, qui nisi eam imposuerit hamis escam, quam scierit adpetituros esse pisciculos, sine spe praedae moratur in scopulo [36]). Aliquanto melius rem suam egisse Cestius videtur, is qui Ciceronis actioni habitae pro Milone rescripsit. De quo homine festiva est Senecae rhetoris narratio, qua cognita quum ipsum doctorem umbraticum, tum scenam scholasticam clarius vobis repraesentabitis. Sic igitur ille: „Pueri fere aut iuvenes scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, Pollioni Asinio et Messalae Corvino et Passieno, Cestium suum praeferunt, sed etiam Ciceroni praeferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen uno modo possunt, praeferunt: huius enim declamationes ediscunt, illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cestius rescripsit. Memini me intrare scholam eius, cum recitaturus esset in Milonem Cestius. Ex consuetudine sua praefatus dicebat, *Si Thrax essem, Fusius essem, si pantomimus essem, Bathyllus essem, si equus, Melissio.* Non continui bilem et exclamavi: *Si cloaca esses, Maxima esses.* Risus omnium ingens. Scholastici intueri me, quis essem, qui tam crassas cervices haberem. Cestius, Ciceroni responsurus, mihi quod responderet non invenit, sed negavit se exsecuturum, nisi exissem de domo. Ego negavi me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem" [37]).

Et de scenis quidem scholasticorum satis vidimus. Ad dicendum autem quantum ea institutio profecerit, ultro perspicitis, A. A.! Tantum, ut in forum quum prodiissent adolescentuli, putarent se in alium terrarum orbem delatos, quia ex iis, quae in usu erant, neque audiverant quidquam nec viderant [38]). At iidem facundiam tamen afferebant et eloquentiam? Vero, afferebant, fractam scilicet atque enervatam, talem omnino, cuius ornamentum primarium esset infinita paene et ventosa loquacitas. Ad quam linguae volubilitatem si quid forte deesse videretur, praesto erant et arte sua et exemplo declamitantes Graeculi. Plerique oratores solam orationis virtutem positam in crebris et argutis sententiis putabant, quas praecipue in clausulis adhiberent, ut omnis locus in fine sermonis feriret aurem [39]); quumque grandia et sonantia, antiqua et obsoleta verba affectarent, in actionibus eorum quotidiani quoque sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendebantur. Universe lascivia verborum, levitate sententiarum, licentia

compositionis histrionales modos ita in dicendo exprimebant, ut oratores *tenere* dicere, histriones *diserte* saltare quidam haud iniuria iocarentur [40]). Denique artium scientiam si spectemus, magna erat his disertis et legum et senatusconsultorum ignorantia, mira contemptio iuris, philosophiae et exquisitioris doctrinae despicientia [41]). Haec igitur umbratilis, haec plena fucati nitoris eloquentia antiquis illis forensibus certaminibus successit, quum submota a curis publicis multitudo tanquam animi remittendi causa in foro otiaretur, viros autem nobiliores vixdum excitaret id quod libera re publica sibi persuaserant, neminem sine eloquentia aut adsequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum [42]). Hoc addam, iam eo impudentiae tum processum esse, ut non tantum audacissimus quisque magnaque ex parte adolescentuli obscuri ad declamandum in forum transirent, vel potius irrumperent; sed sequerentur auditores, actoribus similes, a mancipe conducti et redempti, qui dato signo infinitos clamores commoverent. Est ergo non tam re quam dictu mirabile, A. A.! hos ipsos clamores quasi normam factam esse, ad quam suum de facundia oratoris iudicium etiam qui non audissent satis certo dirigi posse putabant. Quid multa? Videbatur ille pessime dixisse, qui laudatus esset maxime [43]).

Reliquum est ut rationem habeamus philosophiae. Haec autem a literis Latinis nunquam abfuit magis quam illis de quibus agimus temporibus, usque eo ut nullus tum invenerit explanatores vel interpretes. Philosophiam qui scriptis illustrarunt Graeci fuerunt, quorum, ut praetermittam in patria iam degentem PLUTARCHUM CHAERONENSEM, maxime inclaruerunt Stoicorum placita professi HIERAPOLITANUS EPICTETUS, Musonii Rufi discipulus, et PRUSANUS DIO sive CHRYSOSTOMUS; inclarescere etiam coeperunt THEO SMYRNAEUS et Graecis facile adnumerandus FAVORINUS ARELATENSIS. Horum ille Platonicam philosophiam cum Pythagoreorum doctrina coniunxit, qua ipsa tum aliquam nominis famam consecutus est APOLLONIUS TYANENSIS; Favorinus autem, Dione praeceptore usus, Romae et rhetoricam et philosophiam professus, dignior est qui in sophistarum quam in philosophorum numerum adscribatur. Sub haec enim tempora genus Graeculorum quum in Asiae oppida et Athenas haud ita pridem irrepsisset, etiam in caput imperii Romam delatum est, ubi sophistica sua doctrina pariter philosophiae atque eloquentiae quidquid remanserat commiscuit et pervertit. Quae

quidem sophistica etsi temporibus Hadriani, fautoris sui et patroni, Romae in primis effloruit, eius tamen causae et principia dudum adfuerant, ex mutato rerum statu studiisque depravatis repetenda. Iam L. Senecae aetate habebantur multorum philosophorum scholae *diversoria otii* [44]), videbanturque alii ad syllabarum distinctiones et coniunctionum ac praepositionum proprietates descendisse, adeoque invidisse grammaticis, ut in horum arte quod supervacaneum esset, id transtulissent in suam. Quo factum ut diligentius scirent illi loqui quam vivere; ut esset philosophiae paene invidiosum nomen; postremo, ut ipsa, quum esse desiisset *ars vitae*, e schola in communem societatem traducta plus mali quam boni efficeret. In hoc quidem nobilissimi etiam viri, quibus ceterum non deerat vitae quaedam integritas et probitas morum, sibi esse philosophi videbantur, ut dolore vel morbo insuperabili correpti aut exhaustis senectute viribus, inedia aliave quaesita morte vitam finirent. Sic enim putabant: „impetu quodam et instinctu procurrere ad mortem, commune cum multis; deliberare vero et causas eius expendere, utque suaserit ratio, vitae mortisque consilium suscipere vel ponere, ingentis est animi" [45]). Illam igitur, ut merito vocata est, *virtutis indagatricem expultricemque vitiorum* respicienti, ad Nervae Traiani aequales accommodare licet, quae de iure iustitiaque vergente re publica scite dicta sunt [46]): verae germanaeque philosophiae solidam et expressam effigiem nullam tenebant; umbra et imaginibus utebantur.

Subvereor, A. A.! ne nimis vos senseritis, rerum copia quantam gignat verborum. Id tamen unum mihi concedite, quaeso, ut ea quae passim observavimus vobiscum strictim percurram. Unde enim profecta est mea oratio, esse literis cum moribus necessitudinem tantam, ut cum horum integritate simul illarum studia depraventur et paulatim occidant, id vidimus Nervae Traiani temporibus liquido confirmari. Vidimus etiam, quod maxime nobis proposueramus, quum post „saeva et infesta virtutibus tempora" ingenia semel obtorpuerint, parum esse, pessimo Principi optimum successisse, parum, paucos spectatos viros adspirare ad laudes maiorum suoque exemplo excitare alios, nisi una cum mutatis temporibus ad mores temperatos moderatosque civitatem reducere valeant. Manserat iuventuti Romanae post foedam Domitiani tyrannidem desidia, manserat parentibus in liberis educandis neglegentia, manserat artium doctoribus inscientia,

denique universis moris antiqui oblivio [47]). Decantata fere est, non ficta de populo Romano fabula:

> Qui dabat olim
> Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
> Continet atque duas tantum res anxius optat,
> Panem et Circenses [48]).

Quid ergo a poeta ad historicum provocem, acri iudicio virum, quum dicit: „Propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit" [49])? Quid plura et turpiora etiam afferam, ex Urbe in Italiam, deinde in provincias longe lateque diffusa? Tam vario et ingenti malo quae medicina paretur? Desierit licet, Traiano auctore [50]), valere in obscoenos pantomimorum ludos:

> Spectant hoc nuptae iuxta recubante marito,
> Quod pudeat narrasse aliquem praesentibus ipsis [51]);

rivulum ille obstruxit, ipsum flumen nec arcere potuit neque avertere. Eadem res est in literarum studiis. Fuerit licet

> Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum [52]),

formatae sunt his praemiis sensim tanquam classes eruditorum, ipsis literis in communi fere ingeniorum torpore non sunt dati nervi, non vigor, non virtus. Haec igitur omnia quum perspecta haberet Tacitus, sagaciter est auguratus, quae equidem hac oratione satis illustrasse mihi videor: „Natura infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quam mala, et ut corpora lente augescunt, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris."

Fert et tempus et ratio, sed multo magis me cogit animus, ut antequam dicendi faciam finem vos appellem, illustris huius Academiae Curatores! Vestra enim commendatione Augustissimo Regi placuit, ut quam provin-

ciam Bakius, Vir Clarissimus, plus quadraginta annos praeclare obtinuisset, hanc ego susciperem, haec mihi Sparta ornanda traderetur. Prorsus nihil est quod celem, Viri Amplissimi! — neque enim statim ab initio dissimulavi — primum tanti muneris nec sperati neque exspectati adeo me suspexisse gravitatem, ut viribus meis diffidenti manere in statione Amstelodamensi, quam Leidae agmen ducere paene potius esse videretur. Sic enim persuasum semper mihi fuit: quem titulum quis non tueatur satis, eo quidem ipsum non tam ornari solere quam onerari. Num alia referam, quae tunc dubitationem mihi augebant? Non faciam, quoniam cui id bono sit non video. Ne illa quidem commemorassem, nisi id ipsum declararent, quod in primis velim teneatis, non levi quadam abreptum ambitione, sed verecunda prudentia adductum, tandem me gravissimam illam provinciam obiisse, ad cuius procurationem vobis visus sum prae aliis idoneus. Qua honorifica de me sententia utinam ne falsi esse unquam reperiamini! Hoc equidem spondeo testorque, nihil me cupere magis, nihil mihi fore prius, nihil antiquius, quam ut illustri huius Academiae nomini famaeque quocunque possim modo consulam serviamque constanter.

Vos ubi intueor, qui divinarum rerum scientiam humanasque disciplinas in hac Musarum sede profitemini, simul excitatum me sentio, ut alacri et erecto animo esse pergam. Quum enim paucis vestrum iam antea usus essem familiariter, omnes huc vocatum ita me excepistis, ut salutare non tam collegam velut sorte datum videremini, quam futurum amicum, cui erranti comiter monstrare viam velletis. Quo quidem gratius accidere mihi nec tunc quidquam potuit, nec facile poterit posthac. Quapropter, Viri Clarissimi, collegae spectatissimi, quod pro vestra benevolentia facere ultro coepistis, id iam rogati mea causa vos perficite. Ego tantae gratiae ut cumulate respondeam quum diligenter curabo, tum in officiis reponam suavissimis.

Quae quum praecipue ad eos vestrum dicta velim, quibuscum artior mihi erit ex cognatis studiis necessitudo, prae aliis tamen vestris consiliis, Baki et Cobete, vestris monitis praeceptisque et indigebo plurimum et utar lubentissime. Quod enim curriculum ego iam ingredior, tu confectum, Baki, ita percurristi, ut, quod tua te modestia vetat cum poeta septuagenario de te ipso praedicare,

Sic ut fortis equus, spatio qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit [53]),

id haud vereor ego cum maximo horum omnium consensu ab Enniana senectute transferre ad tuam. Quamquam qui bene te norunt et negotiosa tua otia, vel ista senectutis quies quam salubris, quam fructuosa sit his literis futura, iam nunc praesentiunt. Sed illuc redeo. Tu mihi ut antea favisti, ita porro adesse tuaque in primis prudentia ex longo rerum usu contracta prodesse ne gravere. Me a te discere non pudebit, sed maioribus etiam humanitatis officiis tibi obstringi plurimum iuvabit. — Tuam autem, Cobete, amicitiam si expeterem, subridicule agere iure tibi viderer. Ex quo enim primum dextras iunximus, tu Bakii et Peerlkampii auditor, Heusdii et Goudoeveri ego, abhinc anni sunt fere quinque et viginti, stetitque haec nobis temporibus non interrupta fides. Quid, quod his ipsis diebus, quum adversa valetudine diu conflictarer, non solum auctor mihi fuisti ne nimis festinando male mihi consulerem, sed obeundo interim vices meas amoris et gratiae documentum dedisti certissimum? Aut enim haec est amicitia, aut omnino nulla est. Quae ut in dies confirmetur et crescat si iam oro et flagito, hoc quidem abs te tanto facilius impetrabo, quanto plus incrementi ex concordia nostra res captura est, quam communiter augere studemus et tueri fortiter. Id enim honestissimum certamen tecum mihi esse volo, cuius propositum sit iuventutis commodis omni ratione totisque viribus inservire. Quamquam qua tu es eruditionis et ingenii praestantia, qua polles in primis facultate rapiendi auditorum animos atque ad pulchri honestique amorem inflammandi, in hac concertatione tibi me non parem, sed longe inferiorem fore facilis est et paene certa divinatio. Hoc vero quomodocunque eveniet, unum velim tu tibi ante omnia persuadeas, collegam tibi obtingere potuisse me quidem multo doctiorem, sed qui promereri hunc titulum ardentius cuperet, neminem.

Vos denique salvete, ornatissimi iuvenes! Salvete iterum, futuri commilitones! Serius ad vos accessi, sed, credite mihi, optime vobis cupiens. Neque ita rerum ignarus veni, quin multorum annorum usu magna mea voluptate perceperim, studiosis et modestis discipulis cum doctore nec nimis severo nec turpiter indulgente quam iucunda possit esse societas, quam grata necessitudo. Huius igitur suavissimae coniunctionis vinculo ut

nos quoque brevi devinciamur, equidem lubentissime contendam, vos pariter velle confido. Neque arduum est quod suscipimus negotium, dum meam ego, vos vestram rem strenue et constanter agamus. Iam vero quid mea ferat voluntas, quid toto animi ardore cupiam, his Viris Amplissimis, huic vestro Cobeto aperte et plane me declarantem audistis. A vobis quid exspectem, dicam paucissimis: ea, quae sperare de generosis iuvenibus licet, qui trahuntur et ducuntur ad cognitionis et scientiae cupiditatem, in qua excellere pulchrum putant, labi autem, errare, nescire, decipi, et malum et turpe ducunt [54]). Cuius spei plenus ego viam indicabo, qua eam Latinarum literarum aliarumque rerum cognitionem et scientiam vos assequi, ut mihi quidem videtur, optime possitis. Itaque hoc probe teneatis, dux vobis esse volo, magister nolo. Nam in magisterio inest quod maxime ego abominor, vos fugere tanquam pestilentiam debetis, *auctoritatis* notio. Non est auctoritas, neque in his literis neque in humana disciplina ulla. Cur istud? quaeritis. Respondeam M. Tullii verbis, non quia mihi alicuius sunt auctoritatis, sed quia id, quod ipse cogito, ille recte expressit. „Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur: desinunt enim suum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo quem probant iudicatum vident" [55]). Quapropter hoc in primis cavete, commilitones! Cetera dies expediet et consuetudo nostra.

DIXI.

ADNOTATIONES.

---

1) Deprompta est haec oratoris definitio ex *Dial. de oratoribus* XXX s. f.

2) Horat. *Carm.* III. 4. 37 sqq. De ipsa re exposuit accuratissime Weichert, *Imp. Caes. Augusti scriptt. reliquiae*, in primis inde a p. 87.

3) Tacitus *Vit. Agric.* II.

4) *Παιδείας μὲν ἀκριβοῦς, ὅση ἐν λόγοις, οὐ μετέσχεν· τό γε μὴν ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο καὶ ἐποίει.* Sic enim tradit apud Xiphilinum Cassius Dio, cuius vide LXVIII. 7. Ex Prisciano (VI. 13) efficias, scripsisse etiam Traianum de rebus a se gestis; laudat saltem eius *Dacicorum* librum I, in quo scriptum fuerit: *„inde Berzobim, deinde Aisi processimus;"* sed de his commentariis praeterea nihil constat. Quae autem hodie feruntur *Epistolae*, a Traiano et Plinio mutuo ad se scriptae, harum quam suspecta sit origo peculiari dissertatione, Suidnicii a. 1835 edita, demonstravit Heldius.

5) *Κατεσκεύασε καὶ βιβλίων ἀποθήκας*, ait Dio l. l. 16. Ulpia bibliotheca commemoratur a Vopisco, *Aurelian.* I s. f., VIII, *Prob.* II, ubi refert aetate sua eam fuisse thermis Diocletianis. Neque aliam indicare Gellius videtur, *N. A.* XI. 17, ubi mentio est de bibliotheca templi Traiani.

6) Ut saepe verbis res poetae extollunt, ita prudenter utendum est testimonio Iuvenalis, adfirmantis:

Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum:
Solus enim tristes hac tempestate Camenas
Respexit, quum iam celebres notique poetae
Balneolum Gabiis, Romae conducere furnos
Tentarent, nec foedum alii nec turpe putarent
Praecones fieri; quum desertis Aganippes
Vallibus esuriens migraret in atria Clio.

Et paucis interiectis:

Nemo tamen studiis indignum ferre laborem
Cogetur posthac, nectit quicunque canoris
Eloquium vocale modis laurumque momordit.
Hoc agite, o iuvenes, circumspicit et stimulat vos
Materiamque sibi Ducis indulgentia quaerit.

Hanc enim VII Iuvenalis *Satiram* quum alii alio tempore scriptam statuissent, post Franckium, *Exam. crit. D. Iunii Iuven. vitae* p. 71 sqq., Heinrichius ad imperium Hadriani retulisset, Car. Frid. Hermannus paulo post *Panegyricum* Plinii a. 101 vel 102 editam esse idoneis argumentis firmavit, *Ind. scholl. Gott.* a. 1843. Eodem fere tempore scripta est Plinii de obitu Valerii Martialis epistola, III. 21, qua meo iudicio magnificae illius liberalitatis laudes, a Iuvenale in Traianum collatae, non refutantur quidem, sed temperantur. Scribit enim Plinius: „Fuit moris antiqui, eos, qui vel singulorum laudes vel urbium scripserant, aut honoribus aut pecunia ornare. Nostris vero temporibus, ut alia speciosa et egregia, ita hoc in primis exolevit." Non effecisse Traianus, ut possent viri literati, de rebus suis securi, in utramque aurem dormire, sed merentibus iusta praemia decrevisse videtur et liberaliter succurrisse egentibus. Huc redit omnium testimoniorum summa. Maior Hadriani fuit liberalitas, non prudentia, qui „omnes professores et honoravit et divites fecit," quin „doctores, qui professioni suae inhabiles videbantur, ditatos honoratosque a professione dimisit," ut tradit Spartianus XVI. „Rhetoribus et philosophis per omnes provincias et honores et salaria detulit" Antonius Pius (*Capitol.* XI), secutus in hoc exemplum Vespasiani, de quo vid. Sueton. XVIII.

7) *Panegyr.* XLVII, ubi Traianum Plinius sic adpellat: „Quid? vitam, mores iuventutis quam principaliter formas! quem honorem dicendi magistris, quam dignationem sapientiae doctoribus habes! ut sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt studia, quae priorum temporum immanitas exsiliis puniebat! cum sibi vitiorum omnium conscius Princeps inimicas vitiis artes non odio magis quam reverentia relegaret. At tu easdem artes in complexu, oculis, auribus habes. Praestas enim quaecumque praecipiunt, tantumque eas diligis, quantum ab illis probaris. An quisquam studia humanitatis professus non cum omnia tua, tum vel in primis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem?" Ipsa ratio loci ostendit, quanta sit cautione adhibendus.

8) Plinius *Epp.* II. 20. 12.

9) His laudibus Martialem suum ornat Plinius *Epp.* III. 21. 1.

10) *Epigr.* VIII. 56. Laudat idem *Epigr.* VII. 62

Perpetui nunquam moritura volumina Sili.

11) Plinius *Epp.* VI. 21.

12) Ibid. I. 13. Ceterum ex his *Epistolis* ad poetas huius aetatis referendi sunt OCTAVIUS (I. 7. 5; II. 10), CANINIUS (VIII. 4; IX. 33. 1, 11) et L. VERGINIUS (V. 3. 5; IX. 19. 1), omnes RUFI cognomine; quorum quidem Verginius, Plinii tutor, is est qui Iulium Vindicem proelio superavit, celebratus in *Historiis* Cluvii Rufi (IV. 19. 5) et oratione funebri a

Corn. Tacito Consule laudatus (II. 1. 6). Praeter hos memorantur PROCULUS (III. 15) et VESTRITIUS SPURINNA, poeta lyricus (III. 1. 7), SENTII AUGURINI et ARRII ANTONINI contubernalis, quorum huius Graeca epigrammata et iambi (IV. 3. 4, 5; IV. 18; V. 10), illius poematia tanta praedicatione efferuntur, ut taedium potius quam fidem laudator faciat; quae tantum non omnis tollitur, lectis Augurini versiculis, *Epp.* IX. 8. Laudantur etiam lyrica et epigrammata, ut videtur, POMPEII SATURNINI, I. 16. Tandem elegi celebrantur CALPURNII PISONIS (V. 17. 1) et in primis PASSIENI PAULLI (VI. 15. 1; IX. 22. 1, 2).

13) Horat. *Epp.* I. 19. 41. Cf. *Sat.* I. 4. 73 sqq. Non mitius est Senecae iudicium *Ep.* LII.

14) Horat. *A. P.* 419—433. Rationem atque indolem harum recitationum, plerisque locis veterum diligenter collectis, illustravit Gierigius, *Excursu I in Plinii Epistolas.*

15) Scripsisse enim hos libros videtur intra triennium, quod fuit ab a. 92 ad 94, edidisse a. 95, LX annos natus, ut effecit Driesen, *de M. Fabii Quintil. vita* p. 18 sqq., refutato Hummelio, qui *Vit. M. Fabii Quintiliani*, P. I. p. 28 sqq., intra annos 87 et 89 conscriptos putavit.

16) Ex *Epistolis* Plinianis apparet in eo numero fuisse POMPEIUM SATURNINUM, eundem poetam et historiarum scriptorem (I. 16. 2 sqq.), FRONTONEM CATIUM (II. 11. 3), SALVIUM LIBERALEM (II. 11. 17), LUCCEIUM ALBINUM (III. 9. 7), VALERIUM LICINIANUM (IV. 11. 1), IULIUM AFRICANUM et PASSIENUM CRISPUM (VII. 6. 11). De SILIO ITALICO supra memoravi p. 38 ex Martialis *Epigr.* VII. 63. Valde etiam excelluisse dicendi facultate M. AQUILIUS REGULUS videtur, non virtute nec honestate morum: uter enim hac in re maiore fide dignus sit, Plinius (I. 5; II. 20; IV. 2, 7; VI. 2) an vanum et locupletem hominem fortasse fautorem expertus Martialis (*Epigr.* VII. 5—8; VIII. 11), quaerere nihil opus est. Nec dubito ad insignes eius seculi oratores referre Plinii contubernalem VOCONIUM ROMANUM, ad quem scriptae sunt *Epp.* I. 5; II. 1; IX. 28, Prisco Neratio ICto diligentissime commendatum II. 13, et MESSIUM MAXIMUM, cuius et libros Plinius valde probabat (IV. 20; IX. 1) et iudicio plurimum tribuebat (VIII. 19). Cf. adnot. Gierigii ad II. 14. Denique de SARDO (IX. 31), APPIO (IX. 35) et IULIO AVITO (V. 9. 5) incerta sunt omnia.

Cum oratoribus iungere iuvat, quia suo iure iunguntur, ICtorum huius aetatis nobilissimos, quorum quidem nomina nunc mihi suppetunt. Primus sese offert Salvii Iuliani praeceptor PRISCUS IAVOLENUS (Plin. VI. 15. 2 sq.), cuius *libri ex Cassio XV* aliaque scripta saepissime in *Pandectis* laudantur. Memoratur in iisdem, etiam ex Plinio (VI. 5. 4 sqq.) cognitus, IUVENTIUS CELSUS, cui statuam Traianus posuit (Xiphil. ex Cass. Dion. LXVII. 16). Inclaruit porro T. ARISTO, ad quem sunt Plinii *Epp.* V. 3 et VIII. 14, cuiusque laudes haud vulgares leguntur I. 22. His adde supra commemoratum NERATIUM PRISCUM, quem Traiano Imperatorem successurum fuisse multi opinati sunt, teste Spartiano *Hadrian.* IV.

17) Plinius *Epp.* V. 5. 1, 3.

18) Ibid. I. 17; VIII. 12.

19) Ibid. IX. 19. 6.

20) Vid. Quintil. *I. O.* I. 4. 2, 3.

21) *Dial. de oratt.* XXIX s. f.; Quintil. XII. 11. 14.

22) Servius ad Verg. *Ecl.* II. 65.

23) Gellius *N. A.* XVII. 1.

24) Quintiliani verba sunt, quae leguntur *I. O.* II. 4. 5.

25) Solet etiam Plinius, in poetis maxime, tam diligenter adnotare, quem veterum assequi singuli studuerint, ut eam rem fere religioni habuisse videatur. Sic v. c. Pompeium Saturninum et Sentium Augurinum Catulli Calvique aemulis adnumerat (*Epp.* I. 16; IV. 27); Passienum Paullum aemulatum refert in elegis Propertium, a quo genus duceret, in lyricis Horatium (IX. 22). Ipse ab exemplo Ciceronis quantopere pependerit quid ostendam?

26) *Epigr.* X. 21. Cf. Persius *Sat.* I. 76 sqq. Ceterum studium illud non tunc primum invalescere coepisse, clara atque ex Horatio (*Epp.* II. 1. 23 sqq.), cuius sententiam Quintilianus VIII. 2. 12 expressit, notissima res est. Octavianum Augustum, exosum *reconditorum verborum foetores*, cacozelos et antiquarios, ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprevisse, auctor est Suetonius, *Octav.* LXXXVI. Addit haec: „Sed nec Tiberio parcit, exoletas interdum et reconditas voces aucupanti. M. quidem Antonium ut insanum increpat, quasi ea scribentem, quae mirentur potius homines quam intellegant." Iisdem temporibus Veranius Flaccus, grammaticus haud ignobilis, librum edidit *Priscarum vocum* inscriptum, quem laudat Festus i. v. *Mille urbium*, p. 158 ed. Muell. Sic natum fere cum tyrannide malum dies auxit novis incrementis.

27) Seneca *Ep.* CXIV.

28) „Si antiquum sermonem nostro comparemus, paene iam quidquid loquimur figura est," ait Quintilianus IX. 3. 1.

29) *N. A.* I. 10.

30) Ibid. XVII. 2, ubi complura istiusmodi „non insuavis vetustatis" exempla afferuntur, cuivis percipiendae, qui „aurem habeat non sordidam nec proculcatam."

31) Testes rursus producam ex Plinianis *Epistolis*, in quibus quum praecipua laude feratur Terentii Iunioris peritia utriusque linguae (VII. 25. 4), mirum quantum praedicatur Attica Graecitas epigrammatum et iamborum, quos fecit Arrius Antoninus (IV. 3). Scripsisse etiam Spurinna dicitur utraque lingua lyrica doctissime (III. 1. 7). Caninius autem utrum perstiterit in proposito an consilium abiecerit, ignoratur; sed Graeco carmine bellum Dacicum perscribere paravit saltem. Vid. VIII. 4.

32) *Dial. de oratt.* XXXV, his additis rationibus: „Nam in loco nihil reverentiae est, in quem nemo nisi aeque imperitus intrat, in condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adulescentuli intér adulescentulos pari securitate et dicant et audiantur; ipsae vero exercitationes magna ex parte contrariae."

33) Cf. Plinius *Epp.* III. 3. 3 sqq. Ingenia in scenis rhetorum obtundi, corroborari impudentiam, apud Ciceronem *de Orat.* III. 24. 93 Crassus affirmat; quo respexit l. l. Tacitus.

34) Quintil. II. 2. 10, 12.

35) Cf. Gellius *N. A.* I. 9.

36) Petronius *Sat.* III, qui in sequentibus maiorem culpae partem ad parentes transfert, etiam a Iuvenale *Sat.* VII. 154 sqq. notatos. Neque alio pertinent quae dicuntur a Quintiliano X. 1. 125 sq.

37) Seneca *Exc. Controv.* III. p. 363 sq. ed. Bursian, ex cuius recensione efficio, nihil variare codices in vulgata lectione: „ex consuetudine sua *miratus* dicebat." Quas quidem ineptias non facile erit qui explicet. Quod *praefatus* scripsi, eo utique rei vis nulla infertur: *praefationibus* enim uti communis ferebat rhetorum *consuetudo.* Vid. Plin. *Epp.* II. 3. 1; IV. 11. 2, 4; coll. Gell. *N. A.* IX. 15. Quamquam nunc quidem tumidam et elatam Cestii orationem cogitanti in vocabulo *miratus* aliud latere videtur. Ne multa, scripserim *inflatus.* Cf. v. c. Quintil. *I. O.* XII. 10. 16: „Attici pressi et integri, Asiani *inflati* et inanes."

38) Petronius *Sat.* I: „Ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissimos fieri, quia nihil ex iis, quae in usu habemus, aut audiunt aut vident; sed piratas cum catenis in litore stantes; sed tyrannos edicta scribentes, quibus imperent filiis, ut patrum suorum capita praecidant; sed responsa in pestilentia data, ut virgines tres aut plures immolentur; sed mellitos verborum globulos, et omnia dicta factaque quasi papavere et sesamo sparsa. Qui inter haec nutriuntur, non magis sapere possunt, quam bene olere qui in culina habitant." Simillima declamationum scholasticarum argumenta commemorant Quintil. II. 10. 3 sqq., Tacit. *Dial. de oratt.* XXXV et Iuvenalis *Sat.* VII. 150 sqq.

39) Quintil. VIII. 5. 2, 13.

40) *Dial. de oratt.* XXVI.

41) Est hac de re elegantissimus locus in *Dial.* XXXII, ubi Messala: „Oratorem non posse aliter existere nec extitisse umquam confirmo, nisi eum, qui tamquam in aciem omnibus artibus armatus exierit. Quod adeo neglegitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum huius quoque cotidiani sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant Senatusconsulta, ius civitatis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam velut expulsam regno suo, ut quae olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, paene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur."

42) *Dial.* XXXVI.

43) Enucleatius rem exponit Plinius *Epp.* II. 14.

44) Seneca *Ep.* CIX. Cf. eius *Ep.* V, LXXVI, LXXXVIII.

45) Legitur haec e Stoicorum placitis repetenda sententia apud Plinium, *Epp.* I. 22. 10, quacum operae est pretium conferre eiusdem *Epp.* I. 12, scriptam de morte voluntaria Corellii Rufi.

46) Cic. *de Off.* III. 17. 69.

47) Auctorem secutus sum Tacitum, *Dial.* XXVIII, quo loco causas explicaturus est, quibus factum sit ut eloquentia et ceterae artes liberales a vetere gloria desciverint. Conferri possunt quae scribit Plinius *Epp.* VII. 14. 3 sqq.

48) Iuvenalis *Sat.* X. 78 sqq.

49) *Dial. de oratt.* XXIX. Iisdem rationibus motus Plinius quoque in ludos Circenses invehitur, quorum studio captos aequales suos, graves etiam viros, vehementer dolet, *Epp.* IX. 6. Sed in primis memorabilia sunt, quae de sublato Viennensium agone gymnico refert *Epp.* IV. 22. Hoc enim certamen quum Trebonius Rufinus in Duumviratu suo abolendum curavisset, Iunius Mauricus, in cognitione Traiani rogatus sententiam, restituendum Viennensibus agona negavit, adiiciens: *Vellem etiam Romae tolli posset!* „Placuit agona tolli, qui mores Viennensium infecerat, ut noster hic omnium. Nam Viennensium vitia intra ipsos residunt, nostra late vagantur: utque in corporibus, sic in imperio, gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur."

50) Apparet ex Plinii *Panegyr.* XLVI: „Quis terror valuisset efficere, quod reverentia tui effecit? Obtinuit aliquis, ut spectaculum pantomimorum populus Romanus tolli pateretur? Sed non obtinuit, ut vellet. Rogatus es tu, quod cogebat alius, coepitque esse beneficium, quod necessitas fuerat. Neque enim a te minore concentu ut tolleres pantomimos, quam a patre tuo ut restitueret, exactum est. — Idem ergo populus ille, aliquando scenici Imperatoris spectator et adplausor, nunc in pantomimis quoque aversatur et damnat effeminatas artes et indecora seculo studia."

51) Iuvenalis *Sat.* XI. 165 sq., quo loco incredibilem paene obscoenitatem et turpitudinem pantomimorum, quos Gadibus potissimum in Urbem arcessebant, claris coloribus pinxit. Eorundem memor fuit Martialis *Epigr.* V. 78; XIV. 203.

52) Cf. Adnot. 6.

53) Ennius ap. Cic. *Cat. Mai.* V. 14.

54) Usus sum loco Tulliano, qui est *de Off.* I. 6. 2.

55) Cicero *N. D.* I. 5. 10.

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLVIII.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Iovis, ...	hora IX,
et die Veneris, ...	XI et I.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ...	X.
Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, . .	XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis Auditoribus commodis.	
I. BAKE, quantum poterit et licebit, auctoritate et consilio adiuvare conabitur eos, qui in Literarum Humaniorum studiis versantur.	
A. RUTGERS IESAIAE et NAHUMI *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ...	IX,
et die Mercurii, ...	VIII.
Secundum SAMUELIS *Librum* cursoriâ lectione tractare perget, die Martis, ...	I,
et die Iovis, ...	XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Grammaticam Sanscritam docebit, die et horis Auditoribus commodis.	

T. G. I. IUYNBOLL Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Grammatica explicanda, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... hora VIII.
Literarum Arabicarum, Chaldaïcarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. ROORDA, WINERO, UHLEMANNO), die Iovis, I,
et diebus Veneris et Saturni, ... VIII.
Cum provectioribus Discipulis *Chrestomathiam Arabicam*, a Doct. FR. A. ARNOLDO editam, leget, die Lunae, ... II.
Coranum, die Mercurii, ... II.
In *Codd. MSS. Arab.* legendis et interpretandis cum iisdem operam ponet, die Veneris et Saturni, ... II.

C. G. COBET interpretabitur ARISTOPHANEM, DEMOSTHENEM, HERODOTUM et HOMERUM, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
Cum provectioribus leget PLATONEM et SOPHOCLEM, diebus Iovis et Veneris, ... I.
Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, XII.
Artem metricam docebit, diebus Iovis et Veneris, ... XII.
Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis, . . . II.
Initia Palaeographiae Graecae Candidatis Literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni, ... IX—XI.
Disputandi exercitia publica moderabitur, die Iovis, ... XI.

R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris exponet, diebus Iovis et Veneris, ... X.
Al-Makkarium interpretabitur, die Iovis, ... I—III.
Codices Arabicos manu scriptos, die Veneris, ... I—III.

M. DE VRIES Historiam Patriae tradet, die Mercurii, ... I,
et diebus Iovis et Veneris, ... II.
Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.
Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus Martis et Iovis, ... III.
Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Lunae, I.

Exercitia oratoria moderabitur, die Veneris, ... hora I.
Linguam Gothicam tradet, et carminum medii aevi interpretationem criticam provectiores docebit, die Martis, hora vespertina, ... VI—IX,
et die Saturni, ... II.

I. G. HULLEMAN interpretabitur *Elegos* Tibulli, Taciti *Vitam Agricolae* et Ciceronis *Orationem pro Sex. Roscio Amerino*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... IX.
Praecepta artis Latine scribendi tradet, diebus Lunae et Martis, XI.
Antiquitates Atticas explicabit, die Iovis, ... IX,
et die Veneris, ... XI.

FACULTAS MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... I.
Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie, ... XI.
Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Martis, ... I.

G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... XII,
et die Saturni, ... IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... IX.
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, ... X.

F. W. KRIEGER Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, ... XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris, ... XII—III.

Operationes chirurgicas demonstrabit, horis deinde indicandis.
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . hora X—XII.
Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis, ... I.
Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . . . II.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, Nosocomio academico habendis, vacabit, quotidie, ... IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ... I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ... II.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

H. HALBERTSMA, JUST. FIL., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . X.
Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus, ... IX.
Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . . XI—III.

FACULTAS IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.

C. I. VAN ASSEN, Emeritus, Ciceronis locos selectos ad ius civile eiusque historiam pertinentes interpretabitur, hora auditoribus commoda.

H. COCK tradet Ius criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Ius publicum et gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

I. DE WAL Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, ... hora IX.
Encyclopaediam et Methodologiam Iuris explicabit, iisdem diebus, ... X.
Ius mercatorium exponet, die Iovis, ... XII,
et die Veneris, ... IX et X.

S. VISSERING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... I.
Oeconomiam politicam, die Iovis, ... XI et I,
et die Veneris, ... XI.
Disputandi exercitia moderabitur, die Veneris, ... I.
Vacanti cathedrae ubi prospectum erit, caeterae lectiones ad valvas Academiae indicabuntur.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

N. C. KIST Historiam ecclesiasticam docebit, imprimis *recentiorem*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Christianae Morum Disciplinae partem exponet *theoreticam* et *practicam*, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XI.
Scriptorum Ecclesiasticorum, maxime *Belgicorum*, Historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, ... XII.
Artis Christianae historiam explicabit, die Martis, ... XI.
Orationibus sacris praeërit, die Martis, ... II.

I. H. SCHOLTEN Dogmatices Christianae partem posteriorem explicare perget, diebus Martis et Iovis, ... XI,
et diebus Iovis et Veneris, ... X.
Introitum in libris N. T. tradet, diebus Lunae et Iovis, . . . I.
Theologiam naturalem docebit, enarranda historia philosophiae de Deo, praesertim antiqua, diebus Martis et Veneris, I.
Orationibus sacris praeërit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

A. KUENEN Theologiam V. T. sive historiam religionis Israëliticae exponet, die Lunae, ... hora X,
et die Iovis, ... VIII.
De Israëlitarum historia aget, die Mercurii, ... II.
Encyclopaediam et Methodologiam Theologiae tradet, die Merc., I,
et die Veneris, ... VIII.
Orationibus sacris praeërit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

I. I. PRINS Historiam passionis Iesu Christi, secundum narrationem Ioanneam, collatis Synopticorum Euangeliis, explicabit, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... IX.
Theologiae Practicae partem homileticam et pastoralem tractabit, diebus Martis et Mercurii, ... X.
Exercitationes tam catecheticas quam homileticas moderabitur, diebus Lunae et Martis, ... II.
Orationibus sacris habendis praeërit, diebus et horis sibi et Theologiae Candidatis commodis.

*** Publice disputandi exercitationibus praeërunt N. C. KIST, I. H. SCHOLTEN, A. KUENEN et I. I. PRINS, die Veneris, . II.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

J. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XI.
Mineralogiae et Geologiae elementa exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... II.
Anthropologiam et generis humani Historiam naturalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... I.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.
Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, ... XII.

Experimenta instituendi artem docebit et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.

Cum Studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina, ... hora V—VIII.

G. I. VERDAM Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Iovis, ... X,

et die Veneris, ... IX et X.

Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Martis et Iovis, ... VIII.

Calculum Differentialem et Integralem itemque Mechanicam tractabit, diebus et horis deinde indicandis.

Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.

Astronomiam practicam, iisdem diebus, ... X.

Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae et Iovis, hora vespertina, ... V.

Arithmeticam universalem tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.

Singulos suos Auditores ad coelum tubi optici ope perlustrandum aptis temporibus evocabit.

Artis observandi Exercitiis quotidie praeërit.

G. H. DE VRIESE in India versante, illius scholas habebit W. F. R. SURINGAR, Prof. extraord.

P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XII.

De physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.

Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, . . III.

Exercitiis physicis practicis praeërit quotidie.

W. F. R. SURINGAR, Prof. extraord., morphologiam, anatomiam et physiologiam plantarum exponet, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, I.

Phytographiam et taxonomiam plantarum docebit, diebus Lunae et Martis, ... I,

et diebus Iovis et Veneris, ... hora II.
(tempore tamen hiberno solis diebus Lunae et Martis).
Historiam plantarum medica virtute praeditarum et pharmacognosin regni vegetabilis tradet, horis auditoribus commodis.
Exercitiis practicis in structura plantarum ope microscopii exploranda praeërit, horis postea indicandis.
Praeërit excursionibus botanicis.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae Auditoribus convenient.

I. A. BOOGAARD, Med. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam docebit, die Iovis, ... II—IV.
Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris, ... II—IV.
Excercitiis practicis in Microscopii usu praeërit, horis Auditoribus commodis.
Vincturarum et fasciarum Doctrinam demonstrabit, horis deinde indicandis.

C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poëseos genera explicet Auditoribus.
Si qui sint linguae Germanicae minus periti, qui Grammaticam doceri cupiant, his quoque lubentissime vacabit.

H. ATTWELL, Literarum Anglicarum Lector, poëtas Anglicos qui Elisabethae reginae tempore floruerunt interpretabitur, horis Auditoribus commodis.
Idem minus provectos privatim instituere paratus est.

C. G. LOKKERS, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum docebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE XXXI DECEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCLVIII.

In	Facultate	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	27.
〃	〃	Medica	95.
〃	〃	Iuridica	219.
〃	〃	Theologica	158.
〃	〃	Math. et Phil. Nat.	12.
			511.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo consilio, ut hic examinentur et Doctores creentur, quorum:

In	Facultate	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	8.
〃	〃	Medica	49.
〃	〃	Iuridica	46.
〃	〃	Theologica	31.
〃	〃	Math. et Phil. Nat.	5.
			139.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE VIII M. FEBRUARII CIƆIƆCCCLVIII AD DIEM IX M. FEBRUARII CIƆIƆCCCLIX.

Die 1 Martii. LUDOVICUS IANUS HERCKENRATH, Amstelodamensis, defensa *publice* dissertatione continente: *bijdrage tot de kennis van den bouw en de verrigting der vesicula seminalis*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 9 Martii. PHILIPPUS CATHARINUS ELISA SPECHT GRIJP, Thielensis, *publice* defensa dissertatione: *over de wraking van den regter*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 12 Martii. IACOBUS VAN KAATHOVEN, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

D. 15 Martii. C. P. POUS KOOLHAAS, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

Eodem die. GUILIELMUS ANTONIUS SCHEURLEER, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de Demetrio Magnete*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 16 Martii. EUGENIUS IOSEPHUS DE PREZ, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 26 Martii. IOANNES CLEMENS HUBERTUS ALOYSIUS VAN NISPEN TOT SEVENAER, Leomerico-Gelrus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 27 Martii. FREDERICUS GERHARDUS ALBERTUS IONGKINDT CONINCK, *publice* defensa dissertatione continente: *beschrijving van longontsteking*, enz., Med. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. LUDOVICUS CORNELIUS VAN GENK, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

9*

Eodem die. BRUININGIUS STEPHAN, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 17 Aprilis. GILIAMUS RUDOLPHUS LEMKE, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 19 Aprilis. REINHARDUS IACOBUS LAMBRECHTS, Amisfurtanus, *publice* defensa dissertatione: *de Platonis sententia de animi libertate*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 24 Aprilis. IOHANNES PETRUS BERDENIS VAN BERLEKOM, Medioburgensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 27 Aprilis. LEONARDUS ISAÄCUS HENRICUS PHILIPS, Zalt-Bommeliensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Aprilis. PETRUS HOOGVLIET, Delfensis, *publice* defensa dissertatione: *de vita et scriptis Heraclidae Pontici*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Maii. ARENTIUS SNELTJES, e pago Abcoude, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 6 Maii. BALTUS VAN DE WATER, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Pharm. Doctor.

D. 7 Maii. ABRAHAMUS HENRICUS RENATUS EMILIUS BOUSQUET, Mosa-Traiectinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 12 Maii. DIDERICUS ENGELBERTUS GUILIELMUS WOLF, Zwollanus, *publice* defensa dissertatione continente: *observationes de textu Masorethico Veteris Testamenti comparato cum versione Graeca Alexandrina*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. EDUARDUS SALOMON VAN RAALTE, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *over de magt, die den regter ambtshalve in strafzaken toekomt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Maii. ELIZA VAN DER VEN, *publice* defensa dissertatione continente: *eenige beschouwingen over de potentiaal-functie*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 17 Maii. FREDERICUS PLATE, ex insula Sumatra, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 21 Maii. IANUS VAN DER HOEVEN, IANI filius, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doct.

D. 27 Maii. ANNE MARIE MAAS GEESTERANUS, Delfensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 31 Maii. IANUS VAN DER HOEVEN, IANI filius, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

D. 5 Iunii. CAROLUS CORNELIUS IACOBUS TEERLINK, defensa dissertatione continente: *de bepaling van de anorganische bestanddeelen der planten*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 7 Iunii. HENRICUS GOEMANS, ex urbe Zierikzee, defensa dissertatione continente: *drie ziektegevallen, door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 9 Iunii. IOANNES MATTHIAS EUGENIUS VAN OPPEN, Heerlenensis, defenso specimine: *de controversiis Ictorum in Dig. libris XXX—XXXII*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 11 Iunii. BALTUS VAN DE WATER, Med. et Art. Pharm. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. DANIEL ADRIANUS VAN LIMBURG STIRUM, Lugduno-Batavus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. PETRUS VAN WESSEM, Tiela-Gelrus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 12 Iunii. IANUS MULDER, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

D. 14 Iunii. A. I. I. BIESMAN SIMONS, Amstelodamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

Eodem die. IOANNES ADRIANUS VORSTMAN, Roterodamensis, *publice* defensa dissertatione cui titulus: *gemeenschap van winst en verlies, enz.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. IANUS HENRICUS BROERS, e pago Obdam, defensa dissertatione continente: *twee gevallen van scheurbuik door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Iunii. GUILIELMUS HERMANNUS ENGELMANN, e pago Keppel Gelrus, *publice* defenso specimine exhibente: *Al-Hādirae Diwānum, Arabice editum, versione latina et annotatione illustratum*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 18 Iunii. CAROLUS GUILIELMUS THALMAN BICCARD, e Promontorio

Bonae Spei, *publice* defensa dissertatione: *over tracheotomie bij croup*, Med. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. IOANNES FRANCISCUS BENIAMINUS BAERT, e pago Harmelen, defensa dissertatione de: *Adam Smith en zijn onderzoek naar den rijkdom der volken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. IANUS GUILIELMUS BIJLSMIT, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *over de lijkverstijving*, Med. Doct. *cum laude.*

D. 23 Iunii. FERDINANDUS PETRUS IOANNES DE SAIN, Lugduno-Batavus, defensa dissertatione: *de legibus Neerlandicis ab exteris prae sermonis proprietatum ignoratione parum intellectis*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 24 Iunii. MELCHIOR VAN DEN HEUVELL, Roterodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. GUSTAVUS FREDERICUS SICHEL, Amstelodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 26 Iunii. CORNELIUS PAULUS ELZELINUS HANEGRAAFF, Roterodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. GUILIELMUS VAN LENNEP, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de iure asyli*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. GUILIELMUS CORNELIUS SCHILLEMANS, e pago Oosterhout, defensa dissertatione continente: *drie heelkundige ziektegevallen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 29 Iunii. MATTHEUS ENGELHARDUS ANDREAS, Samarangensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. DOEKE HELLEMA, H. filius, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

Eodem die. MAURITIUS P. SCHLESINGER, Sylva-Ducensis, defensa dissertatione cui titulus: *de schuldvergelijking volgens het Nederlandsche regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 30 Iunii. RIJKLOF GUILIELMUS VAN GOENS, defensa dissertatione cui titulus: *over tandvormen van raderwerken*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 1 Iulii. I. WIGGERTS VAN NAUTA, Rauwerda-Frisius, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. THOMAS VAN STOLK, Roterodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de stelsels der staathuishoudkundigen omtrent grondrente ontvouwd en beoordeeld*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 2 Iulii. WILLEBRORDUS NICOLAUS KOENE, Harlemensis, *publice* defensa disputatione: *behelzende een ziekteverhaal en eenige uitgewerkte stellingen*, Med. Doctor.

Eodem die. GODEFRIDUS ANTONIUS HUBERTUS LOIX, ex pago Stratum, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. HENRICUS ROODHUYZEN Ir., e pago Oosterbeek, *publice* defensa dissertatione continente: *het leven van Guilhelmus Gnapheus*, Theol. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. SALOMON BACKER, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione continente: *levens- en karakterschets van Mr. Ioachim Rendorp Vrijheer van Marquette*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. BERNARDUS MATTHIAS SWART, Mosa-Traiectinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 3 Iulii. ABRAHAMUS STERK, Amstelodamensis, defensa dissertatione continente: *twee waarnemingen van gestoorde baring door bekkenvernaauwing*, Med. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. IOHANNES ALBERTUS VAN DISSEL s. filius, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 13 Septembris. HENRICUS GORMANS, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 21 Septembris. GUILIELMUS ARNOLDUS PETRUS VERKERK PISTORIUS, e pago Velp, *publice* defensa dissertatione: *de bepalingen der wet van 23 December* 1837 (*Stbl.* N°. 78) *omtrent het huwelijk enz.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. ANTONIUS IANUS HOVY, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione: *de beginselen van het internationaal wisselregt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 23 Septembris. IANUS WIARDA, Amstelodamensis, *publice* defensa dissertatione de: *Huibert Duifhuis de prediker van St. Jacob*, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

D. 27 Septembris. IANUS VAN HULST, Bolswardensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 2 Octobris. PETRUS MARTINUS SIMON KROS, e pago Spaarnwoude, defensa dissertatione: *over het scheef vernaauwde bekken en zijne herkenning bij het leven*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 8 Octobris. RUDOLPHUS THEODORUS BIJLEVELD, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 18 Octobris. ROCHUS KRUL, Med. Doctor, Haganus, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 22 Octobris. NICOLAUS HOFFER DE KANTER, e pago Alphen, defensa dissertatione: *over de verpleging der zuigelingen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 25 Octobris. FREDERICUS GUILIELMUS MARINUS HOOGENSTRATEN, Leidensis, *publice* defensa dissertatione: *over de scabies*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 1 Novembris. FREDERICUS GERHARDUS ALBERTUS IONGKINDT CONINCK, e pago Aarlanderveen, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 8 Novembris. LUDOVICUS CORNELIUS DRIEBEEK, Roterodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. IAÄCUS LÉON, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 12 Novembris. PETRUS MARTINUS SIMON KROS, e pago Spaarnwoude, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

Eodem die. PETRUS MARTINUS SIMON KROS, e pago Spaarnwoude, Med. et Art. Chir. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 17 Novembris. GERARDUS IOANNES GUSTAVUS MINDEROP, Roterodamensis, defensa dissertatione: *twee ziektegevallen door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. HENRICUS IOHANNES SLEURS, Roterodamensis, defensa dissertatione: *het moerasgif en zijne hygieine*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 25 Novembris. IOHANNES PETRUS BERDENIS VAN BERLEKOM, Medioburgensis, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

Eodem die. IACOBUS ENSCHEDÉ, IANI IUSTI filius, Harlemensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 26 Novembris. PETRUS ADRIANUS MATTHES, Zalt-Boemeliensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. HENRICUS FREDERICUS CORNELIUS ENGELBRECHT, ex insula Iava, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 8 Decembris. FREDERICUS HENRICUS IOSEPHUS DE BIEBERSTEIN, Ultraiectinus, *publice* defensa dissertatione continente: *bijdrage tot de kennis der geldmiddelen van de gemeenten in de provincie Limburg*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 14 Decembris. DIDERICUS DE LOOS, Roterodamensis, *publice* defensa dissertatione continente: *historisch-kritische beschouwing der glucosiden*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 15 Decembris. GUILIELMUS FREDERICUS BÜCHNER, Goudanus, defensa dissertatione: *over coremorphosis*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 16 Decembris. ADRIANUS CORNELIUS IOHANNES VAN DER DRIFT, Flaredingensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 17 Decembris. GUILIELMUS ADRIANUS LUDOVICUS DOMIS, Amstelodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 18 Decembris. STEPHANUS IACOBUS VAN ROYEN, Groningensis, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *publice* defensa dissertatione: *over de diagnostiek van gelen typhus*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 22 Decembris. BALTUS VAN DE WATER, Med. Art. Pharm. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

D. 12 Ianuarii 1859. CHRISTIANUS ALBERTUS TEBBENHOFF, e pago Poortugal, defensa dissertatione qua continentur *observationes in Thycididis Bellum Peloponnesium*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doctor, *cum laude*.

D. 20 Ianuarii. SERVATIUS HENRICUS LOTSY, Dordracensis, *publice* defensa dissertatione: *over de reederijen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 2 Februarii. BENNIUS COHEN, Stenovicensis, defensa dissertatione: *over lijfsdwang in handelszaken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 4 Februarii. GIJSBERTUS WALLER, Amstelodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 5 Februarii. ANTONIUS KIST, N. C. filius, Leidensis, defensa dissertatione: *over de ongelijke verwarming aan de poolplaten van een ontledings-toestel*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 7 Februarii. FREDERICUS GERHARDUS ALBERTUS IONGKINDT CONINCK, ex pago Aarlanderveen, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor.

HONORIS CAUSA.

D. 16 Junii. Celsissimus Regiusque GUILIELMUS NICOLAUS ALEXANDER FREDERICUS CAROLUS HENRICUS, Princeps Arausiacus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

ACADEMIA

RHENO-TRAIECTINA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVII M. MARTII A. CIϽIϽCCCLVIII AD D. XXVIII M. MARTII A. CIϽIϽCCCLIX

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

PETRUS HARTING.

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIUS

IACOBUS LUDOVICUS CONRADUS SCHROEDER VAN DER KOLK.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE (Emeritus die 1 m. Octobris).
R. VAN REES.
C. A. BERGSMA.
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. E. VINKE.
B. TER HAAR.

IN FACULTATE IURIDICA.

A. C. HOLTIUS (Emeritus).
I. ACKERSDYCK.
G. G. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER.
I. VAN HALL. (Obiit d. 19 m. Martii.)

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD (Emeritus).
L. G. VISSCHER. (Obiit die 26 m. Ianuarii.)
S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER.
I. A. C. ROVERS.
H. C. MILLIES.

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN (Emeritus).
I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.
G. I. LONCQ, CORN. IAN. FIL.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER.

LECTORES.

G. DORN SEIFFEN, Lit. Humaniorum. (Obiit die 16 m. Novembris.)
I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.
I. VENNING, Lit. Anglicarum.
I. W. GUNNING, Chemiae.

DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.
C. L. VLAANDEREN.

ORATIO

QUAM HABUIT

PETRUS HARTING,

D. XXVIII M. MARTII CIƆIƆCCCLIX,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACADEMIAE TRAIECTINAE CURATORES QUIQUE IIS AB ACTIS ES, PROFESSORES, ALUMNI, CUIUSCUNQUE ORDINIS ET LOCI AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Rectoris Magnifici, munere abeuntis, duplex est officium, alterum necessarium, voluntarium alterum. Nam articulus 251 *Decreti Regii de Institutione Superiore* iubet eum res Academiae, ipso Rectore, prosperas et adversas enarrare, et, si forte harum rerum commemoratio orationis amplitudinem assecutura non est, tum ei veniam dat eligendi argumenti peculiaris, de quo coram viris doctis verba faciat.

Equidem per maximam magistratus mei partem speravi fore ut mihi hac venia uti liceret. Sed spem, eheu! menses proxime elapsi fefellerunt, quin eam insigni cum dolore nostro attulerant dicendi copiam, ut, si vos argumenti e disciplina mea promti explicatione ad fata Academica audienda praepararem, non tantum patientia vestra abuti, sed etiam ipsi illi Decreti Regii articulo adversari mihi viderer.

Intelligitis quid velim. Extrema anni Academici pars minime sine clade nostra exacta est.

Et primum quidem in Curatorum Ordinem oculos convertens, desidero Virum Excellentissimum, qui superiore anno huius Collegii Praeses his solennibus interfuit, cuiusque ut viri virtutes exquisitas coluimus, sic mortui recordatione delectamur.

Neque tamen, Auditores humanissimi, a me exspectetis vitae descriptionem EWYCKIO, viro multis nominibus egregio, dignam. Et ego huic rei me imparem esse sentio, et vos intelligitis, temporis ad dicendum concessi fines angustiores esse, quam ut vita viri plurimis amplissimisque muneribus functi et de patria ad senectutem usque optime meriti plene digneque exponatur. Id ut aliquando fiat ab integro Ewyckianae vitae teste, mihi

in votis est. Ego quae de hac vita comperi, haec ea narrationis simplicitate vobiscum communicare conabor, ut imaginem viri desideratissimi non omnino requiratis.

DANIEL IACOBUS VAN EWYCK, dominus pagorum Oostbroek et de Bilt, die 13 m. Nov. A. 1786 Traiecti ad Rhenum ex illustri genere natus est. Pater enim, FLORUS PETRUS VAN EWYCK, eorundem pagorum dominus, ad annum 1795 consilio publico civitatis Traiectinae adscriptus fuit. Mater vero SARA MARIA DE LA COURT filia fuit PETRI DE LA COURT, Consulis Amstelodamensis, quem cognominem esse meminimus inclyti scriptoris de *politicis Hollandiae principiis*, familiarite iuncti IOANNI WITTIO.

EWYCKIUM non unum e multis futurum esse, iam eo tempore apparuit, quo literis doctrinisque in hac Academia operam dedit. Discendi avidus tenebat illud, veram humanitatem fundamento niti non minus amplo quam firmo. Literae et Historia gentium, disciplinae Mathematicae et Physicae, Philosophia et Iurisprudentia ei in deliciis erant, ingeniumque ad multiplicem illum cultum informabant et explicabant, quo ipse multique eius aequales conspicui fuerunt, quemque hodie in paucioribus animadverti dolemus. In his autem studiis, quantum se Praeceptoribus debere putaret, sermones indicarunt, quibus vir aetate provectior lubens HEUSDII, RHOERII et CALKOENII in ingenio suo excolendo merita celebrare solebat.

Quum per plures annos toto pectore in haec studia incubuerat, die 13 m. Febr. A. 1810 progressuum suorum specimen edidit, ex quo optime de eo sperare sive potius confidere licere periti harum rerum iudices effecerunt. Dissertationem dico *de comparata cognitionis in Mathesi et Philosophia indole;* qua Dissertatione a viginti-trium annorum iuvene, teste IODOCO HERINGA [1]), *magno cum audientium applausu* publice defensa, creatus ille est: *Artium Liberalium Magister et Philosophiae Doctor*.

Supererat, ut summos in utroque Iure honores peteret. Quos si cum defensis Thesibus Iuridicis consecutum esse dixero, non dubito quin non-

---

[1]) In Annotatis ad *Orationem de auditorio academiae rheno-traiectinae, variam olim fortunam experto, nunc praesenti eius conditioni adaptato*, dicta publice die 25 Martii A. 1825, pag. 207.

nulli hodiernum morem Thesium aliquot examini submittendarum et illius temporis auctoritate et egregii iuvenis exemplo comprobari gaudeant. Sed videant quam exigua sit gaudii causa, quantumque praestet in EWYCKII exemplum intueri. Hic enim, edito specimine philosopho, non censuit summos in Iurisprudentia honores sibi exiguo aut nullo labore comparandos esse, sed continuo Disputationis, quam aliquando publice defenderet, argumentum sibi tractandum sumsit, non tritum illud vel adeo exile ut curet nemo, sed gravissimum et in patria nostra tunc plerisque ignotum. Nam exponere constituit sententiam Malthi de augescente incolarum numero eiusque vi in civitatum felicitate. In hanc sententiam ille diligenter inquisiverat eamque ex vero aestimare coeperat. Sed propter novitatem placitorum, quorum etiam severitas metuebat ne pluribus displiceret quam placeret gravitas, omnia sibi accuratius exploranda et perpendenda esse statuit, antequam huius doctrinae interpres prodiret. In hac autem meditatione defixum alio avocarunt temporum momenta. Nam Academiis patriis a Francis *μεταμόρφωσιν* parari, Traiectinae interitum adeo imminere, primum dubia fama, mox nunciis fide dignis allatum est, quamobrem multi Iurisprudentiae studiosi, in quibus EWYCKIUS fuit, nihil prius habuerunt, quam ut instantem Academiae cladem Doctores Iuris acciperent. Hinc ille temporibus coactus et invitus et lugens patriae casum, Thesibus defendendis gradum Doctoratus consecutus est, paucis mensibus ante Decretum Imperatoris Napoleonis, quo ex quinque Academiis patriis Leidensis tantum et Groningana suum locum utcumque tenuerunt, Franequerana et Harderovicena sunt dèletae, Traiectina in *secundi ordinis scholam* commutata est.

Haud iucundum est illud vitae tempus, quo quis, peractis studiis academicis, suum in civitate locum obtinet et tanquam in medias res coniicitur. Multa saepe incidunt, de quibus nihil unquam monuerunt Praeceptores, in quibus tibi ipsi, ingenio, usu atque exercitatione nondum subacto relictus es, et, quantamcunque tibi parasti doctrinae copiam, pronum est falli. Atque haec ipsa vitae practicae studia quantum differunt saepe ab iis, in quae incubuit civis academicus! Ut haec ieiuna novo Doctori videntur nauseamque creant recordanti vitae illius, varietate et vigore et multiplici ingeniorum agitatione conspicuae! Hoc utriusque con-

ditionis discrimen, initio satis molestum, multi usu cognoverunt, cognovit quoque EWYCKIUS, quippe qui brevi post Academiae spatia honorifice decursa, quinto et vicesimo aetatis anno, ornatus est munere Graphiario secundi ordinis in Tribunali Traiectino. Eo munere functus est illo ipso tempore, quo leges Francicae nobis obtrusae sunt. Quarum quidem eae, quae spectabant publicam actorum perscriptionem et curam hypothecarum, plurimis ipsi constiterunt bonis horis. Ex his enim eius erat, referre acta tum antiquiora tum recentiora in suum singula indicem. Laborem dicas licet futilem, certe ingenio disciplinarum studiis culto parum dignum. Idem tamen, caeteris iunctus muneris officiis, non censendus est nullos ei fructus attulisse. Contra haec primum praepararunt eum et tamquam viam ei monstrarunt ad eam sibi paulatim comparandam rerum gerendarum peritiam, qua postea excelluit.

Quidquid autem EWYCKIO tunc peragendum erat ut munere suo rite fungeretur, florebat ille intelligentissimorum virorum gratia, qui etiam ingenii laudes doctrinamque eius tanti faciebant, ut eodem anno 1811 eum adscribendum curarent Societati Artium et Disciplinarum Traiectinae.

Per triennium in loco Tribunalis Traiectini inferiore positus, anno 1814 lectus est eiusdem Tribunalis Graphiarius. Sed aliquanto ante iugum servile, quod Franci nobis imposuerant, a cervicibus nostris deiectum erat. In iis, quibus servitus dura visa est et gratissima accidit patriae reddita *αὐτονομία*, EWYCKIUM fuisse, propter mores eius prorsus Nederlandicos, admodum credibile est. Quamquam quid suspicamur, ubi facta declarant viri in instaurata patria tuenda alacritatem? Quum enim ineunte anno 1815 liberum Baronem VAN LYNDEN VAN SANDENBURG, militiae urbanae Traiectinae Praefectum, ipse Subcenturio iuvabat in duabus militiae urbanae cohortibus conscribendis et ordinandis, extemplo nuncius allatus est: NAPOLEON BUONAPARTA Ilvam reliquit, — pedem posuit in ora Franciae, — copiae Francicae ad eum defecerunt, — venit Lutetiam Parisiorum, — in eo est, ut fines, quibus Francia modo conclusa est, superet, — denuo Europae formidinem nominis illius iniiciat, quod diu victoriae symbolum fuit et patriae nostrae iterum ruinam minabatur.

His auditis, facta sunt ea, quae quindecim annis post renovata sunt, et, quamdiu a maioribus non degeneraverimus, semper in rebus dubiis

eventura esse videntur. Certatim quisque arma capiebat, patriae, cui tyrannus iamiam immineret, tuendae causa. Voluntariorum copiae ex vario incolarum genere, e civibus quoque Academicis, prodibant, lectaeque e militia urbana cohortes ipsi exercitui praesto esse debebant. Iam in harum rerum communionem EWYCKIUS venit, tantique habitus, ut Centurio praeficeretur uni e manipulis urbanis Traiectinis, qui exercitui patrio adiungerentur.

Sed haec omnia quamquam celerrime parata erant, NAPOLEON tamen, nulla mora interposita, copias suas prius in aciem eduxerat, quam milites illi voluntarii eos in armorum usu progressus fecerant, ut socii periculorum et gloriae addi militiae Nederlandorum perpetuae possent. Vehementissimos Imperatoris, ad desperationem adacti, impetus una cum exercitibus foederatis reprimendi iis, in flagrantissima voluntate, defuit facultas. Et victoria in campis Waterlois reportata, omne Europae libertati imminens pulsum erat periculum.

Ab armorum strepitu vocatus est EWYCKIUS ad curam rerum, pacis ad vigorem suum indigentium, munusque gessit, cuius gravitatem temporum illorum momenta auxerunt.

NAPOLEON Academiam Traiectinam in eum locum detrudi iusserat, ut ea proxime ab interitu abesset. Sed ipsa ne malis cederet, fecerunt potissimum civium inprimisque decessorum nostrorum in munere Professorio fortitudo et prudentia. Iuribus avitis destituta, inque scholam secundi ordinis commutata, ea per quatuor fere annos usa erat conditione, cuius imaginem optime praebet chrysalis, ex qua aliquando papilio prodibit. Extrinsecus vitae indicia apparebant pauca, sed haec vita intus conclusa vigorisque plena erat.

Ruptis patriae vinculis, ipsa quoque ignominiosa vincula abiecit. Audita voce GUILIELMI I experrecta est ad vitam splendidiorem et suum sibi locum vindicavit in patriae nostrae Academiis. Adhuc resonare multorum auribus videbatur sonus tormentorum bellicorum, quae in campis Waterlois stragem ediderant, quum regium de Institutione superiori Decretum promulgabatur. Licet in hoc Decreto ratio haberetur eorum, quae ante instituta usuque diuturno probata erant, alia tamen mutata, amplificata et emendata, nova alia esse apparebant. Horum omnium inducendorum cura

mandata est Collegiis Curatorum, quorum illi, quod Academiae Traiectinae rebus prospiceret, ut EWYCKIUS ab Actis esset, Regi placuit.

Ecquis eo munere dignior aptiorque ad illud summa cum fide gerendum legi potuisset, difficile dictu. Per biennium EWYCKIUS, quidquid in ipso virium atque nervorum erat, contulit ad carissimae Academiae salutem promovendam. Exacto autem hoc temporis spatio, Hagam Comitum traductus est in ampliorem provinciam, quae uberrimam ei universae institutionis tuendae opportunitatem praeberet.

Scilicet anno 1817 Hagae partes administrationis publicae ita comparatae erant, ut separatus in iis locus esset *Institutioni*, *Artibus* et *Doctrinis.* Huic parti praefectus erat Vir Amplissimus REPELAER VAN DRIEL, eius autem scriniis praepositus est EWYCKIUS. Illo itaque tempore ea, quae ad civium ingenii animique cultum promovendum pertinent, suum sibi praefectum postulare censebantur. Verum tamen iusto celerius de hac sententia decessum est, et res sensim paulatimque in eum delapsa statum, quo iam a multis annis utimur, et universa institutio, appendicis alicuius instar addita curae illorum Virorum Excellentissimorum, qui regii sunt rerum regni domesticarum praefecti. Iam sequenti anno (1818) titulum mutare visum est, ita ut loquerentur: *Ministerium institutionis publicae, industriae nationis universae et coloniarum*, in qua rerum diversarum commixtione primum quidem locum tenebat institutio, sed nulla magnopere sagacitate opus erat ad suspicandum, iis, quae cum externa civium prosperitate cohaererent, brevi primas partes concessum iri. Ad annum 1824 EWYCKII, eo quem dixi titulo ornati, cura in his rebus versata est, Praefecto earum Viro Egregio ANTONIO REINHARDO FALCK; qui quum anno 1820 Vindobonae et anno 1824 Londini legatus degeret, bis EWYCKIUS ipsius diu absentis officia exsecutus est; quae quidem res eo tutius illi mandari potuit, quo pluris ipse faciebat FALCKII de rebus politicis sententiam.

Anno 1824 haec administrationis publicae pars abrogata et nomen *Institutionis* sublatum est ex Indice nominum, quibus variae huius administrationis partes insigniuntur. Et ipsa quidem relata est ad Praefecturam rerum regni domesticarum, ita tamen ut cura eius, quippe peculiari mandata magistratui, iustam agendi libertatem minime amitteret. Hic Magis-

tratus dicebatur: *Administrator Institutionis, Artium et Doctrinarum causa.* Fuit autem EWYCKIUS. Atque hîc non vereor, Auditores! ne quis vestrum a me dissentiat, statuente: cognitam perspectamque huius viri peritiam peculiaris eiusmodi et suis viribus nixae administrationis Regi, cuius gratia ille magnopere florebat, commendaturam fuisse huius muneris utilitatem. Quod sane eo lubentius a Rege institutum esse arbitror, quoniam, quidquid errorum huic Principi iure obiicitur, eum studio populi excolendi et pulcri amore imbuendi eximio fuisse constat.

Pervenimus ad vitae Ewyckianae partem gravissimam et laboriosissimam.

Ardore flagrans pulcherrimae, quae ei mandata erat, rei rite curandae, ingenio praeditus perspicaci accurataeque scientiae varietate excellens, singulari prudentia et fide commoda explorabat et promovebat institutionis tam inferioris quam superioris. Quaecunque in regionibus exteris sapienter excogitata neque aliena erant a nostratium moribus, huc transferebantur. Ipso suasore saluberrima tum decreta fiebant, tum instituta prodibant. Hinc summam apud optimum quemque gratiam iniit et conatus illi assidui cultus atque humanitatis augendae in eorum ore erant. Verum tamen in hac ipsa grati animi significatione non deerant voces contra sentientium. Nec mirum. Illi enim quorum intererat ignorantiae tenebras haud pelli, non poterant non eius consiliis adversari. Primum si quid dissensionis aut inimicitiarum erat, ad paucorum notitiam perveniebat, sed sensim illud foras prodibat et gravium difficultatum fons erat. EWYCKIUS iam diu intelligens, ignem doloso sub cinere latere, tempora postulare censebat, ut civitatis gubernatores nonnihil de via, quam inierant, decederent. Quamquam in multis dissentiens a Viro Excellentissimo VAN MAANEN, Regis rerum iudicialium praefecto, in reprehensionis tamen, qua hic a Belgii delegatis peti solebat, communionem venit. Omniumque maxime illi, quibus decreta Clericorum medullis infixa erant, indignabantur, curam institutionis popularis esse penes virum avitis Nederlandorum moribus praeditum aliisque sacris addictum, etsi opinionum de rebus sacris dissensionem ea, qua par erat, sapientia ferentem.

Neque tamen haec ideo a me commemorata sunt, ut civitatis gubernatores ab omni omnino suspicione errorum tum in aliis rebus procurandis tum in ordinanda institutione tuerer. Contra se res habet. Et de EWYCKIO

si quaeritur, fieri potest, ut interdum fidem habuerit iis, qui postea hac fide se indignos esse probarunt. Scilicet homo fuit ille, cuius memoriam commendamus. Quidquid autem est, eum semper optima quaeque spectasse, adversarios autem, consiliorum eius honestate prorsus spreta, id egisse ut, quaecunque suis commodis adversarentur, atro carbone notarent, hoc, si quid aliud, omni dubio maius est. Atque haec causa est animi parum aequi, quo inprimis post annum 1828 in Provinciis Regni meridionalibus excepti sunt eius institutionis emendandae conatus. His conatibus, etsi benevolentiae plenis et ad animos placandos comparatis, haud fidendum esse, quin ortos eos esse ex impuro, nescio quo, fonte, malevolentia spargebat.

Foedus eorum, qui pendent ex Clericorum auctoritate et hominum, quibus libertas in ore est, constat ex partibus adeo diversis, ut sola contineatur sociorum voluntate evertendi praesentem rerum ordinem. Nostra nos aetas luculentissime docuit, indolem utriusque partis stabilitatem amicitiae respuere. Sed notissimae illi, quae tunc in breve tempus inita est, societati tribuendum est, EWYCKIUM, etsi libertatis amantem illius, quae toto coelo a licentia differt, et vero progressuum in omni causa vindicem, habitum esse vel laudatorem vel certe reum universae administrandae rationis, quam multum abest ut omni nomine probarit.

Quis fuerit horum omnium eventus, fugit neminem. Rerum in Francia anno 1830 conversionem excepit seditio Bruxellensis, quae brevi per omnes Belgii partes pervasit. Non solum civitatis administrationi, sed etiam multorum civium saluti variisque institutis publicis gravissimum imminebat periculum. Et horum quidem pars haud exigua EWYCKII curae mandata erat. Itaque officii memor in maxima omnium perturbatione ipsaque anarchia tantum, quantum turbis eripi potuit, servare ab interitu conatus est. Professorum originis Batavae, qui in Belgii Academiis docendi munere fungentes derepente de statu suo deiecti erant, conditionem ad se pertinere existimavit eosque ratione ipsis digna adscribendos curavit Academiis patriis, quibus haud pauci eorum decori et ornamento fuerunt. Neque neglexit thesauros naturae, artis et eruditionis in Bibliothecis et Museis asservatos, eaque in re non magis vigilantia eius quam honestas spectata est, curantis quippe, ut quae Belgii Academiis vel Museis data promissave

erant, ibi aut manerent, aut serius ocius in locum destinatum pervenirent. Sic EWYCKII in bona fide tuenda religioni Observatorium Bruxellense unum e praestantissimis instrumentis acceptum refert.

Rerum publicarum conversio et alias attulit difficultates et maximas postulavit impensas. Quis temporum illorum memor nescit, pulcherrimum illum, qui rege ad arma vocante conscriptus est, exercitum brevi aerario tanti constitisse, ut caeteris impensis omnibus modus esset faciendus? Hanc parcimoniam primum experta est institutionis, artium et doctrinarum causa, qua munificentissime tuenda GUILIELMUS I primos regni sui annos illustraverat. Mox visum est Regi abrogare munus *Administratoris*, quod EWYCKIUS per septem annos egregie gesserat. Quamquam a Praefectura rerum domesticarum non separatus est, sed titulo *Consiliarii* ei iunctus, illis in rebus a consiliis esset, quorum antea penes ipsum cura fuerat. Intelligitis non tantum tituli, sed, quod gravius, conditionis commutationem esse allatam. Nam, quemadmodum adhuc eo principis magistratus iure eaque agendi libertate usus erat, ut, quae optima censeret ad institutionem emendandam, artiumque et doctrinarum studia provehenda, Regi *ipse* commendaret, et in nonnullis tantum causis Praefecto rerum domesticarum administrationis suae rationes redderet, ita tunc detrusus est in locum inferiorem, quo consilium Praefecto illi impertire debebat, si forte consilii aliquid ab eo peteretur. Indignum sane EWYCKIO munus! Quod tamen ipsi haud attulit ignominiam, sed intelligentissimo cuique palam fecit, in institutionis, artium doctrinarumque vigorem nullum nummum erogari posse. Verum vidisse, qui istud munus eam in partem interpretarentur, tempora mox insecuta efficacissime probarunt. Nam de Regis erga EWYCKIUM animo si quaeritur, illius benevolentiam hic nunquam requisivit. Contra, quanti eum faceret Princeps, paucis mensibus post (1832) apparuit, lecto EWYCKIO Provinciae Drenthinae Gubernatore.

Ab hoc tempore publica EWYCKII vita per longam annorum seriem parum commutationis subiit. Kalendis Ianuariis anni 1840 e Provincia Drenthina traductus est in Hollandiam Septemtrionalem, huius amplissimae Provinciae regundae causa eique hic habitus est honos, ut Consilio Status extra ordinem adscriberetur.

Meum non est, EWYCKII merita in utriusque Provinciae administratione

diiudicare. Constat autem inter omnes, penes quas hac de re iudicium est, eum hoc quoque munere, finibus circumscripto arctioribus quam Praefectura Institutionis, sic functum esse, ut in eorum virorum numerum referretur, quibus patriae nostrae gloriari liceret. Vultisne exemplum, ex quo efficiatur, quam late paterent eius curae et cogitationes? Petam illud ex earum rerum genere, quae minus notae, non vero mentione minus dignae sunt. Est in vicinia Harlemi Asylum Maniacorum, cuius ab origine non prorsus aliena sunt consilia unius e Professoribus nostrae Academiae. Ewyckius nisi huius rei curam ad se pertinere existimasset eamque omni, qua pollebat, auctoritate et constantia commendasset, promovisset omnique ursisset ratione, careret profecto patria nostra Asylo, quod hodie optimis annumeratur Europae Nosocomiis.

Multi exacti erant anni, quum EWYCKIO institutionis publicae cura ademta erat. Verumtamen eximiae eius rerum Academicarum peritiae memoriam tempus non deleverat. Testis fuit annus 1849, quo anno civitatis moderatoribus visum est harum rerum emendandarum consiliá instaurare. Dudum ante perspectum erat, regio de Institutione superiori decreto diei 2 Aug. anni 1815 plurimum ad perfectionem deesse. Hinc anno 1828, suasore EWYCKIO, plurimae ad variarum Academiarum Senatus missae sunt quaestiones, ad quas ut accurate responderetur, nec tempori nec labori pepercerunt Senatores. Fructus autem quominus ex hoc labore caperentur, impediverunt dubia civitatis tempora. Et postea quidem ad emendationis consilia redire placuit, verum si disquisitionem publicam excipimus cum futuris Academiae civibus instituendam, nihil quidquam commutatum est. Sed anno 1849 spes affulsit melioris eventus. Nam decem viri, tum eruditione insignes tum periti eorum, quae Institutionis superioris indoli convenire videntur, rogati sunt, ut quod huic Institutioni plurimum profuturum esse censerent, in legis formam redigerent Regique offerrent. In horum virorum numero EWYCKIUS fuit, ipseque Praesidis munere a Rege ornatus invitatusque est, ut deliberationum socios Harlemum convocaret, Gubernatoris sedem.

Horum virorum deliberationes non diuturniores quam graviores fuerunt. Quum summa earum in legis formam redacta Regique oblata erat, in lucem prodiit. Nullum est dubium, quin multum praestet veteri, quo adhuc

utimur, decreto. Attamen hic illic temporum, quae tunc erant, adversorum indicia tibi cernere videris. Quamobrem huic labori non statim vim legis datam esse, haud dolemus. Sed si aliquando, quod utinam brevi fiat, lex de Institutione superiori ad populi delegatos fertur, optamus profecto, ut haec pleraque contineat eorum, quae a viris illis doctissimis sunt commendata. Sic EWYCKIUS, cuius ingenium hîc quoque praestantiae suae vestigia reliquit, ad nos loqui perget, etiamsi sit mortuus.

Per quatuordecim annos EWYCKIUS Hollandiae Septemtrionali praefuerat, quum anno 1854 in morbum incidit adeo gravem, ut non procul a vitae periculo abesse videretur. Sed vanus fuit cognatorum amicorumque metus. Postquam autem ex hoc morbo convaluit, vir prudens et eum in modum suarum sibi virium conscius, qui modus non est omnium aetate provectiorum, tempus instare iudicavit, quo a republica curanda decederet. Itaque rogante ipso anno 1855 honorificentissime a Rege dimissus est, gratiis ipsi actis pro egregiis et diuturnis in patriam meritis, habitoque hoc honore, ut *Minister Status* legeretur.

Tum in dilectissimam urbem patriam, quam quadraginta prope annis ante, aetate florens et vix ingressus honorum cursum, reliquerat, redire decrevit. Traiectum venerandum senem cum laetitiae significatione excepit, et haec laetitia aliquanto post aucta est, quum ipse, qui per plures annos Academiae Leidensis Curator fuerat, hoc munere deposito, Collegio Curatorum Traiectinorum, Praesidis nomine, adscriberetur. Dici vix potest quanta cum voluptate huius Collegii socius esset. Non acquiescebat in titulo honorifico, sed ipsa muneris oficia ei in deliciis erant. Omninoque virum se probabat, cui in more positum erat manus operi admovere, quique non magis alienam industriam excitare quam industriae ipse exemplum praebere solebat. Nullus fere dies praeteribat, quin rebus Academicis operam daret. Si professores eum salutatum adibant, eum plurimum delectari apparebat mutuis de institutione deque doctrinarum studio sermonibus, hos etiam, quo maiore necessitudine secum coniungeret, nonnunquam convivio excipiebat. Tum dubium, utra nobis pluris esset, mitis sapientia senis, longo rerum usu comparata, an amicitia viri summis honoribus perfuncti omnique doctrinae genere politi.

Quum igitur die 16 m. Decembris anni 1858 nonnulli Professores ab

ipso ad coenam vocati essent, iis hoc suavissivum fore videbatur feriarum hyemalium initium. Sed dies festus non illuxit. Contra paucis ante convivium horis perculit nos et paene prostravit nuncius: — EWYCKIUS diem obiit! Pridie sub noctem subito ereptus rebus humanis erat.

Est sane quod Academia EWYCKII sui mortem lugeat. Eius valetudo, ut videbatur, confirmata, vegeta senectus, ingenium acre aeque atque ardor omnia provehendi quae bona utiliaque essent, spem nobis faciebant fore ut aliquamdiu fructus caperemus maturos arboris, quae iam uno ictu ceciderat. Eius cognati et amici et quicunque in variis patriae regionibus eum veneratione quadam prosequebantur, vehementi dolore sunt afflicti. Et quum in sepulcreto pagi de Bilt iusta peragebamus, multi a lacrymis, grati animi indicio, sibi temperare non potuerunt. Nec mirum. Animo enim observabatur imago viri indole Nederlandica unius in paucis conspicui et afferentis omnibus, qui eum paulo accuratius noverant, memoriam praestantium virorum, quorum ingenii animique viribus patria olim creverat. Cernere nobis videbamur virum illum agendi quam dicendi studiosiorem et ita pium ut bonus esse quam videri mallet, et mirae in habitu quoque simplicitati iungentem animi vim prorsus singularem, quae unicuique, ipsum adeunti, ex vultu oculisque vigore plenis apparebat, et ei adiumento atque praesidio fuit, ut egregias ingenii dotes per longam annorum seriem in maximam patriae utilitatem conferret.

Tales viri ex maxime raro hominum genere sunt. Eorum memoriam posteri, si grati esse volunt, vivam tenent.

EWYCKII exsequiis non interfuit amicorum eius antiquissimus idemque Academiae Traiectinae arctissima tum muneris tum benevolentiae necessitudine iunctus. Iam enim eo laborabat morbo, quem letalem fore paulo post perspectum est. Intelligitis me dicere Virum Consultissimum LUDOVICUM CRAEYVANGER.

Patre usus est GUILIELMO CRAEYVANGER, qui primum Curiae Traiectinae adscriptus et socius regundae regionis Traiectinae fuit, postea vero a Rege Hollandiae lectus est in Consilium Status; quo tamen munere ne fungeretur, mors prohibuit, quae anno 1806 luctuosa accidit bonis omni-

bus, acerba autem filio LUDOVICO fuit, eo ipso anno in Civium Academicorum album relato.

Hic igitur, natus die 13 m. Novembris anni 1788, EWYCKII, duobus annis maioris, condiscipulus et amicus fuit, eodemque fere quo ille tempore, i. e. die 18 mensis Augusti anni 1810 summos in utroque iure honores consecutus est. Triennio post Amisfurtam abiit, hypothecarum curam acturus, unde postea eiusdem rei curandae causa Traiectum rediit, ubi difficili huic negotio ad obitum praefuit.

Ab huius muneris laboribus prorsus diversi illi, quos CRAEYVANGERUS anno suscepit 1825. Scilicet in EWYCKII, Hagam delati, locum Academiae Curatoribus ab actis datus erat Vir Consultissimus JANUS ACKERSDYCK, quo nunc haec Academia doctore, nos Collega gaudemus. Hic autem quoties ad videndos multorum hominum mores et urbes peregre profectus erat, CRAEYVANGERUS eius in munere graphiario vicarius fuit eamque tum Curatoribus probavit diligentiam rerumque agendarum peritiam, ut die 19 mensis Novembris anni 1825 ACKERSDYCKII, ad Iurisprudentiam in Academia Leodiensi tradendam vocati, successor a Rege legeretur. Per tres igitur et triginta annos Academiae nostrae arcto vinculo iunctus fuit.

Verumtamen non fuit in eorum numero, qui acquiescunt in illis diligenter exsequendis, quae ab ipsis, quippe mercede conductis, postulari queunt. Contra nec tempori pepercit et quantum ingenio usuque valebat, id lubens contulit ad utilia quaeque promovenda. Sic, ut hoc utar, ab anno 1819 per unum deinceps et viginti annos ita cum collegis suis carcerum regimini praefuit, ut ardore et diligentia cederet nemini. Eiusdem diligentiae laudem tulit adscriptus ab anno 1825 usque ad annum 1847 Collegio urbano moderandae Institutionis inferioris. Et, quamquam in rerum Academicarum procuratione eas interdum partes egit, ut pleraque ex eius auctoritate pendere viderentur, nunquam tamen haec loci, titulo longe amplioris, dignitas eius mentem a reliqua in hac urbe Institutione avertit. Nam et constabat ipsi de summo universae Institutionis in civitate momento, et tenebat illud, Institutionem superiorem tum demum consilio suo satisfacere posse, si Academiarum cives omni, quae pueris et adolescentibus impertiri debet, disciplina rite informati excultique essent. Hoc ille saepius et magna cum asseveratione contendebat. Neque a verecundia,

quae eius memoriae debetur, alienum censemus illud commemorare, quod ipsi aliquando eum dicentem audivimus, se auctorem fuisse sententiae de disquisitione publica cum omnibus instituenda, qui se in Civium Academicorum album referri cuperent. Et licet nos huius disquisitionis, anno 1845 sancitae, formam et rationem universam a multorum animadversionibus tueri nolimus, multiplex tamen ipsius rei vis ad emendandam disciplinam scholasticam negari nullo modo potest. Ac profecto opportunitas, quam ea disquisitio praebuit, arcendi ab Institutione superiore adolescentes ineptos, longe multumque anteponenda est illis Decretis, quae, auctore regio rerum domesticarum Praefecto, ab anno 1850 ad annum 1853 imperitissimo et ineptissimo cuique liberrimum ad Academiam aditum concesserant. CRAEYVANGERO, omnibus rebus modum et ordinem adhibenti, ea, in quam detrusi eramus, conditio videbatur ἀταξία, quam eo vehementius dolebat, quo certius ipsi persuasum erat de summo Institutionis Academicae momento, quoque lubentius ipse huic prospiciebat. Affirmare licet, eum in huius rei cogitatione magis magisque defixum fuisse. Munere graphiario sic fungebatur, eum ut non magis honestatis sensu moveri quam studio deliciarum suarum duci putares. Haec est opinio illorum Professorum, qui de disciplinarum suarum commodis saepissime sermones cum eo miscuerunt. Laudant eius in audiendo benevolentiam, in consiliis impertiendis alacritatem, in annuendo votis, quae cum subsidiorum publicorum tenuitate non omnino pugnabant, liberalitatem, sed laudant etiam eius in dissentiendo et recusando humanitatem inprimisque artem illam difficillimam persuadendi rogantibus, iure meritoque haud satisfieri votis, non vero vel amicitiam vel institutorum quorundam Academicorum amorem partes hac in re agere ullas. Dicam, quod sentio, CRAEYVANGERUS ipsam Academiam diligebat; quod huius commodis et rationibus inserviebat, id omne ipsius commodorum pars magna evaserat, utraque tanquam in unum coaluerant. Hinc ea illi plurimum et ultimum obversata sunt, quum gravi mortiferoque morbo affectus et febri, quae mentem alienabat, luctatus, verba tamen protulerit, Academiae amorem spirantia.

Metus, ne quid ipsi accideret, sollicitos aliquamdiu habuit et cognatos et amicos et omnes quibus Academia Traiectina cordi est; hic autem, quum die 6 mensis Ianuarii in gravissimum luctum abiit, iudicarunt omnes ad

ingens damnum, brevi ante in EWYCKIO factum, CRAEYVANGERI obitu haud parvam allatam esse accessionem.

Quantum boni talium virorum, quos non tantum decem lustrorum amicitia, sed etiam studium commendandi pulchra et bona quaeque, atque almae matris, cuius eodem tempore alumni fuerant, amor arctissime iunxerat, quos praeterea ornarunt ingenium perspicax et aequabilis mentis constantia, talium igitur virorum de rationibus cultus atque humanitatis provehendae consensio, quantum boni in Academiam nostram porro conferre potuerant!

Sed Deo aliter visum! Nos decet animo erga Eum grato esse, qui alterius vegetam senectutem, virilem vero alterius aetatem ad senectutem usque nobis fruendam concesserit.

Quod si Curatorum Collegium annum haud exegit sine clade sua, Ordini Professorum mors non pepercit. Die enim 26 mensis Ianuarii obiit LUDOVICUS GERARDUS VISSCHER, qui per viginti octo annos in hac Academia munere Professoris functus est.

VISSCHERUS in paucis illis fuit, qui omnem, qua pollent rerum scientiam sibimet ipsis potissimum acceptam referunt. Fuit omnino *αὐτοδίδακτος*. Hinc multa eorum, quae ei priva fuerunt, facillime explicantur.

Natus est Bredae, die 1 mensis Martii anni 1797, parentibus honestis, THOMAS KROGT VISSCHER et CATHARINA DOROTHEA BOELLAARD. Patrem, centurionem, in Hollandica Anglorum expeditione caesum, bimus amisit, cui in pueri tutela successit vitricus ADOLPHUS BIERMAN, tributorum coactor in pago Lage Zwaluwe.

Adolescentulus primum Hagae Comitum tum Amstelodami usus est disciplina, qua haec aetas illis temporibus imbui solebat. Quae tamen institutio qualis fuerit, haud constat. Sunt autem paucissima ex hoc tempore memoratu digna. Hagae Comitum in notitiam pervenit HENRICI VAN WIJN et IACOBI ARNOLDI CLIGNETT, quorum sermonibus primum acceptum retulit historiae et antiquitatis patriae amorem atque cupidinem illam fontium, quam posterior aetas confirmavit. Amstelodami autem in praeceptoribus eius fuit FOKKIUS SIMONIS filius, cui quum in more positum esset seriis historiae argumentis iocos adspergere, fieri sane potest, ut haec dicendi scribendique ratio amorem excitaverit leporum et facetiarum, quibus postea

VISSCHERUM in huiusmodi argumentorum explicatione lubentissime usum esse constat.

Ea aetate, qua iuvenes destinatos vitae, cuius subsidia arte vel doctrina quadam factitanda parantur, totos in studiis esse oportet, VISSCHERUS in vitam practicam tanquam coniectus est munusque iniit ab ipsius ingenio prorsus alienum. Annos enim natus undeviginti praefectus est rationibus tributorum Bruxellis dispungendis. Equidem de huius muneris gravitate nihil detractum volo. Sed cogitanti mihi iuvenem discendi amore flagrantem, alacrem, genioque indulgendi cupidum, fervida etiam phantasia praeditum et carminum auctorem, quibus se Musis amicum esse probaverat, — hunc igitur iuvenem cogitanti parum credibile videtur, eum sive in tributorum tabulis conficiendis et comparandis, plenis illis nominum et numerorum, sive in coactorum arca exploranda lubentissime bonas horas consumturum fuisse. Hoc constat, VISSCHERUM, quidquid superesset temporis, id omne in lucro deputasse, ut deliciis suis operam navaret. Qua in re quanto studio versaretur, paucis annis post libris edendis probavit. Nam anno 1820 publici iuris fecit tum francice *Miscellanea e Poësi et Literis Nederlandicis*, tum patrio sermone volumen primum *Anthologiae ex optimis poëtis Nederlandicis inde a seculo* 13° *ad seculum* 18um, cuius operis proximo biennio adhuc duo volumina prodierunt. Sicut autem in utroque opere melliferae apis partes egerat, ita brevi ostendit, non deesse sibi ingenii vires, ut ex se ipse nonnihil promeret et in lucem proferret. Anno enim 1822 carmen eius Nederlandicum *Pastor in Campo pugnae ad Neoportum commissae* a regia Linguae et Poëseos societate Neoportensi praemio ornatum est, eodemque anno lingua vernacula prodiit carmen lyricum: *Regi et populo*, anno autem proximo e genere dramatico haec ab eo Nederlandice edita est fabula: *Reges in urbe Breda*. Sed haec omnia gravitate superat eius opusculum *de consilio instaurandi et praescribendi usum linguae Nederlandicae*. In lucem illud prodiit anno 1825, i. e., eo tempore, quo civitatis nostrae moderatores summa vel potius nimia ope nitebantur, ut, quidquid actorum publicorum in universo regno fieret, ubique his rebus peragendis una inserviret lingua Nederlandica. Non igitur mirum, VISSCHERUM, industria etiam et iuvenili vigore se commendantem, Regi GUILIELMO I aptissimum esse visum ad consilia

illa sermonis Nederlandici inducendi in Provincias Wallonicas promovenda et cultioribus civibus commendanda. Iam huius rei ut amplissima frueretur opportunitate, creatus ille est Professor extraordinarius in Academia Lovaniensi.

Dispungere rationes tributorum et vivere Musis, haec quàntum distant! Inter pulpitum atque cubiculum numerariorum et cathedram atque auditorium Academicum quantum discrimen!

Nos, Auditores, qui VISSCHERUM novimus, quodammodo certe intelligimus, quanta cum voluptate illinc huc transierit. Fieri potest, ut iacturam fecerit rei familiaris, honorario quippe multis Professoribus aliisque doctis viris minus lauto quam iis, qui aerario inprimis in magnis urbibus consulunt. Sed liber ille a conferendis tributorum tabulis earumque rerum cura, quae nullum postulant ingenii acumen meliusque vulgo ab iis administrantur, quibus exiguus est doctrinarum amor, toto pectore in literas incumbere poterat. Viro haud fruito docta, ut aiunt, institutione, veterum linguarum tantum non imperito, aditus patefactus ad auditoria antiquae illius et inclytae Academiae, ut et suam ipse discendi sitim expleret et docendo aliis prodesset.

Secuti sunt quinque anni, quos vitae Visscherianae partem voces splendidissimam et felicissimam. Mirae ingenii celeritati summam iungens studiorum constantiam, quotidie sive Francica sive patria lingua coram ingenti civium Academicorum numero disserebat de lingua, literis, historia et oeconomia politica, et quidquid ei supererat temporis, id conferebat ad scribenda opuscula de sermone Nederlandico. Verum tamen consilium, cuius causa Lovanium vocatus erat, irritum fore videbatur. Postea demum nobis adeo felicibus esse contigit, ut linguam nostram ex humili loco, quo diu in Belgio contemta iacuerat, se efferentem modesteque alterum a peregrino sermone locum occupantem videremus. Seminis autem eo tempore etiam a VISSCHERO sparsi nonnihil maturuisse, profecto non est temeraria sententia.

Anno 1831, immutata in Belgio civitatis facie, VISSCHERUS una cum aliis nostratibus Professorum Traiectinorum ordini adiunctus est. Neque tamen continuo suae ei publice dari potuerunt docendi partes. Triennio demum post in ADAMI SIMONSII locum Professor lectus est Ordinarius; a quo tempore historiam, linguam et literas patrias quotannis Academiae

13

nostrae alumnis tradidit. Anno 1837 Senatui Academico placuit eum honoris causa creare Philosophiae Theoreticae Magistrum et Literarum humaniorum Doctorem.

Sic igitur VISSCHERUS illud, quod praecipue in votis fuit, assecutus est. Et huic quidem cogitationi iuvat paululum immorari. Namque vir ille, qui nec Gymnasii spatia decurrerat, neque Academiae Doctorem habuerat, a cuius latere non discederet, et vero iuvenis ita in medias res coniectus erat, ut omnis ingenii excolendi opportunitas defutura videretur, — hic igitur vir locum sibi in doctorum virorum ordine comparavit, a suis ipse collegis hoc nomine ornatus et insignitus hoc honore est.

Paucissima, ni fallor, huius rei in Annalibus Academicis exstant exempla. Si quis a puero destinatus vitae in literis doctrinisve degendae, optime et prorsus ad hoc consilium accommodate instituitur, tandemque, quum per multos annos in studia doctrinae incubuit, Doctoris gradum consequitur, quin etiam, si propter exquisitas ingenii virtutes postea dignus censetur munere professoris, nihil profecto est quod miremur. Utrumque in rerum ordine et ratione positum est. Via, quae ad propositum ducit, strata est, requiruntur tantum discendi ardor et industria, ut illud assequaris. Similis omnino hic est peregrinatoris, qui cultissimas Europae nostrae regiones peragrat. Naves et rhedae machina atmica celerrime propulsae, deversoria omnibus vitae deliciis grata, periti viae duces accurataeque locorum descriptiones ita omnes itineris difficultates minuunt, ut videatur illud ab habitationis commutatione parum differre, neque ullius aut audaciae sit aut fortitudinis, eo proficisci, ubi longissimo a patria separamur intervallo.

Prorsus dissimilis est conditio illius peregrinatoris, qui, sibi unice confidens suisque fretus ingenii animique viribus, iuxta avia et devia in regiones penetrat, quas penitus lustrare decrevit, ut tantillum conferret ad terrarum dissitarum scientiam augendam. Huic peregrinatori perpetuum instat varii generis certamen, nulla non impedimenta et molestissimae quaeque difficultates crebro incidunt, quibus ne obruatur, summa opus est virium intentione eaque constantia, cuius haec est, ad labores perferendos, efficacissima vox: *tu ne cede malis, sed contra audentior ito.* Vitae deliciis, quibus alter in itinere fruitur, caret alter; intervalla locorum, per quae ille volat, hic lento gradu transit; saepe in eo est ut a via

deflectat, et vero dubius saepe haeret, quo se conferat. Verumtamen si post varios casus et tot discrimina rerum inceptum iter peregit, tum vero: *quantum*, inquiunt, *mutatus ab illo!* Et sane plurima, quae vulgus peregrinatorum non animadvertit, in ipsius animo quasi signarunt speciem suam. Habet, quo ab aliis distingui prorsusque suus esse censeatur. Quod tamen unice tribuendum est repercussioni imaginum, quae secum invicem commiscentur et mutuo se tum illustrant tum obscurant. Imagines dico rerum infinitarum, ei in itinere oblatarum quas unice ea luce collustratas vidit, qua, ex loco peregrinatoris nonnihil fortuito conspectae, splendere debuerunt.

Huiusmodi peregrinator VISSCHERUS in campo doctrinae fuit. Memoria firmissima praeditus, ardore et assiduitate nemini cedens, nullisque difficultatibus deterritus a proposito, sine ducibus per hanc regionem processit sibique ingentem comparavit rerum cognitu dignissimarum copiam. Numquam acquievit in contemplatione locorum e vertice montis, neque in naturae maiestate e longinquo intuenda. Sed loca illa prope adspicere, omnia, quo oculos converterat, singulatim contemplari, amnium et rivorum flexiones persequi ad fontem, dispicere sylvarum arbores et fruticeta, aquae inter praecipites scopulos ruentis radios et guttas, haec ei in deliciis fuerunt.

Hanc singulatim quaeque attendendi et persequendi rationem VISSCHERO potissimum menti obversatam esse, luculentissime apparuit in eius studio historiae patriae. Eius memoria custos fidissima erat innumerorum factorum, quae multos historiographos aut fugiunt aut prorsus latent, et, licet per se tenuia dicantur, non tamen nullius sunt momenti, quoniam unaquaeque historia constat e coniunctione rerum singularum, quarum nulli sua defuit vis ad hanc conditionem pariendam. Novimus VISSCHERI lectiones tum Academicas tum publicas, saepius pro frequenti concione habitas, animos auditorum plurimum tenuisse. Id autem eae potissimum debuerunt mentioni nullorum non illius generis factorum, quae nec provisa et apte inserta omnibus admirationi erant, eoque magis placebant, quo acutius orator, leporibus et facetiis affluens, severa exhilarabat et ornabat exilia atque arida.

Haud raro tamen analytica illa, qua VISSCHERUS delectabatur, historiae

indagandae ratio peperit opiniones, a vulgari sententia prorsus diversas. Sic, v. c., lubentissime contemplabatur clarissimos in historia viros sine toga et discalceatos, i. e. nudatos illis divinis poene honoribus, quos grata in eos contulerit posteritas; tum enim in ipsorum consiliis et rebus tantumdem honestatis quantum in reliquorum mortalium studiis et contentionibus sibi deprehendere videbatur. Pariter in aliarum quarundam rerum tamquam cursu et significatione diiudicandis plurimum a ceteris omnibus distabat.

Sed licet se manciparet nemini et vero ius suum sententiae libere proferendae retineret, numquam tamen aegre ferebat dissentientes. Contra hos levissimo animo ferens, semper comis et ad iuvandum omni, qua valebat, ratione promtus, facilis in hominibus audiendis et admittendis, is fuit nostri ordinis socius, qui ingenii sui alacritate et facetissimi salis argutiis saepius nobis temporis suavissime transacti memoriam relinqueret.

VISSCHERUM, in hac Academia Doctoris munere fungentem, nullo omnino tempore studia sua intermisisse optime probat ingens librorum ab eo editorum series. Sunt hi maximam partem de historia patriae, verum Literarum etiam Nederlandicarum historia ei plures symbolas acceptas refert. Scriptorum multitudine paucos eum aequasse, nobis quidem persuasum est.

Itaque a collega, vita defuncto, discamus, quantum constantissimae voluntatis robur valeat, ad insitas mentis dotes excolendas. Ea, qua vivimus aetas, haec ipsa patria indiget virorum, qui fortiter et constanter progrediuntur, hoc tenentes: *per ardua ad astra!* [1]).

---

[1]) Opera a VISSCHERO in lucem edita sunt:

Nationaal-Lied van L. G. VISSCHER. Voor de Piano-Forte in Muziek gesteld door F. VON GUNTER. Uitgegeven ten behoeve der Armen. 4°.

Melanges de Poésie et de Littérature des Pays-Bas, par L. G. VISSCHER, membre de plusieurs sociétés Littéraires. Brux. 1820. 8°. Cum eff. P. NIEUWLAND.

Bloemlezing uit de beste schriften der Nederlandsche Dichters van de 13e tot en met de 18e eeuw. 1e deel. Brussel, 1820. 2e en 3e deel. Breda, 1821—22. 8°.

Een paar woorden over Amsterdam en Brussel, bij den jongsten Watersnood. Brussel, 1820. 8°.

De Herder op het slagveld te Nieuwpoort, door L. G. VISSCHER, aan wien bij de Ko-

Mors nulli parcit aetati. Eripuit nobis venerandum senem, qui his maioribus natu aetate longe antecessit, GERARDUM DORNSEIFFEN, Literarum

---

ninklijke Maatschappij van Taal- en Dichtkunde te Nieuwpoort, eenen buitengewonen eerpenning is uitgereikt. Brussel, 1822. 8°. 2e druk. Brussel, 1822. 8°.

Aan den Koning en het Volk. Lierzang. Brussel, 1822. 8°.

De Koningen te Breda. Tooneelspel. Brussel, 1823. 8°.

Over het herstel en de invoering der Nederlandsche Taal. Brussel, 1825. 8°.

Nederlandsche Chrestomatie, ten gebruike bij het Hooger Onderwijs. Leuven, 1827. 8°.

Bloemlezing uit de Nederlandsche Dichters en Prozaschrijvers. Leuven, 1828—29. 2 deelen. 8°.

Kleine Handleiding voor de Uitspraak der Nederlandsche taal, bestaande in eene Verzameling van eigenaardige spreekwijzen. Leuven, 1828. 8°.

Handleiding tot de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden, inzonderheid ten gebruike bij Academische studiën. Eerste cursus: Van de vroegste tijden tot op den jare 1500. Utrecht, 1832—33. 2 stukken. 8°. Tweede cursus: Van 1500 tot op dezen tijd. Utrecht 1833. 1e stuk. 8°.

Chronologisch overzigt der Nederlandsche Vorsten, in 2 Afdeelingen. Utrecht, 1832. fol. Toelichtingen tot het chronologisch overzigt. Utrecht, 1833. 8°. — Ook onder den titel: Beknopt Overzigt der Nederlandsche Geschiedenis. Inzonderheid ten gebruike bij het onderwijs en ter verduidelijking der gelijktijdige regering van Keizers, Koningen en Graven in de onderscheidene Provinciën. Utrecht, 1849. 8°.

Bijdrage tot de Oude Letterkunde der Nederlanden. Utrecht, 1835. 8°.

Ferguut. Ridderroman uit den Fabelkring van de Ronde Tafel. Uitgegeven door L. G. VISSCHER. Utrecht, 1838. 8°.

Iets over Jacob de Coster van Maerlant. Utrecht 1838. 8°.

Oratio de GERARDO MOLL. Dicta publice die XXVI Martii 1838. Hagae Comitis, 1840. 4°.

Historisch Tijdschrift, onder Medewerking van eenige Geleerden. Uitgegeven door Prof. L. G. VISSCHER, 1e en 2e Jaarg. Utrecht, 1841—42. 4°.

Natuurkunde van het Heelal door GERRART LEENHOUT, benevens eene Verhandeling over hetzelfde onderwerp, door broeder THOMAS. Uitgeg. door L. G. VISSCHER. Utrecht, 1840. 8°.

Feestlied den Koning in Mannenkoor toegezongen. Bij gelegenheid van Z. M. blijde Inkomst te Utrecht, Mei 1841. Muzijk van H. KUFFERATH. Utrecht, 1841. 8°.

Bronnen en Bouwstoffen voor de Beoefening der Algemeene Geschiedenis van het Vaderland. Utrecht 1846. 2 deelen. 8°.

Anthologie van Nederlandsche Prozaschrijvers en Dichters sedert 1795 tot op onzen tijd. 1e deel. Proza. Utrecht, 1847. 12°.

Kort begrip der Algemeene Geschiedenis van ons Vaderland, van den vroegsten tijd tot op onze dagen. Utrecht, 1848. 12°. — Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Utrecht, 1848. 12°. — Derde vermeerderde en verbeterde druk. Utrecht 1853. 12°.

humaniorum in hac Academia Lectorem; eripuit etiam ornatissimos Academiae alumnos: GUILIELMUM VAN RIET et GUILIELMUM ELIZAM HERDERSCHÊE. Quis non dolet, illos ipso aetatis flore eo abiisse, quo tendimus omnes? DORNSEIFFENO autem, praestantissimo olim Gymnasii Traiectini Rectori, licuit per plures annos otio frui honorifico, quod nactus non torpuit, sed vigil quievit, et quum, ut ille ait, haberet aliquod tanquam pabulum studii et doctrinae, ostendit nihil otiosa senectute esse iucundius. De hoc viro, quoties gratos discipulos et amicos narrantes audimus, toties admodum gaudemus, in horum numero fore, qui vitam eius et varia atque egregia in iuventutis institutionem merita ex vero exponat.

Hoc loco quî tui immemor essem, honestissime VAN AMERONGEN, quo per quindecim annos primum Amanuensi tum Custode Musei Zoologici usus sum fidissimo. Lugent te vidua et quatuor tenellae aetatis liberi, quibus ut multi prospicere pergant, spem mihi facit tua in munere obeundo fides et religio.

Eerste Beginselen der Algemeene geschiedenis van ons Vaderland. Utrecht 1848. 12°. Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Utrecht, 1850. 12°.

Chronologische tafel voor de Geschiedenis der Israëlieten in Nederland. Utrecht, 1850. 8°.

Leiddraad tot de Algemeene Geschiedenis van het Vaderland, van den vroegsten tijd tot op onze dagen. Utrecht, 1850—55. 3 deelen 12°.

Handboek voor de Algemeene Geschiedenis der Nederlanden en Nederlandsche Koloniën, 1° Afdeeling: 1—5 Afl. 2° Afdeeling. 1° Afl. Maarsen, 1851. 8°.

Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 1° deel, 2° deel, 1°, 2° en 3° stuk. Utrecht 1851—58. 12°.

Voorlezingen over de Geschiedenis der Roomsch-Katholieke kerk in de Noord-Nederlanden, sedert de opheffing der Bisdommen tot op dezen tijd. In verband beschouwd met het Utrechtsch Aartsbisdom der Klerezy en de daaraan onderhoorige bisdommen Haarlem en Deventer. Utrecht 1853. 1—6 Voorlezing. 8°.

Korte schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Utrecht, 1854—57. 4 deeltjes. 12°.

Leiddraad tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Utrecht, 1854—57. 4 deeltjes. 12°.

Tableaux généalogiques et chronologiques des souverains Russes et Turcs. Utrecht, 1855. 8°. Avec portrait d'Alexandre II, Empereur de toutes les Russies.

Habetis, Auditores, quae de rebus Academiae adversis in medium proferre ante duas dierum hebdomades decrevi, putans nos tristi parentalium officio defunctos esse. O fallacem hominum spem, et inanes nostras cogitationes! Duplicis enim funeris facta est accessio. Nam diem obiit Vir Amplissimus IACOBUS GERARDUS VAN NES, quem, quamquam iamdudum e Curatorum Collegio honorifice dimissum, non tamen silentio nobis praetermittere licet. Ea enim aliquando viguit perspicacitate et accurata variarum rerum scientia, ut multos longo post se relinqueret intervallo. Et harum quidem laudum vis in nullis non rebus gerendis magna est, maxima autem in rerum publicarúm administratione. Quid vero, si eae praesto sunt populi delegato, viro eidem forti et constanti et patriae amantissimo? Aut fallor, aut historia patriae, ea describens tempora, quae turpi multorum metu et adulatione et silentio notata sunt, in hoc viro praedicabit harum virtutum momentum. Qua voce accepta, non deerunt qui haec addant:

Iustum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava iubentium,
. . . .
Mente quatit solida.
. . . .
Si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.

Amplissimus VAN NES non ante de vitae statione decessit, quam senio confectus mortem sibi in lucro deputare debuit.

Sed exspiravit etiam vir ille dilectissimus qui nobis prospera valetudine frui videbatur, cui nemo unus mortem instare putavit. De vita decessisse IACOBUM VAN HALL nondum mente complectimur, et, tanquam absentiae causam ignorantes, illuc interdum intuemur, si forte adeat et locum suum, nobis gaudentibus, occupet. Siccine affecti, vitam optimi Collegae enarrabimus? Quum abhinc quatriduo filium viderimus insigni cum moerore ad patris sepulcrum adstantem, quumque animus nondum e lacrymis emerserit, num opportunum est de natalibus et de muneribus dicere? Frigida haec atque inepta sunt. An vero imaginem eius contemplari vultis? Sed haud scio, an haec menti, recenti clade iactatae, non magis

se conspiciendam praebeat quam superficie aquae procellis agitata, quidquam eorum, quae sunt in imo, nobis cernere liceat. Aut si qua forte opportunitas exstat hanc illamve imaginis partem conspiciendi, quaerenda haec est non in amplissimo auditorum conventu, sed in paucorum amicorum coetu, ubi cari capitis desiderium nonnihil sermonum elicit et alius ex alio modeste ea profert, quibus ipsi amicum vita defunctum maxime conspicuum fuisse censent. Equidem, Auditores, si his interessem sermonibus, quos dolendi voluptas elicit, si integerrimos HALLII amicos eius laudes ingenii animique memorantes audirem et vero his immiscentes miram huius viri comitatem et in iuvando atque adhortando alacritatem, tum vero de me ipse referrem, ut prorsus me assentiri significarem. Breviter vobis narrare iuvat, in quae mens, saepius in illis hoc tempore occupata, ibi sponte excurreret.

Abhinc duos et triginta annos primum ego, Gymnasii Elburgensis alumnus, HALLIUM vidi, modo illius scholae Curatorem lectum. Mox novus Curator idemque Iuris Professor Amstelodamensis, una cum Collega DONKERO CURTIO, Euangelii apud Arnhemienses Interprete, Elburgum nostros progressus exploratum venit. Haec probatio eam in me vim habuit, cuius memoriam nulla deleverit dies. Adhuc nos adeuntem cerno virum aetate et viribus florentem, vultu comi et ad sanitatis ruborem composito, oculis vigore plenis, cincinnis fuscis. Quaestiones eius, in paucis aptae perspicueque positae; ad quas, ne adolescentuli, Professorem Amstelodamensem suspicientes, timide et trepidanter responderemus, invitabant paene oculi illi blandi et lenis ori circumfusus risus et frons ad hilarem illam, qua pueri confidunt, benevolentiam explicita. — Quum a nobis discesserat, id ad unum omnes optavimus, ut vir ille comis, interrogandi quemque et benigno alloquio adhortandi peritus, saepius, quin si fieri posset, quotidie rediret.

Viginti uno annis post HALLIUS huc vocatus est, ad Iurisprudentiam tradendam. Sic anno 1848 mihi quoque opportunitas allata est eum cognoscendi virum, qui adolescentulum sibi devinxerat. Videbam canescentes capillos, animum videbam a iuvenili vigore nihil remotum; eadem oris lineamenta, nec pauciora in vultu benevolentiae signa, nonnihil tamen temperata aetatis ad maiorem vitae sapientiam progressione, adhuc eae

dotes, quibus iuvenilis animus allicitur. Hinc civium Academicorum, quibus doctrina sua et prudentia et exquisito rerum usu lubentissime praesto erat, amorem sibi sponte comparavit.

Vos compello, HALLII discipuli, qui dilectissimum vestrum praeceptorem lugetis. Profecto iure lugetis praeceptorem, qui difficillimam tenuit illius institutionis artem, qua non tantum viri docti, sed etiam cives ad res vitae bene procurandas apti et scholis Academicis prodeant.

Sed nobis etiam gravissima lugendi causa est. Caremus enim Collega candido, qui exquisita humanitate et affabilitate sermonis sibi quemque conciliabat, et licet prae ingenii alacritate paratus ad agendum esset, numquam tamen ad alterutram partem declinabat de via, omninoque suum cuique tribuere omnesque ferre ac pati, quibuscum una erat, quam aliis se praeponere malebat. Atque haec omnia eo pluris nobis erant, quo meliorem ornabant Doctorem Academicum. Profecto non eodem redit, quibus quis moribus et virtutibus sit, modo sit doctus; sed si doctrina vim promovit insitam, et recti cultus roboravit pectus, tum prodit illud, quod et praesens suspicimus et lugemus absens atque grata prosequimur recordatione. Nos HALLII nostri non obliviscemur, et quoties de bono Professore sermo erit, toties ex ipsius quoque imagine lineamenta peti apparebit.

Absolvimus, Auditores, de aestumatissimis viris optimisque commilitonibus, quos mors nobis eripuit. Quod si praeterea Docentium ordini nonnihil commutationis tum allatum est tum instat, id aliunde repetendum esse gaudemus. Nonnullis enim adeo felicibus esse contigit, ut aetatis annum explerent, quo vitam in docendo occupatam otium excipit honorificentissimum. In horum numero, — quod grati praedicamus, — quinque sunt Academiae nostrae Professores. Quorum quidem Viri Clarissimi SUERMAN, HOLTIUS et SWYGHUISEN GROENEWOUD iam per aliquot annos rude donati, ut diu vegeta senectute fruantur, vehementer optamus. His brevi accedet Clarissimus BOUMAN, cui nuperrime aetatem septuagenariam gratulati sumus. Sed Clarissimus LIDTH DE JEUDE ante hos paucos menses eo est relatus. Omnium, qui munere suo funguntur, Professorum diutissime

huic ordini adscriptus fuit. Nam ante quadraginta annos et amplius ex Athenaei Harderoviceni naufragio huc salvus evasit, Professoris extraordinarii honoribus insignitus. Quot commutationum in Academia nostra, hac annorum serie, testis fuit! Quantum Collegarum numerum luxit! Sed ab his vitae cuiusque longioris curis et molestiis oculos bona cum spe ad illud convertimus, quod primo praecipuoque loco spectavit. Id enim egit, ut Museum Historiae naturalis pararet exquisitae et pulchritudinis et amplitudinis. Atque hoc sic illi cessit, ut nuper a peritissimo harum rerum iudice acciperem, Museum privatis sumtibus paratum, quod illis nominibus conferri cum suo posset, nusquam exstare. Si lustranti hos thesauros dubium nonnunquam erat, magisne ipse admiraretur exempla rerum, quae in paucissimis tantum Museis asservantur, an vero exquisitam operam iis elaborandis adhibitam, illud continuo apparebat, eos illi insigni et tempore et labore et virium intentione et ipsius vitae parte, tum etiam maximis impensis constitisse.

Verumtamen non eos inde fructus cepit, quos hac senili aetate plurimi fecisset. Contra summo cum dolore vidit, — et doloris huius socios habuit patriae et doctrinarum amantissimos viros, — moestus itaque vidit partem pretiosissimi Musei in exteras abeuntem regiones. Gaudemus autem maximam et praeclarissimam eius partem patriam nondum reliquisse, in qua ut sedem fixam consequatur inserviatque amplificandis Museis inprimis Academicis, etiam atque etiam optamus.

Bona malis mixta esse, omnibus in ore est. Et nos quidem, Auditores, hanc sententiam adeo non negamus, eam ut ipsis Academiae, vehementer afflictae, fatis probari putemus.

Primum enim, quod grato praedicamus animo, in duorum demortuorum locum viri successerunt, nobis exoptatissimi.

Hoc affirmanti mihi tu continuo menti obversaris, Excellentissimime VAN RAPPARD, quem Rex Augustissimus EWYCKIO desideratissimo, paucis dierum hebdomadibus vita defuncto, successorem designavit. Ab hoc loco et a persona mea alienum est, te in os laudare, non alienum, laudum tuarum seram optare ex hac cathedra commemorationem; non alienum, fateri Cu-

ratorum Collegii Praesidem sive EWYCKIO nostro sive Senatui Academico gratiorem legi potuisse neminem.

Haud semel regia auctoritas te civitatis gubernatoribus a consiliis esse iussit in causa institutionis superioris, eaque nuper tibi uni, Regio rerum domesticarum Praefecto, aliquamdiu mandata fuit. Vitae itaque tuae pars illis dicata fuit rebus, quarum curam, etsi arctioribus finibus circumscriptam, nunc non defugisti. Quemadmodum antea tuum fuit, omnium Academiarum commodis prospicere, ita hodie alma tua mater, quae hoc alumno delectatur, te insigni cum laetitia suum dicit suaeque potissimum causae devinctum salutat. Qui tibi annus primus ab amplissimorum honorum perfunctione aditum ad honestissimum otium dedit, hic te otii huius partem Academiae Traiectinae tribuentem videt. Est sane quod nostro omnium nomine tibi pro hac benevolentia gratias agam. Quidquid boni in Academiam conferes, id plurimi faciemus, hoc autem ut per longam annorum seriem numero multum sit, vires tibi largiatur Deus Optimus Maximus.

Quum in duorum demortuorum locum viros successisse dicebam exoptatissimos, te quoque cogitavi, Amplissime VAN HOYTEMA. Te enim a Rege CRAEYVANGERI in munere graphiario successorem esse lectum, eo impensius gaudemus, quo et peritior es rerum, quae Curatorum prudentiae sunt mandatae, et alacrior tam in Academiae commodis tuendis quam in ingeniorum cultu et humanitate quovis modo promovendis.

Ex Curatorum Collegio honorifice dimissus, Virorum Amplissimorum acta curas. Ergo probas, te ab iis persequendis, quae honestissimam utilitatis commendationem habent, tituli honore non avocari. Probabis autem tuo exemplo quam vere dicatur: „qui se ipse deprimit, extolletur." Nos enim te, Vir Amplissime, maiori prosequemur honoris significatione, quippe existimantes id te acturum esse, ut Curatoris nomine quo cares dignior etiam quam antea esse videaris, siquidem in hoc vocabulo explicando sequi haud placet Grammaticorum quorundam de voce *lucus* sententiam. Nobis Curator esse non desines, i. e. vir prudens et bonus, qui Academiae *curam* habet.

Gratulantes autem tibi munus graphiarium, neutiquam optamus ut eius

officia tibi sint levia. Nam Academiae causam agimus. Haec autem quo magis viget viresque suas auget, quo saniore fruitur vita, eo magis crescit laborum tuorum ambitus. Sed hoc optamus, ut rerum agendarum multitudini valetudo et vires suppetant, utque, si nonnunquam prope a querela abesses: humeri ferre recusant, — extemplo tibi addere liceat: de Academia, nobis omnibus cara, merere conor, ut gratum eius piumque decet alumnum.

Progredimur ad studiorum praesidia, in quibus primum locum tenet Bibliotheca, quae omnium doctrinarum studiosis pariter prodest, et hoc anno prae ceteris adminiculis nostris aucta et emendata est tam librorum quam locorum ad hos disponendos aptorum accessione.

Constat iamdudum spatium defuisse, ut libri iuste disponerentur. Hinc paulatim alii translati erant in locum adeo editum, ut vertigine laborantes eos vix sine periculo ex hac vicinia tecti promerent; alii summa cum quaerentium molestia non amplius iuxta sed pone alios, et sic duplici, ut aiunt, serie, collocati erant. His incommodis subventum esse laetamur iuncto Bibliothecae amplo illo cubiculo, quod pulchritudine et apta partium divisione veteri cubiculo longe multumque praestat. Hic tuto libros quaerere, promere e scriniis et genio indulgere licet. Armariis autem non scalae admoventur, pondere et altitudine eam virium intentionem postulantes, ut ad arcis oppugnationem aggredi tibi videaris; sed porticus sunt latae, in quas commodis gradibus escenditur. Praeterea instructum est hoc cubiculum rebus omnibus, quibus in legendo et excerpendo indigemus. Etiamne inquis: hyemali tempore iucunda fruitur aëris temperie, arte parata? Si quos proxima hyeme frigus inde pellit, hos in vicinia excipiet et fovebit, quod nunc exstruitur conclave. Haec laeti memoramus propter insignem librorum accessionem, quibus recipiendis in praesens haud obstat spatium. Et sane Bibliotheca hoc anno valde locupletata est tum prudenti variorum subsidiorum publicorum usu tum Academiarum exterarum et Societatis, quae a permutando nomen habet, munificentia, tum etiam donis civium nostrorum et provida Curatorum cura. Hi enim, quum e Catalogo scriptorum orientalium, a Clarissimo MILLIES confecto et Bibliothecae donato, huius in hoc doctrinae genere inopia apparuisset tanta, quanta vix

decem millibus florenorum tolli posset, constituto extra ordinem quingentorum florenorum subsidio, spem meliorum temporum fecerunt.

De donis si quaeritur: ab Observatorio Edinburgensi accepimus *Observationes astronomicas ab anno* 1834—1854; IANI HOEVENII Professoris Leidensis benevolentiae acceptas referimus partes priores operis *Crania Brittannica*, a viris doctissimis IOSEPHO BARNARD DAVIS et IOHANNE THURNAM editi. Ordo Literarum Humaniorum in hac Academia, auctore Clarissimo KARSTEN, nobis operibus quibusdam donandis gratum fecit. Gratum etiam fecerunt Viri Consultissimi EYCK VAN ZUYLICHEM et SCHULLER TOT PEURSUM, quorum hic laborum suorum fructus addidit. Ea enim, qua Bibliothecam ornavit, Eddae editio, ipsius continet Manuscripti Traiectini collationes diligentissimas. Denique Nobilissimam Matronam VAN HARDENBROEK VAN LOCKHORST bis mille florenos Bibliothecae largitam esse, ex ipsius testamento apparuit. Exemplum imitatione dignum, quo in memoriam redimus temporum illorum, quibus GUILIELMUS BOTH HENDRIKSEN, STEPHANUS VAN GEUNS, VAN LYNDEN VAN LUNEBURG aliique in Academiae Traiectinae Bibliotheca munificentiae suae monumenta posuerunt. An vero optimi viri, qui opibus pollent, existimant, iis subsidiis, quibus decessores nostri vitam Bibliothecae vix vitalem esse iudicarunt, hodie satis commode vivi posse? Non existimant. Nam pro eo quo sunt ingenii cultu literarumque amore optime norunt, intra hos triginta aut quadraginta annos incredibiliter crevisse omnium doctrinarum ambitum. Quamobrem ita nos gratias agimus omnibus, qui hoc anno de Bibliotheca bene meruerunt, ipsam ut locupletissimis patriae civibus maiorem in modum commendemus.

Relinquimus Bibliothecam salutem plurimam impertientes honestissimo ADERIO, custodi illius per quadraginta annos peritissimo librorumque olim ex aede Sancti IOHANNIS in praesentem locum translatorum comiti fidissimo.

E locis illis, quibus ante hos quinquaginta annos in aula regis LUDOVICI festa celebrari solebant musica, choreutica et sacra, si nos conferimus in Senaculum, quantum continuo animadvertitur discrimen! Videris tibi e lucis hilaritate in loca delatus esse tenebricosa, quae una cum aedificiis vicinis te recedere iubent in tempora illa, quibus civitas nostra monasteriorum plena fuit et conclavia, augustae Basilicae nexa, sedes fuerunt

Canonicorum. Parietibus Curiae et partim etiam tecto arcuato, quod mirum in modum sic tabulis ligneis est obductum, ut quodammodo fundum navis referat, appositae sunt effigies plurimorum huius Academiae Professorum, vita defunctorum. His nuper accessit DANIELIS DYLII effigies, quam Vir Consultissimus TEMMINCK ex pago Maarssen Senatui per GUNNINGIUM nostrum, Chemiae Lectorem, offerendam curavit. Gratissimum nobis hoc donum fuit, nam, licet DYLIUS ante hos tres et quadraginta annos per aliquot tantum menses Medicinam practicam docuerit, fuit tamen insigne huius Academiae decus, dignusque de aequalium sententia, qui in raro medicorum proventu, quem publice celebravit, principe loco censeretur. Eius itaque, uti etiam GOUDOEVERII nostri effigies, cuius nobis spes facta est a vidua, diutissime locum occupent inter aequalium, decessorum et successorum imagines, verum non in hoc, quo adhuc utimur, Senaculo, quippe angustiore, quam ut veteribus quatuor novae adiungantur. Videtis, Auditores, decessores nostros iudicantes, ampliore nobis opus esse cubiculo. Quibus nos assentientes hoc addimus, locum illum etiam parum idoneum esse ad frequentem numerum Auditorum, qui disquisitionibus publicis interesse cupiunt commode excipiendum. Et quandoquidem ea proferimus, quae sunt in votis, silentio premere non lubet votorum omnium praecipuum. Utinam aliquando nobis adeo felicibus esse contingat, ut novum contemplemur aedificium Academicum Groningani haud dissimile dignumque et peregrinorum approbatione et vero Academiae atque civitatis Traiectinae prosperitate!

Quod ad reliqua doctrinae adminicula attinet, Museum Physicum, Laboratorium Physiologicum et Observatorium Microscopicum suis singula instrumentis locupletata sunt. Supellectili quoque Anatomicae pulchra accesserunt et utilia specimina, quorum nonnulla affabre confecta diligentiam et artis peritiam WURFFII Prosectoris egregie probant. Museum Zoologicum haud exigua cepit incrementa. Nam Vir Doctissimus VAN HASSELT exquisitam ei donavit collectionem Aranearum indigenarum liquore asservatarum, et e Museo Lidthiano emtione comparata sunt aliquot egregia specimina Mammalium et Avium. Quae quidem animalia, quum pro sua dignitate non satis apte exponi possent, praeparari a Curatoribus omnia coepta sunt ad novum exstruendum cubiculum, quod etiam scholis habendis inserviet.

Observatorii Astronomici instrumenta integra servantur. Vir Clarissimus BUYS BALLOT illius vacante cathedra praefectus, in scholis suis de astronomia populari apparatum sibi deese iudicabat ad motum corporum coelestium perspicue explicandum. Hunc petere a Curatoribus, quorum proximis annis inexhausta propemodum erga hoc Observatorium liberalitas fuisset, pro insito honesti et decori sensu non audebat. Rem communicavit cum disciplinae suae alumnis, qui, quum existimarent, hic suum agi doctrinae amorem, contulerunt et suo Praeceptori tradiderunt plus ducentos florenos, ad comparandum illum apparatum vel ad aliud emendum maioris momenti instrumentum, quod ipsorum nomine et in grati animi memoriam Curatoribus afferretur, Observatorii exstruendi auctoribus prudentissimis. Huic officio non defuturus Vir. Clar. parcior sui quam discipulorum laudator erit. Nos autem ea de re utrosque multum amamus.

De opportunitatibus, quae Medicinae studiosis praebentur pericula faciendi in arte salutari exercenda, lubens commemoro polyclinicem valde florere, maiori puerperarum numero quam antea opem esse latam et apparatum instrumentorum integrum servari. De Nosocomio autem Academico tacerem, nisi succurreret illud: gutta cavat lapidem. Itaque repeto, quod sexcenties audivistis, Nosocomium prorsus ineptum esse ad vires futurorum Medicorum praxeos ope exercendas.

Attamen illud me addere decet quod monet HORATIUS:

„Dimidium facti qui coepit habet."

Nam coepimus, Auditores! Peritissimi enim, quibus haec res mandata est, Viri non tantum de novo Nosocomio exstruendo diu multumque deliberarunt, verum etiam aedificium chartarum fidei commiserunt, quod parum a perfectione aberit. Constabit illud magni, sed apage ineptias eorum, qui ea, in quibus nihil magnopere requirere licet, parvo parabilia esse censent.

Sed ab his me avocat cogitatio alius Nosocomii, quod, licet cum Academia haud sit coniunctum, ita tamen comparatum est, ut commodis Medicinae studiosorum inserviat. Ophthalmocomium cogito, cuius in hac urbe condendi fons fuit liberalitas Nederlandica, ad leniendos hominum dolores numquam frustra expetita. Hanc autem qui expetiverant, nec tempori nec

labori pepercerunt, ut, quod animo volvebant, ad rem effectumque perducerent. In quibus te, Clarissime SUERMAN, vel primas egisse vel praecipuas, et miramur et non miramur. Miramur, aetatem tuam cogitantes, quae plerosque a rebus agendis avocat. Non miramur, memores vel testes potius iuvenilis illius ardoris, quo tu, Medicorum Traiectinorum Nestor, cuncta commendas, promoves et urges, quae tibi utilia et bona esse videntur. Sed omnium maxime tibi, coniunctissime DONDERS, harum rerum laus et honos debetur. Tu primus in nostra patria mentionem fecisti Nosocomii, in quo unice oculorum morbo laborantibus succurreretur. Quum pluribus, de hoc sensuum nostrorum praestantissimo admodum sollicitis, opem tuleras, ampliorem quaesivisti eruditionis et dexteritatis tuae in usum practicum conferendae opportunitatem. Haec tibi iam parata est. Nemo dubitat, quin ea optime usurus sis. Tu autem, Collega aestumatissime, et Academiae Traiectinae et arti tuae salutari et doctrinae medicae in patria nostra, unde frustra te avellere conatae sunt alio invitantium voces, — tu igitur gravissimis et causis et institutis ut decori esse pergas, vehementer opto. Nondum tamen te mitto, Vir amicissime, quem hoc anno Senatus Academiae Traiectinae chirurgiae doctorem honoris causa creavit et Rex Augustissimus ad honoratiorem evexit Ordinem Equitum cruce querna insignitorum. Venit in honoris communionem VINKIUS noster, Equitibus Leonis Nederlandici adscriptus. Hos honores Vobis, Collegae optimi, impense gratulamur.

Diximus de studiorum praesidiis, quae quanti quis iure faciat, non tamen in his omnia posita esse putamus. Non solum rebus externis affluere, sed intus potissimum vigere oportet Academiam, id est, in animo uniuscuiusque, cui aliqua cum ipsa intercedit necessitudo, eum esse pulcri bonique amorem, quo ad praeclara quaeque persequenda incitemur. Hunc vigorem nec deesse contendimus neque ita adesse, ut nullus accessioni locus relinquatur. Quamobrem quantulumcumque illud sit, quod accedere posse videatur, id ipsum summo studio minuere conemur. Vos, Viri Amplissimi, quorum virtuti prudentiaeque prorsus confidimus, Regi Augustissimo eos commendetis et Literarum Humaniorum et Theologiae et Iurisprudentiae doctores, quibus Academiae Traiectinae gloriari licebit.

Nos, Collegae coniunctissimi, talium Collegarum possessione ornati, curemus, iis ne exemplo nostro desimus.

Vos, disciplinae nostrae alumni, studiis vigilate severis.

Cunctis denique curae sit cognitio sui, ut, missis iis, quae a tergo sunt, in ea constantius prospiciatur, quae sunt a fronte, si fronte collineari possit.

His verbis ad vos accedo, Iuvenes praestantissimi, qui difficillimos haud defugistis labores, ut voti compotes fieretis. Quam nos delectat adspectus vester, et numerus eorum, qui ad quaestiones e liberalitate regia positas suas nobis obtulerunt commentationes!

De his quae sit sententia nostra, ex Ordinum iudiciis constabit, quae a Viro Clarissimo, qui Senatui Academico ab Actis est, identidem legentur.

Iudicium Ordinis Matheseos et Philosophiae Naturalis.

Ad quaestionem physicam: „Critice exponantur recentiorum physicorum „investigationes de nexu inter effectus, praesertim thermicos et chemicos, „fluxus galvanici atque processum chemicum in apparatu electromotorio," duas Ordo accepit disputationes lemmatibus insignitas, alteram: *On peut regarder le galvanisme* etc., alteram: *Ich fühl es wohl, noch bin ich weit zurück!*

Prioris responsionis Scriptor in tria capita dispertivit opus. In primo egit de effectibus fluxus galvanici, in secundo diversos apparatus electromotorios descripsit, in tertio tandem ad quaestionem ipsam accedit. Laudanda diligentia Scriptor collegit, quaecunque a physicis his de rebus tradita invenit, desideratur autem ordinata rerum expositio et critica, quae rogabatur, ratio in diiudicando experimentorum valore. Plura quoque attulit quae ad quaestionis argumentum minus pertinent.

Melius placuit altera commentatio, in qua Auctor praemissa disquisitione de lege electrolytica Cel. FARADAY et de lege Jouliana circa caloris evolutionem in circuitu galvanico, statim ad quaestionem ipsam tractandam aggreditur, ac singula physicorum experimenta, e quibus numerica relatio

inter effectus fluxus galvanici et processum chemicum in apparatu electromotorio elici potest, critico examini subiecit eo proposito et successu ut pateat, quousque cum principio virium vivarum, quod nostris diebus ad omnes vires physicas extensum est, conveniant.

Si igitur alter relata retulit et satis bene, hic aliena ita agitavit, ut sua fecerit.

Egregiam hanc dissertationem aureo praemio dignam censuit. Aperta schedula nomen prodiit ADOLPHI VAN OVEN, Math. et Phil. Nat. Candidati in Academia Lugduno-Batava, qui examine instituto scriptorem se esse abunde probavit.

Prioris autem responsionis Scriptori honorificum diligentiae testimonium concessit Ordo. Hunc esse patuit HERMANUM KUYPER, Medicinae Studiosum et hoc nomine Philos. Candidatum in Academia Rheno-Traiectina.

Ad quaestionem botanicam nulla Ordini oblata est responsio.

Praestantissime VAN OVEN, si quis alius, tu sane praemio aureo dignus es, qui in difficillimo et gravissimo physices recentioris argumento ita elaborasti, ut Ordinis nostri iudicium nihil nisi laudis significationem contineat. Haec laus tibi suavissimum sit operae atque studiorum praemium, nummus autem, quo ornaris, perpetuum tibi sit honorifici huius diei testimonium.

Quodsi, ornatissime KUYPER, industria quaestio explicari potuisset, dubitare liceret, uter victoriam reportasset. Quum autem aemulo cedas, laetor, hos secundos honores tibi obtigisse, alumno illius Ordinis cui ipse sum adscriptus. Itaque noli dubitare, quin ego honorificum hoc testimonium tibi eadem voluptate tradam, qua tu illud accipis.

Iudicium Ordinis Theologorum.

Theologorum Ordo hanc solvendam proposuerat quaestionem:

„Christi orationum, a Iohanne relatarum, ea singulatim dicta explicen„tur, unde apparet, quibus fundamentis fidem sibi habendam niti voluerit „conservator."

Cui igitur quaestioni ut responderetur *senas* accepit ad se allatas disputationes.

Prima symbolum adscriptum habebat Christi dictum: *Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες κ. τ. λ.* Qua lecta commentatione bonum quidem piumque nobis laudandum videbatur, quo ad scribendum se accinxisset Auctor, consilium. Nonnulla etiam monuit, ad Criticen et Exegesin spectantia, bene dicta. Verum balbutiens plerumque eius est oratio, ac subinde puerilis fere. Nec ordinis concinnitate scriptum commendatur, nec interpretandi peritia, nec iudicii vi atque acumine. Imo ita scripsit, ut num quaestionis propositae argumentum et ambitum recte perceperit, vehementer dubites.

Altera allata est commentatio, tesseram habens VIRGILII versum: *Admonet nos et magna testatur voce* caett. Huius valde mediocris, ne quid gravius dicatur, est stilus, et passim grammaticis inquinata vitiis oratio. Quid potissimum sibi voluerit Auctor, subinde lectori vix, aut ne vix quidem satis certo constat. Locorum, qui tractandi erant, enarratio nullam fere probat artis exegeticae peritiam. De *fidei* fundamentis quae statuenda putabat, ea nec satis enucleate ac definite exponit, nec iis, quae afferri poterant, argumentis probanda curat. A dialectica igitur subtilitate quam longissime scriptum abhorret; nec maiorem interpretandi habet laudem.

Utrique disputationi sine dubio *tertia* praeferenda est, quae CALVINI dicto notata cernitur: *Fides in Christi notitia sita est.* Locos enim Iohanneos explicans Auctor, ita optimos quosque et Criticos consuluit et Interpretes, ut *suus* tamen maneret, ac plerumque veras certasque Critices atque Hermeneutices leges prudenter ac solerter adeo sequeretur. Quamquam, praeiudicatis captus opinionibus, ab iis nonnunquam recessit regulis, nec semper sibi satis constitit. Verumtamen ea bona habebat, easque dotes disputatio, ut graviores esse defectus, qui quominus praemio ornaretur vetarent, Ordo doleret. Per nimiam enim factum esse videtur, cuius passim vestigia apparent, Auctoris festinationem, ut haud pauca, quae tractanda erant, Christi dicta aut plane negligeret, aut leviter admodum attingeret. Nec ea, quae singulorum locorum interpretationi ut plurimum tribuenda est laus, *conclusioni* sive *epilogo* tribui potest; quippe quae subiectiva et obiectiva, antecedentia ac consequentia ita male con-

fundat, ut de universa, quae solvenda erat, quaestione, quae scriptori placuerit sententia, varias in partes haud improbabiliter possis disceptare.

Quarta disputatio, HARTINGII dicto notata: *De question brulante* caett. longe plures, quam quae proxime memorata est commentatio, tractat locos Iohanneos, eosque qualemcunque in ordinem classesque non plane incommode distribuere conatur. Qua in opera magna versatur industria atque intento nihil praetermittendi studio. Verum laudabili huic, qua totum complecti conatus est argumentum, industriae studioque iudicii sanitas non respondet nec subtilitas. Ne enim de contorta dicamus plurium locorum interpretatione, multa admiscet aliena, nec quicquam magnopere ad rem praesentem facientia; iterum iterumque eadem fere, nec tamen sibi semper constantia, repetere non dubitat; nec vero certam disputandi viam sequitur ac rationem. Vel sic tamen tam singularem habet disputatio ac tam eximiam industriae praestantiam, ut dignam eam censuerimus, quae publico laudis ornaretur testimonio.

Quinta, quam iudicandam accepimus, commentatio omnibus notum sibi symbolum sumserat dictum: *Dies diem docet.* Huius quidem Auctor scripti non omnes, quos omnino oportuerat, consuluit quarti Evangelii Interpretes. Nec semper ipsam, quae Christo habenda est, *fidem* satis accurate ab illius vel incitamentis, vel fundamentis distinxisse videtur. Alia etiam nonulla vel forma habet, vel materia non plane probanda. Sed qualescunque hos defectus magnis Auctor compensat bonis ac virtutibus. In quibus, alia ne memoremus, interpretandi sacram scripturam eximia excellit, pro iuvenili quidem aetate, facultas, quam interpretationis probat nativa simplicitas, *ἀκρίβεια*, subtilitas, atque universe re spectata, bonitas. Quocirca dignam censuit Ordo commentationem, cui aureum tribueretur praemium.

Sexta tandem nobis iudicanda incumbebat disputatio, TERTULLIANI dicto insignita: *Cum credimus* caett. Cuius quidem scriptor non minore, quam qui proxime memoratus est, laude dignus censebatur atque honore. Sed dispari id ratione, nec plane propter eandem praestantiae dotem. Ea enim, qua cernitur *quinta* illa diatribe, accurate atque eleganter *interpretandi* facultas ac peritia, non plane quidem desideratur, at non ita luculenter apparet in *sexta* hac, de qua quum maxime dicimus, disputatione.

Sed aemulum, quocum plura bona communia habet, hicce superavit Auctor, quod maiorem *dogmaticae* quaestionis parti operam dedit eamque pleniore disquisitione persecutus esse videtur. Quum igitur aureo praemio ipse quoque dignus censeretur, ita eodem loco *quintam* illam ac *sextam* hanc habendam esse disputationem decrevit Ordo, ut utri praemium tribueretur sorti dirimendum permitteretur.

Iusta igitur instituta sortitione *quintam* inter disputationem, cuius auctorem se professus est ac probavit FREDERICUS LUDOVICUS RUTGERS, in Academia Lugduno-Batava Theol. Cand., et *sextam*, cuius auctorem se professus est probavitque ANTHONIUS BALLOT, Theologiae in Illustri Athenaeo Amstelodamensi studiosus, ac Seminarii Teleiobaptistarum alumnus, *sorte iubente*, RUTGERSIO praemium est signatum, idque ita ut BALLOTIUS eiusdem plane honoris socius solemni dato testimonio ac publice declararetur.

Quartae tandem disputationis auctorem se professus est ac probavit IANUS ELIZA MOLTZER Ir., Theol. in Academia Lugduno-Batava Studiosus. Cuius igitur industriae, ex Ordinis decreto, honorificum laudis testimonium impertietur.

Apparuit vobis, Auditores, ex iudicio Theologorum acriter de victoria esse certatum, dimidiamque certantium partem mágna, etsi non summa singulos, cum laude decessisse.

Tu, dilectissime RUTGERS, sortibus iactis, aureum nummum reportasti. Nihil profecto mirum est nomen tuum in iis commemorari, qui hodie laude et honore ornantur. Ex illa gente es, quae multos tulit, quibus patria gloriatur, viros. Horum instar tu sic in Theologiam incumbas velim, ut Ecclesiae Nederlandicae aliquando decori sis et praesidio. Primitiae placuerunt, spem attulisti exquisitarum frugum.

Praestantissime BALLOT, sors te auro, non iisdem honoribus privare potuit. En nummum argenteum, cuius honorem regia munificentia iure censuit tibi deberi. Probásti, Seminarium Teleiobaptistarum, quamquam discipulorum numero Academiis nostris longe cedens, egregiis tamen florere alumnis. Opto equidem ut aliquando praeclarus sis Evangelii Interpres

apud Teleiobaptistas, qui suis profecto non destituti sunt Doctoribus piis et eruditis.

Tu me tibi devinxisti, Ornatissime MOLTZER. Nam symbolo usus es sententia quadam ex scriptis fratris mei dilectissimi. Quare victoriam, me certe non nolente, reportasses. Sed hic illud a me postulatur, ut exsequar mandata, quae iudicio nituntur Theologorum, optimorum hac in causa iudicum. Itaque accipe honorificum laudis testimonium, quod te ad maiora suscipienda incitet.

Iudicium Ordinis Iurisconsultorum.

Ordo Iurisconsultorum duas proposuit quaestiones:

I. Exponatur locus iuris criminalis de moderamine inculpatae tutelae cum in historia iuris Romani et Germanici atque patrii, tum collatis inter se iuris hodierni diversarum gentium principiis atque sanctionibus.

II. Exponatur necessitudo, quae intercedit inter iuris privati tum civilis, tum mercatorii praecepta et oeconomiae politicae disciplinam.

Ad priorem unam tantum accepit commentationem, lemmate inscriptam „*Self-defence as it is justly called the primary law of nature* etc" (STEPHEN'S New Commentaries) qua locus de moderamine inculpatae tutelae primum ex legibus antiquis, dein ex iure poenali hodierno, tandem ratione philosopha copiose illustratur. Iusto latiorem disquisitionis historicae campum pervagatus scriptor in expositione iuris recentioris cum patrii tum Francici quaedam non omittenda neglexit, quae tamen omissa non eius esse videbantur momenti ut eximiae industriae et eruditionis nec non acuminis minime vulgaris documenta exhibens disputatio debita palma fraudaretur. Quocirca Ordo praemio regio condecorandum scriptorem censuit, atque aperta scidula, nomen prodiit ADRIANI FREDERICI LUDOWICI GREGORY, in Academia Lugduno-Batava iuris studiosi, qui, instituto examine, se scriptorem nobis probavit.

Ad alteram quaestionem Ordo accepit duas commentationes. Prior in-

scripta symbolo; *„discendae sunt eae artes quae efficiunt ut usui civitati „simus”* (CICERO de Republica) studium haud vulgare et insignem industriam scriptoris prodit pleneque argumentum tractans multa recte disputata continet ita ut, licet sint, quae improbanda videantur nec ubivis acu rem tetigerit scriptor, tamen Ordini digna visa est, quae aureo praemio ornaretur.

Ex scidula adiecta scriptor apparuit seseque probavit GERARDUS WICHERLINK, iuris in Academia Rheno-Traiectina candidatus.

Altera commentatio, inscripta sententia: *„Die Untersuchungen welche „man ganz aus uneigennutzigem Eifer* etc” (G. HUGO), nimis festinanter elaborata esse videtur, ita ut alia desint alia non satis plene sint tractata, multa tamen continet recte disputata et sagaciter exposita, ita ut Ordo, quamquam aureo eam praemio dignam non censeret, tamen scriptorem publice laude ornandum decerneret.

Scriptor publice evocatus sese prodidit et probavit WILCO IULIUS VAN WELDEREN RENGERS, in Academia Rheno-Traiectina iuris candidatus.

Accedatis, ornatissimi GREGORY, WICHERLINK et VAN WELDEREN RENGERS, ut honore augeamini meritis quaesito.

Ex te, praestantissime GREGORY, si iudicare licet de Leidensibus Iurisprudentiae studiosis, est sane quod Academiae tuae felicitatem praedicemus; sed tum tu, egregie WICHERLINK, qui abhinc biennium in Groningana Academia secundos tulisti honores, nobis praestas Traiectinorum alumnorum virtutes. Singuli praemio aureo ornamini, quod vos, qui tamquam in cursu estis, non alia quam regia via progredi sinat.

Tibi, optime VAN WELDEREN RENGERS, qui exercitatissimo athletae cessisti, honorificum trado testimonium. Dici vix potest, quam gratae mihi tuae sint in hoc certamine laudes. Nam si de tuis in Iurisprudentia progressibus nullum penes me iudicium est, cognovi hoc ipso anno humanitatem tuam et generosos animi sensus et vero Academiae, nostrae omnium almae matris, amorem. Quoties, o bone, postea hodiernae laudis testem adspicis, toties in memoriam redeas, tum operae in hac Academia studiis navatae, tum temporis illius, quod ambo concordiae civium Academicorum promovendae, id est saluti Academiae Traiectinae, hoc anno impendimus.

Iudicium Ordinis Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum.

Ad quaestionem ex historia: „Critica instituatur disquisitio de M. TULLII „CICERONIS vita politica," Ordo duas accepit commentationes, quarum altera insignita est verbis CICERONIS: „quod turpe est, id, quamvis occul„tetur, honestum fieri nullo modo potest," alteri symbolum est sententia EPICHARMI: τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ θεοί.

Neutra commentatio Ordini probavit eam iudicandi integritatem, ut praemio aureo ornanda videretur. In priori commentatione acerrima est eaque perpetua CICERONIS reprehensio, haud neglectis, quamquam non satis perpensis, recentiorum scriptorum argumentis; in posteriori primas agit amor CICERONIS, non quidem tantus, quantus eius erroribus et vitiis perspiciendis effecerit, sed non satis sibi constans, nec magnopere aptus et nexus ex diligentiori tum indolis Ciceronianae, tum temporum illorum investigatione, quamquam hac in parte prioris commentationis scriptor minus etiam satisfecit. Re accurate perpensa, censuit Ordo utriusque commentationis scriptori diligentiae laudem esse tribuendam, sed eum, qui verba EPICHARMI opusculo suo adscripsit, aemulo praestare iudicavit, tum sermonis elegantia, tum vero critica variorum CICERONIS locorum comparatione et interpretatione. Quae quidem Ordini sic placuerunt, ut scriptor praemio argenteo ornandus esse videretur.

Venia scidulae aperiendae accepta, mox, instituta etiam disquisitione, scriptorem esse apparuit GUILIELMUM RUDOLPHUM POOLMAN, Theologiae in Seminario Evangelico-Lutheranorum Amstelodamensi Studiosum.

Ad quaestionem de literis orientalibus propositam: „Exponatur, quae „fuerit propria Israëlitarum Theocratiae ratio, et quaenam inter hanc et „aliorum populorum veterum hierarchias fuerit similitudo et dissimilitudo," itidem duae allatae sunt commentationes, quarum una insignita verbis Ps. CXLVII. vs. 19, 20, altera dicto Paulino, ad Gal. IV. vs. 1.

Prioris disputationis scriptor diligenter nonnullorum virorum doctorum vestigia premens, multa ad illustrandam Israelitarum Theocratiam congessit; aliorum vero, inprimis recentiorum, de nonnullis placitis discrepantes sententias neglexit; quae vel in locis quibusdam Veteris Foederis ponderandis,

vel in ipsa argumenti expositione erant difficiliora, aut omisit, aut leviter tantum tetigit, et universe magis externam Theocratiae formam, quam internam eius indolem exposuit. In hierarchiis veterum gentium explicandis plurima ad earum cognitionem necessaria auctori defuerunt, quo factum est, ut minus accurate, tum quae iis fuerint propria illustrare, tum iustam inter has et Theocratiam Israëlitarum comparationem instituere potuerit. Ergo haec disputatio, quamvis satis bene scripta, et auctoris industria animique pietate probabilis, praemio digna non iudicata est.

Altera commentatio, cui symbolum est locus Pauli ad Gal. IV. vs. 1, doctrinae copia, ingenii acumine et sollertia sese commendat. Non tantum diversas aliorum, etiam recentiorum scriptorum sententias consuluit auctor, sed etiam suo modo, saepe acute, nonnunquam nimis leviter et audacter, diiudicavit, difficultates, maxime in prima argumenti parte, plurimas perspexit, easque tollere conatus est; tum etiam principia et interiorem Theocratiae Israëlitarum naturam pervestigare et explicare studuit. Cum doctrinae copia haud raro tamen quoddam partium studium, cum ingenii acumine quaedam iudicii temeritas coniuncta videtur. Etiam fundamentum Theocratiae historicum et religiosum parum attendit. In fontibus ad veterum hierarchiarum cognitionem adhibendis minus diligens, eas non semper recte exposuit, neque omnia attulit, quae ad iustam comparationem instituendam requirebantur. Lingua, qua usus est scriptor, vitiis et sordibus non vacat. Cum ergo multa in hac commentatione desiderarentur, aureum quidem praemium ei tribui non potuit; quum tamen multa in ea laudanda essent, mentis alacritas, animi candor, iudiciique acumen in commentatione essent conspicua, digna haec iudicata est, ut secundis honoribus ornaretur.

Aperta scidula et instituto examine scriptorem sese probavit HENRICUS OORT, Theologiae Candidatus in Academia Lugduno-Batava.

Vos quoque lubentissime compello, Ornatissimi POOLMAN et OORT.

De quaestionibus ex historia et ex literis orientalibus ita disputastis, ut iudicibus vestris argenteo nummo ornandi esse videremini. Horum precibus annuit Rex Augustissimus. Accipite igitur, qui Principis liberalitati debetur, nummum. Quemadmodum Teleiobaptistarum, sic etiam

16

Evangelico Lutheranorum Seminario, Ornatissime POOLMAN, est, quod in alumnorum suorum diligentia, sagacitate et progressibus acquiescat, quamquam, Ornatissime OORT, in laetitiae communionem venit Academia Lugduno-Batava.

Vos, optimi Iuvenes, futuri Evangelii Interpretes, qui Literas et Theologiam arcta necessitudine vobis iunctas videri probastis, ex hac studiorum vestrorum amplitudine fructus aliquando capiatis et vobis utilissimos et exquisitae coetui Christiano praestantiae.

Iudicium Ordinis Medicorum.

Ad quaestionem, quae sic audit: „Diversae physiologorum sententiae „de actione musculorum intercostalium tam internorum quam externo„rum in respirationis motu historice exponantur et, anatome duce, tum „etiam experimentis institutis, critice examinentur;" unum Ordo accepit responsum patrio sermone conscriptum, hoc lemmate insignitum: „In „medio tutissimus ibis."

Auctor huius commentationis opus suum in duas dividit partes, alteram historicam, alteram proprias continentem ipsius investigationes. Priorem, etiamsi nec completam, nec plane accuratam, et paullo festinantius conscriptam, universe quidem iusta commendat et dilucida expositio, concisa, nec minus acuta censura. In posteriorem multum impendit auctor et curae et laboris. Optimam methodum secutus, diligenti cadaverum sectione ductus, variis experimentis etiam in animalibus institutis, primum partes, de quibus agendum erat, describit; deinde earum motus considerat; tandem ad vires moventes concludit.

Elucet omnino singularis auctoris dexteritas et anatomes peritia. Torsionem, quam vocant, thoracis accuratius investigavit, quam adhuc factum erat. Motus costarum axes bene indicavit. Quodque de diversis physiologorum sententiis in hac commentationis parte profert iudicium, priori elaboratius et conclusionibus e propria disquisitione deductis apprime accommodatum est.

Quamquam Ordo Medicorum non penitus adstipulatur auctoris censurae, quandoquidem nonnullae conclusiones, quibus innititur, nisi falsae, certe

minus accuratae sunt, laudat tamen eius industriam, assiduitatem et ingeniosam disquisitionem, eumque dignum habet, qui praemio condecoretur.

Aperta scidula et probatione instituta, scriptorem esse patuit ANTONIUM HENRICUM SCHOEMAKER, Medicinae in Academia Rheno-Traiectina Candidatum.

Et iam tu accedas, praestantissime SCHOEMAKER. Commentationis tuae argumentum grave est et difficile. Nam elaborasti in quaestione, de qua principes viri in diversas abeunt sententias.

Nihil itaque mirum rem a te non eo deductam esse, ut Ordini Medicorum prorsus satisfeceris. Verumtamen hoc tibi valde honorificum est, hunc Ordinem, licet a te dissentientem, ornare tamen commentationem tuam hoc aureo praemio decrevisse. Scilicet viderunt te viri clarissimi iusta viá progredientem, quae in disciplinis physicis et idcirco in medicina quoque, si non continuo, at sensim paulatimque ad verum inveniendum ducit. Ab hac via diligentissimae investigationis ne umquam deflectas et alia te moneant et vero insignis, qui tibi hodie obtigit, honos.

Tradita sunt praemia. Equidem laudibus egregiorum iuvenum praedicandis alios fortasse dolore affeci, si qui, victi in certamine literario, his intersint solennibus. Si manaret ille dolor ex invidia, ne unum quidem ex hac cathedra verbum ei opponerem. Sed obviam eundum est dolori ex opinione de labore frustra suscepto, de facta temporis iactura orto. Non frustra vires intendistis, o boni, acuistis ingenium, auxistis gravissimarum rerum scientiam, exercuistis iudicium. Publice laudari et volitare per ora virum iucundum est, sed benefactorum conscientia, me iudice, fructu et iucunditate non caret.

Mense proximo novi certaminis Programma affertur, quod a Rectore et Senatu Groningano indicitur. Diligenter illud inspiciatis velim, et pariter atque commilitones, quotquot vobis non cedunt virtute, deliberetis serio num forte manus operi sit admovenda, ut Groninganis constare pergat de Traiectinorum alumnorum progressibus.

Qui magistratum Academicum deponunt, Curatorum, Professorum et alumnorum erga se voluntatem haud silentio premunt. Ego si ex hoc loco, nullis gratiis actis, decederem, mihimet ipsi displicerem. Mihi autem in una eademque causa evenit, quod et delectaret me et dolore afficeret. Alterum cohaeret cum amore Academiae, cuius vigorem intelligentissimi quique iudices avelli non posse existimant a Civium Academicorum concordia. Optavi, ut quidquid exteri in hac animorum disiunctione improbrarent et reprehenderent, tolleretur. Voti mei compos non evasi. Alterum vero, quod me recreavit et refecit, positum est in plurimorum commilitonum benevolentia, amicitia, fide constantissimoque optima consilia mecum ineundi studio. Laetor plerisque omnibus nullum esse dubium, quin perpetuum partium studium ab aetate vestra generosa illa et ad voluntatum consensionem unice apta prorsus sit alienum. His itaque hoc persuasissimum esto, me optantem, ut almae matris amor in *omnium* animis primas agat, notitiae illius, quam cum multis Academiae civibus contraxi, numquam non grato animo recordaturum esse.

Reliquum est, ut Academiae magistratum in successorem conferam, BERNARDUM TER HAAR, Theologiae Doctorem et Professorem Ordinarium. Hunc Virum Clarissimum e Regia auctoritate in annum proximum Academiae Rheno-Traiectinae Rectorem Magnificum dico, renuncio, proclamo.

Salve, Vir Magnifice, iterumque salve! Te Rectore, absit mors atra, precor, et ita floreat Academia Traiectina, ut tibi hoc magistratu abeunti tum alia fausta sint praedicanda tum hoc, quod symbolo nostro continetur: nos illustravit Sol iustitiae.

ACTA IN SENATU

A. MDCCCLVIII—MDCCCLIX,

RECTORE PETRO HARTING,

GRAPHIARIO IACOBO LUDOVICO CONRADO SCHROEDER VAN DER KOLK.

Die 26 m. Martii. Rector Magnificus LUDOVICUS CHRISTIANUS VAN GOUDOEVER, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, orationem habet *de difficultatibus quibus premitur tumorum diagnosis, de erroribus, quibus Chirurgus inde obnoxius est, deque noxiis et periculis, quibus idcirco aegri exponuntur.* Deinde, Academiae fatis enarratis et indicto Certamine Literario, magistratum deponit, datumque sibi successorem proclamat et salutat Virum Clarissimum PETRUM HARTING.

Senatus Graphiarius lectus est Vir Clarissimus IACOBUS LUDOVICUS CONRADUS SCHROEDER VAN DER KOLK.

Die 20 m. Septembris. Vir Clarissimus FRANCISCUS CORNELIUS DONDERS, Medicinae in hac Academia Professor, Chirurgiae Doctor *honoris causa* creatur.

Die 8 m. Decembris. Vir Eruditissimus AUGUSTUS FREDERICUS ALBERTUS HARDELAND, Societatis, quae fidem Christianam propagandam curat, in India Orientali delegatus, Theologiae Doctor *honoris causa* creatur.

Die 17 m. Decembris. Senatus luget obitum Viri Excellentissimi DANIELIS IACOBI EWIJCK VAN DE BILDT, qui per aliquot annos Curatorum Collegio praefuit.

Die 10 m. Ianuarii. Senatus luget obitum Viri Amplissimi LUDOVICI CRAEYVANGER, qui Curatorum Collegio per longum annorum spatium fuit abactis.

Curatores cum Senatu communicant, Virum Clarissimum THEODORUM GERARDUM VAN LIDTH DE IEUDE, in Facultate Math. et Philos. Nat. Professorem Ordinarium, Regio decreto d. 16 m. Decembris anni 1858 n. 59, propter aetatem septuagenariam rude esse donatum.

Die 28 m. Ianuarii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi LUDOVICI GERARDI VISSCHER, in Facultate Philos. Theor. et Lit. Hum. Professoris Ordinarii.

Die 9 m. Februarii. Curatores cum Senatu communicant, Collegio Curatorum a Rege Augustissimo, decreto diei 2 m. Ianuarii n. 59, adscriptum et Praesidem lectum esse Virum Excellentissimum A. G. A. Equitem A RAPPARD, amplissimis in republica muneribus perfunctum.

Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector in proximum annum eligatur,

Ex Ordine Theologico	B. TER HAAR.
〃 〃 Iuridico	I. ACKERSDIJCK.
〃 〃 Philos. Theor. et Lit. Hum.	I. A. C. ROVERS.
〃 〃 Medico	I. L. C. SCHROEDER V. D. KOLK.

Designantur etiam quatuor viri, e quibus Senatus Graphiarius eligatur,

Ex Ordine Math. et Philos. Nat.	C. H. D. BUYS BALLOT.
Ex Ordine Theologico	B. TER HAAR.
〃 〃 Iuridico	I. ACKERSDIJCK.
〃 〃 Philos. Theor. et Lit. Hum.	H. C. MILLIES.

Assessores constituuntur,

Ex Ordine Iuridico	B. I. LINTELO DE GEER.
〃 〃 Philos. Theor. et Lit. Hum.	H. C. MILLIES.
〃 〃 Medico	G. I. LONCQ, C. IAN. FIL.
〃 〃 Math. et Phil. Nat.	R. VAN REES.

Die 21 m. Martii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi IACOBI VAN HALL, in Facultate Iuridica Professoris Ordinarii.

Die 24 m. Martii. Senatus luget obitum Viri Amplissimi IACOBI GERARDI VAN NES, Academiae quondam Curatoris.

Curatores cum Senatu communicant Virum Amplissimum G. I. VAN HOYTEMA, hucusque Curatorum Collegii socium, a Rege Augustissimo, decreto diei 15 m. Martii n. 72, huius Collegii creatum esse Graphiarium.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLVIII USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLIX,

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

PETRO HARTING.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora I.

Mechanicam analyticam R. VAN REES, diebus lunae, mercurii, et veneris, hora XI.

Calculum differentialem et integralem R. VAN REES, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Chemiam organicam G. I. MULDER, diebus lunae, martis, mercurii, hora XII.

Chemiam practicam G. I. MULDER, quotidie in Laboratorio chemico.

Chemiam physiologicam G. I. MULDER, die iovis, hora XII.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. BERGSMA, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium C. A. BERGSMA, diebus lunae et martis, hora XII.

Anatomiam plantarum C. A. BERGSMA, diebus et horis, auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem C. A. BERGSMA, diebus mercurii et saturni, hora X, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Trai. ad Rhen. 1842.

Excursionibus botanicis singulis hebdomadibus praeerit C. A. BERGSMA.

Zoologiam docebit TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus lunae et martis, hora X.

Anatomen comparatam TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus et horis, auditoribus commodis.

Zoologiam tradet P. HARTING, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora X.

Zootomiam, *Physiologiam et Histologiam comparatam* P. HARTING, provectioribus discipulis, diebus martis et iovis, hora II.

Palaeontologiam P. HARTING, hora postea indicanda.

Exercitationibus zootomicis et microscopicis quotidie praeerit P. HARTING.

Elementa matheseos docebit C. H. D. BUYS BALLOT, ante ferias hiemales quotidie, hora VIII; post illas, diebus lunae, martis et mercurii, hora VIII.

Stereometriam, *trigonometriam sphaericam* et *algebram* C. H. D. BUYS BALLOT, inde a Kal. Novembribus, diebus mercurii, iovis et saturni, hora X.

Astronomiam popularem bis per dierum hebdomadem explicabit in specula C. H. D. BUYS BALLOT.

Astronomiae practicae exercitationibus praeerit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus mercurii et iovis post horam VIII in specula.

Systema chemicum Gerhardtianum dictum exponet I. W. GUNNING, Chemiae Lector, diebus lunae et martis hora X.

Capita selecta Chemiae privatim docebit I. W. GUNNING, die lunae, hora pom. VIII—X.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Theologiae Naturalis, sive *Philosophiae de Deo*, primum *historiam recentiorem*, tum ipsa *decreta* narrabit H. BOUMAN, diebus iovis et veneris, hora IX.

Historiam librorum Novi Testamenti, sive *Introitum in Novum Testamentum*, tradet B. TER HAAR, diebus veneris, hora XII.

Hermeneuticen sacram absolvet inchoatam, *Critices sacrae* conspectum subiiciet H. BOUMAN, diebus lunae et martis, hora IX.

Vaticinia Iesaiae interpretabitur H. BOUMAN, diebus iovis et veneris, hora X.

Priorem Epistolam ad Corinthios explicabit H. BOUMAN, diebus lunae et martis, hora X.

Historiam Ecclesiae Christianae tradet B. TER HAAR, diebus lunae et martis, hora I, diebus mercurii, hora X.

Theologiam dogmaticam docebit H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Theologiam biblicam tradet H. E. VINKE, diebus iovis, hora XI.

Ethicam Christianam docebit B. TER HAAR, diebus lunae et martis, hora II, diebus mercurii, hora IX.

Theologiam pastoralem s. *practicam* tradet H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis *erudiendorum* exercitationem instituet H. E. VINKE, die veneris, hora XI.

Exercitationes oratorias moderabitur B. TER HAAR, hora postea indicanda.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. BOUMAN, H. E. VINKE et B. TER HAAR, diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora XII.

Historiam Iuris Romani tradet B. I L. DE GEER, diebus lunae, hora XII, iovis et saturni, hora X.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. I. L. DE GEER, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii et veneris, hora I.

Ius civile Nederlandicum secundum compendium a se editum docebit I. VAN HALL, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora I.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora X.

Historiam iuris patrii civilis enarrabit I. VAN HALL, die iovis, hora XI.

Exercitiis practicis, a provectioribus instituendis, praeerit I. VAN HALL, altero die mercurii, hora vespertina VII.

Repetitorium de Iure civili et mercatorio instituet I. VAN HALL, diebus et horis, sibi et auditoribus commodis.

Historiam gentium recentiorum politicam tradet I. ACKERSDIJCK, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Statisticam I. ACKERSDIJCK, iisdem diebus, hora IX.

Oeconomiam politicam docebit I. ACKERSDIJCK, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. VREEDE, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. VREEDE, diebus lunae et martis, hora VIII.

Iurisdictionis administrativae, quae dicitur, selectas caussas tractabit G. G. VREEDE, die saturni, hora I.

Ius gentium Europaeum tradet G. G. VREEDE, diebus martis et saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. VREEDE, diebus mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, diebus iovis, hora X, veneris, hora I, saturni, hora VIII.

A. C. HOLTIUS legitimam vacationem consecutus recitationes nullas edicit; quodsi alia ope iuris studiosis prodesse poterit, eam desiderantibus non aegre accommodabit.

Publicis disputandi exercitiis praeerunt iuris Professores alternis hebdomadibus, die saturni, hora XII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logicam docebit C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, hora II.

Metaphysicam C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, hora I.

Historiam philosophiae veteris explicabit C. G. OPZOOMER, die lunae, hora II et III.

Literas Graecas docebit S. KARSTEN, diebus martis, iovis et veneris, hora XI, tractando Homeri *Iliadem*, Sophoclis *Antigonam*, Platonis *Convivium*.

Idem diebus lunae et mercurii, hora XI, interpretabitur Thucydidem.

Literas Latinas docebit S. KARSTEN, diebus martis, iovis et veneris, hora XII, interpretando Ciceronis *Actt. in Verrem*, Virgilii *Aeneidem*, Taciti *Agricolam*.

Antiquitates Graecas tradet S. KARSTEN, diebus lunae et mercurii, hora XII.

Antiquitates Romanas tradet I. A. C. ROVERS, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX, die veneris, hora IX et X.

Historiam Gentium antiquarum enarrabit I. A. C. ROVERS, die lunae, hora I, et diebus mercurii et iovis, hora X.

Literas Hebraicas docebit H. C. MILLIES, tum Grammatica explicanda, tum parte libri Geneseos legenda, diebus martis et iovis, hora I, veneris hora IX.

Literarum Arabicarum initia tradet H. C. MILLIES, diebus martis et mercurii, hora XI.

Antiquitates Israëlitarum explicabit H. C. MILLIES, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX.

Cum provectioribus *locos selectos Scriptorum Chaldaicorum* et *Syriacorum* leget H. C. MILLIES, die iovis, hora V, p. m.

Si qui sint, qui *literis Malaicis* et *Javanicis* operam dare cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit H. C. MILLIES, die veneris, hora V—VII, p. m.

Literas Belgicas et literarum Belgicarum Historiam exponet L. G. VISSCHER, diebus lunae, martis, veneris et saturni, hora X.

Praecepta stili bene Belgici L. G. VISSCHER, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum I. ACKERSDIJCK, diebus mercurii et veneris, hora I.

Historiam Patriae L. G. VISSCHER, diebus lunae, hora XI, martis, hora XII, iovis, hora XII, saturni, hora I.

Historiam Indiarum Orientalis et Occidentalis L. G. VISSCHER, diebus iovis et veneris, hora XI.

Institutiones paedagogicas habebit S. KARSTEN, die saturni, hora IX et X, partim *metrica* explicando, partim tractando Iuvenalis *Satiras*.

Disputandi exercitationes, alternis hebdomadibus, die lunae, hora I, instituendas, moderabuntur S. KARSTEN et I. A. C. ROVERS.

I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, quamquam per aetatem rude donatus, tamen studiosae literarum Orientalium iuventuti, quoad poterit et licebit, prodesse lubenter paratus erit.

G. DORN SEIFFEN, Litt. Hum. Lector, praecipua tam antiquarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrare, gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparare perget, diebus mercurii et saturni, hora XI aliave commilitonibus magis commoda.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, quater per dierum hebdomadem, hora V.

Dissectionibus cadaverum anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.

Physiologiam docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, diebus lunae, martis et iovis, hora VIII matutina, die mercurii, hora IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDERS.

Biologiam generalem exponet F. C. DONDERS, die mercurii et iovis, hora X.

Pathologiam, sectionibus cadaveris illustratam, tradet F. C. DONDERS, die lunae, martis et iovis, hora IX, et die veneris, hora X.

Materiem medicam et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. LONCQ, diebus lunae, mercurii et veneris, hora II; post ferias autem hiemales, diebus veneris, hora IX.

Pathologiam et *therapiam specialem* G. I. LONCQ, diebus lunae, hora VIII, martis et iovis, hora IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. LONCQ, hora XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis, mercurii et veneris, hora VIII, die saturni, hora IX.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica et *ophthalmiatricas*, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX; *clinicas* tum *chirurgicas*, tum *ophthalmiatricas* diebus martis, iovis et saturni, hora X moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione, praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die lunae, hora V—VII, post meridiem.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis et mercurii hora XII et dimidia post meridiem; morbos puerperarum et neonatorum die iovis, horis VIII atque XII et dimidia.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, diebus lunae et veneris, hora XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem exponet F. C. DONDERS, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Mart, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. DONDERS, diebus lunae, martis et saturni, hora II, insuper quotidie hora III.

B. F. SUERMAN, quamvis munere suo per aetatem sit defunctus, civibus tamen Academiae qualibet opportunitae prodesse paratus erit.

A. C. OUDEMANS docebit *Chemiam anorganicam* diebus lunae, martis, et mercurii, hora IX.

A. C. OUDEMANS *Chemiam theoreticam*, die lunae, hora X.

C. L. VLAANDEREN docebit *Chemiam analyticam*, diebus iovis, veneris et saturni, hora IX.

C. L. VLAANDEREN *Chemiam pharmaceuticam*, diebus iovis et veneris, hora X.

C. L. VLAANDEREN *Chemiam forensem*, die saturni, hora IX.

I. H. HISGEN, literarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Literas Germanicas et Literarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII*, exponet.

I. VENNING, literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVIII.

In	Facultate	Math. et Phil. Nat.	14.
〃	〃	Theologica	205.
〃	〃	Iuridica	184.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	8.
〃	〃	Medica	58.
			469.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent, et Doctores creentur, quorum:

In	Facultate	Math. et Phil. Nat.	—
〃	〃	Theologica	14.
〃	〃	Iuridica	11.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	—
〃	〃	Medica	7.
			32.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A DIE XXVII M. MARTII A. CIƆIƆCCCLVIII AD DIEM XXVIII M. MARTII A. CIƆIƆCCCLIX.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

d. 3 m. Iulii. CORNELIUS HUBERTUS CAROLUS GRINWIS, Harlemensis, privatim defenso Specimine Physico-Mathematico, cui titulus: *Over de verdeeling der electriciteit over het oppervlak eens geleiders*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

〃 15 〃 Aprilis. ISAACUS ARNOLDUS LAMPING, ex pago Sprang, *publice* defenso Specimine exegetico *continente Pauli de praedestinatione decretorum enarrationem*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 28 〃 Maii. MURCO NICOLAUS RINGNALDA, ex urbe Ylst, *publice* defensa Dissertatione *de Oratione Montana, Euang. Matth. Cap. V—VII*, Theologiae Doctor, *cum laude.*

〃 11 〃 Junii. IACOBUS CRAMER, Roterodamensis, *publice* defensa Dissertatione Historico-Dogmatica *de Arianismo*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 18 〃 〃 GUILIELMUS ARNOLDUS KONING, ex pago Voorburg, *publice* defenso Specimine Historico-Theologico *de Gerardi Zutphaniensis vita, scriptis et meritis*, Theologiae Doctor, *cum laude.*

d. 25 m. Iunii. GISBERTUS HENRICUS LAMERS, Harderovicensis, *publice* defenso Specimine Ethico-Theologico *de Conscientia*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

〃 26 〃 〃 HUBERTUS TER HAAR, Flardingensis, *publice* defensa Dissertatione Historico-Theologica *exhibente Petri Datheni vitam*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

〃 8 〃 Dec. HERMANNUS CAROLUS LAATSMAN, ex pago Rheede, *publice* defenso Specimine Historico-Theologico *de Novi Testamenti pericopis Ecclesiasticis earumque origine, indole ac pretio*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

〃 17 〃 〃 CORNELIUS LOEFF, Zwollanus, *publice* defensa Dissertatione Exegetico-Theologica *de Iesu Christo divinam suam legationem vindicante*, Theologiae Doctor, *cum laude*.

〃 25 〃 Febr. IACOBUS MARENGO ASSINK CALKOEN, ex pago Sloterdijk, *publice* defensa Dissertatione Historica-Theologica *Georgii Cassandri vitae atque operum narrationem exhibente*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

〃 23 〃 Martii. EVERARDUS HENRICUS VAN LEEUWEN, Zalt-Boemeliensis, *publice* defenso Specimine Exegetico-Theologico *exhibente Iesu doctrinam de resurrectione mortuorum*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

〃 20 〃 Aprilis. NICOLAUS VAN BEERS, Monachodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

〃 22 〃 〃 LEVINUS IOHANNES SELLEGER, ex urbe Batavia, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

〃 9 〃 Iunii. EDUARDUS VAN LIER, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

〃 17 〃 〃 FRANCISCUS EDUARDUS EMBRECHTS, ex urbe Padang, *publice* defenso Specimine Iuris Gentium, cui titulus: *Over den invloed van het Europesche volkenregt op de internationale betrekkingen der Ottomannische Porte*, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

d. 21 m. Iunii. IACOBUS LEONARDUS VAN HEECKEREN VAN BRANDSENBURG, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 26 " " IANUS DEKETH, Brielanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 28 " " GUILIELMUS ANNEUS ASUERUS IACOBUS SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE, ex pago Voorst, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

" 28 " " ROBERTUS CAROLUS NIEUWENHUYS, Amstelodamensis, privatim defenso Specimine Iuridico, cui titulus: *Over letteren requisitoriaal ten dienste der Iustitie in Strafzaken*, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 28 " " GUILIELMUS LUDOVICUS FREDERICUS CHRISTIANUS VAN RAPPARD, Zutphaniensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 30 " " GUILIELMUS FERDINANDUS SCHOOK, Gravesandanus, privatim defenso Specimine Iuris Maritimi, cui titulus: *Over het Abandonnement*, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

" 30 " " FRANCISCUS GERARDUS VAN BINSBERGEN, ex pago Ochten, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 30 " " IANUS FREDERICUS VAN ESSEN, ex urbe Delfzyl, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 6 " Oct. IOHANNES IACOBUS METELERKAMP, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 7 " " FRANCISCUS KUYPER VAN HARPEN, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

" 8 " " IOB HUGO DE WILDT, Amstelodamensis, privatum defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 9 " " GEORGIUS WOLFGANGUS CAROLUS DUCO VAN DEN SANTHEUVEL, Mosa-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

d. 11 m. Oct. GERARDUS NOORDINK, Enchusanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 25 " " FRANCISCUS GUILIELMUS KETJEN, Arnhemiensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 4 " Nov. IOHANNES GUILIELMUS BRONDGEEST, Haganus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 24 " " IOHANNES FRANCISCUS COOLEN, ex pago Berchem, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 30 " " ANTONIUS ALEXANDER IOSEPHUS CAROLUS SINKEL, ex pago Maarsen, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

" 14 " Dec. IANUS GUILIELMUS VAN DEN NOORDAA, Dordracenus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 17 " " CORNELIUS GERLINGS, IUNIOR, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 22 " " ABRAHAMUS LENS, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 21 " Ian. IULIUS IACOBUS VAN MEERBEKE, Mosa-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

" 7 " Martii. PETRUS DELBEEK, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor.

" 9 " " CAROLUS CYPRIANUS GERARDUS DE PESTERS, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et Hod. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

" 22 " Maii. GUILIELMUS IULIUS, Rheno-Traiectinus, *publice* defenso Specimine Historico-Literario *de Nicia demagogo et belli duce*, Philosophiae Theoreticae Magister, Literarum Humaniorum Doctor, *magna cum laude.*

d. 16 m. Sep. IOHANNES ADRIANUS STAMKART, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine Literario *exhibente commentarium in Plauti Mosellariam*, Philosophiae Theoreticae Magister, Literarum Humaniorum Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

〃 18 〃 Aprilis. IACOBUS ANTONIUS MOLL, Haganus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 4 〃 Iunii. IOHANNES GODEFRIDUS FRANTZ, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine Historico-Medico *exhibente notiones anatomicas et physiologicas de vasorum systemate apud veteres ad Galenum usque, quasi introitum ad sanguinis circuitus historiam*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

〃 11 〃 〃 FRANCISCUS IACOBUS DUPONT, Roterodamensis, Med. et Art. Obstetr. Doctor, privatim defensis Quaestionibus argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 14 〃 〃 HENRICUS GUILIELMUS CRAMER, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor.

〃 25 〃 〃 THEODORUS HENRICUS MAC-GILLAVRY, Indo-Batavus, *publice* defensa Dissertatione Physiologico-Medica, cui titulus: *Onderzoekingen over de hoegrootheid der accommodatie*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

〃 25 〃 〃 HERMANNUS LUDOVICUS BRAAM, Nickeria-Surinamensis, privatim defensa Dissertatione Obstetricio-Medica, *continente nonnulla de abortu arte provocato*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 25 〃 〃 GUILIELMUS VAN WICHEREN, Leovardia-Frisius, privatim defensa Dissertatione Medica *de Medicina vitiis cordis organicis eorumque sequelis adhibenda*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 25 〃 〃 IACOBUS VAN HOEK, Dordracenus, privatim defensa Dissertatione Chirurgico-Medica de Syphilisatione, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

d. 2 m. Iulii. NICOLAUS LOBRY VAN TROOSTENBURG DE BRUYN, ex pago Borne, Med. et Art. Obstet. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 11 〃 Sept. HERMANNUS LUDOVICUS BRAAM, Nickeria-Surinamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 18 〃 〃 GUILIELMUS VAN WICHEREN, Leovardia-Frisius, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 22 〃 〃 GISBERTUS HENRICUS VAN EVERDINGEN, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione Medica, cui titulus: *Over het ontbreken en de rudimentaire vorming van de baarmoeder*, Med. Doctor, *cum laude.*

〃 4 〃 Nov. THEODORUS HENRICUS MAC-GILLAVRY, Indo-Batavus, Med. Doctor, *privatim* defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 28 〃 Dec. HERMANNUS SNELLEN, ex pago Zeist, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 18 〃 Jan. IACOBUS VAN HOEK, Dordracenus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 25 〃 〃 GUILIELMUS MARIUS GUNNING, Med. Doctor, Hornanus, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 27 〃 〃 IOANNES GERARDUS IEREMIAS IACOBUS MOL, Naardensis, privatim defenso Specimine Chirurgico-Medico, cui titulus: *Academisch Proefschrift, bevattende een verslag der Chirurgische Kliniek en Polykliniek aan de Utrechtsche Hoogeschool van* 1 *September* 1857 *tot* 30 *Junij* 1858, Medicinae Doctor, *cum laude.*

〃 14 〃 Febr. AUGUSTUS CAROLUS IOANNES BRESSLER, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione Physiologico-Medica, cui

titulus: *Over de uitzetting van het hart*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

d. 9 m. Martii. FREDERICUS GUILIELMUS MARINUS HOOGENSTRAATEN, Lugduno-Batavus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

HONORIS CAUSA.

〃 20 〃 Sept. Vir Clar. FRANCISCUS CORNELIUS DONDERS, in Facultate Medica huius Academiae Professor Ordinarius, Chirurgiae Doctor.

〃 8 〃 Dec. AUGUSTUS FREDERICUS ALBERTUS HARDELAND, Societatis, quae fidem Christianam propagandam curat, in India Orientali delegatus, Theologiae Doctor.

ACADEMIA

GRONINGANA.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

INDE A D. XIV OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVIII AD D. XIII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLIX

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
I. I. P. VALETON.
G. I. A. IONCKBLOET.
G. HECKER.
C. M. FRANCKEN.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS, Prof. emeritus.
I. H. PHILIPSE.
B. I. GRATAMA.
O. VAN REES.
G. DIEPHUIS.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
I. HISSINK IANSEN.
I. VAN DEEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. G. ERMERINS.
N. MULDER.
G. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
G. MUURLING.

ORATIO

DE

ANTIQUI POPULI ISRAELITICI PECULIARI VIRTUTE IN DEO COLENDO CONSPICUA,

QUAM HABUIT

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON,

PHIL. TH. M. LITT. H. D. IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM PROFESSOR ORDINARIUS,

DIE XIII MENSIS OCTOBRIS A. CIƆIƆCCCLIX,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONEBAT.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES AMPLISSIMI,
PROFESSORES CLARISSIMI,
CIVES ORNATISSIMI,
OMNES DENIQUE CUIUSCUNQUE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS,
QUI SOLLEMNIA NOSTRA CONCELEBRATUM HUC VENISTIS,
AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Elapsus est rursus annus academicus et munere discedenti Rectori incumbit ut, perlustratis omnibus quae per illius decursum Academiae evenere, orbem claudat mox sub novo Rectore denuo percurrendum.

Quo iam officio functurus equidem mori parendum censui deque argumento ex studiorum meorum ambitu sumto pauca coram vobis dicere paravi.

Parum tamen aberat quin a proposito deterrerer difficultate incepti.

Solita sane est ista et ad fastidium fere repetita querela, nec vos defatigabo omnibus iis exponendis quae de imbecillitate mea, de vestri reverentia, de insolentia latine dicendi, de angustiis temporis orationi elaborandae concessi eiusdemque generis pluribus vere et iure disserere possim.

Aliud est quo commovear, quod ut plene declarem iam statim argumentum indicandum est de quo vobiscum agere constitui quodque sponte fere se mihi obtulit.

Inter omnia enim quibus ut operam dem et animus iubet et officium, nihil est quod pluris faciam quam antiquam populi Israëlitici historiam, neque eam ita per se spectatam ut tantummodo facta vel eventus eorumque inter se nexus explicentur. Multo potius inquirendum videtur in locum quem ille populus in tota generis humani historia obtinuerit, exponendum quid in communem humanitatis thesaurum contulerit, quid tandem effecerit ut omnes naturae humanae insitae vires in diem magis excolerentur, itaque totum genus versus finem sibi propositum progrederetur atque contenderet.

Sic enim utique existimo, universum quidem quem conspicimus mundum auctorem suum, qui in ipso vitam habeat omniaque ex ipso producat, prodere, significare, ostendere, sub se quasi latentem revelare; at quum illius duae sint partes, alteram quam vulgo naturae nomine complectamur, quantum nobis innotuerit, actionis suae insciam esse, alteram vero cui genus humanum inprimis sit annumerandum sui suique auctoris esse consciam, adeoque humani illius generis esse ut, omnibus cum corporis tum animi ingeniique viribus et facultatibus exerendis, suam cum Deo necessitudinem, Dei in se actionem et efficacitatem magis magisque et sentiat et manifestet.

Nil mihi pulchrius videtur adspectu quam immensum illud opus, quod ab humano genere eoque unum quidem totum efficiente, attamen diversissimas gentes, innumeros homines sua quemque libertate utentes complectente, vel potius ab ipso Deo in illo perficitur. Hic Deum, quem esse et vivere et agere intimo nostro pectori insitum est, non minus praesentem reperimus quam in reliquo sensibili illo et adspectabili mundo. Quam generis nostri historiam explorare ob ipsam illam libertatem sane multo difficilius est quam reliquorum omnium quaecunque sunt in rerum natura investigatio, etsi ne in his quidem vestigia certe libertatis divinae plane desint. Sed modo vel aliquantulum bene perspectum habere liceat, operae pretium erit factum.

In iis autem quae hic primo iam adspectu in oculos incurrunt hoc quoque est, quod singularum gentium aeque ac singulorum hominum diversae sunt dotes, diversae quoque partes, e quibus nihil plane contemnendum, aliud tamen alii longe antecellit.

Iam vero antiquo populo Israëlitico id equidem censeo privum propriumque quod unum omnium omnino praestantissimum est.

Quod quum paulo uberius exponere non alienum videatur, *de antiqui populi Israëlitici peculiari virtute in Deo colendo conspicua* coram vobis dicere in animo est.

Num vero, argumento iam indicato, etiam nunc multis verbis opus erit ad explicandum quare non sine animi commotione ad illud tractandum accedam?

Ecquis enim est in gravissimorum virorum corona verba facturus quin cupiat de rebus de quibus sibi persuasum sit probabiliter dicere et ad persuasionem apposite? Quod quomodo a me fieri possit vix video.

Historiae enim populi Israëlitici mentione facta, quot statim quaestiones oboriantur necesse est de eius fontibus, quos fere solis antiquissimis litterarum Hebraïcarum reliquiis constare notissimum est, de singulorum librorum compositione, aetate, auctore uno an pluribus, de fide historica, de ipsa verborum interpretatione, ut taceam omnium gravissimam, sed quae partim alius disciplinae est, de eorum auctoritate divina, quippe qui ab ipso populo et ecclesia christiana sacri habiti sunt.

Quae omnia quamvis gravia si vel maxime hic mittere possim inter harum rerum peritos discutienda, undique tamen assurgentes conspicere mihi videor quibus neutiquam me probatum iri sperare licet.

Sunt quibus totum hoc historicum genus displiceat, rebus quippe physicis toti intenti, quas solas utiles iudicant, e quibus solis in praesentem nostram conditionem emolumenta quaevis redundatura existimant, quaecunque vero ad historiam pertinent, linguarum scientiam, litterarum studium, morum humanitatisque cognitionem, caetera aut parvi aut nihili faciunt.

Alii historiae studium non respuentes, quid tandem sibi velit quaerunt tota ista philosopha quae vocatur historiae tractandae ratio. In enarratione rerum in facto positarum consistendum aiunt, ultra progredi vetant.

Atque cum his amice conspirant hactenus, caeterum longe ab iis et inter se diversi, tum ii qui litteris inhaerentes scripta illa quae gentium indolis et ingenii monumenta sunt interpretantur quidem nec tamen illam indolem ingeniumque inde elici atque vere cognosci sinunt, tum ii qui quamquam hodie fortasse rariores, nullam esse philosophiam perhibent, nisi quae e summo quodam principio solius ratiocinationis ope omnia deducere et ad rerum universitatis cognitionem pervenire conetur, ipsis vero rebus factisque erudiri nolunt.

Sunt praeterea qui in humani generis historia tractanda methodum ipsam qua singulae partes ad unum revocantur non improbent, sed in rebus diiudicandis et aestimandis aliam plane normam adhibeant, ita ut exempli gratia Israëliticum populum qui sane nec bellicis expeditionibus, nec mercatura nec fabrili dexteritate, nec artium, modo poësin excipias, nec disciplinarum cultu, nec philosophia, nec politica constitutione excelluit vix aut ne vix quidem ullo loco habeant.

Quod autem populi Israëlitici peculiaris virtus in Deo colendo conspicua esse mihi videtur, quomodo denique ab iis ferri posse credamus qui de Dei existentia, natura, cum mundo necessitudine aliquid affirmari posse negent?

Quibus omnibus equidem, sine arrogantia dictum velim, quid respondeam habeo. At non est huius loci neque paucis absolvendum.

Nisi igitur causam relinquere velim, quod, ingenue fateor, mihi religio est, quid restat aliud quam ut in ea tuenda ad vestram, Auditores humanissimi, benevolentiam provocem?

Quemadmodum enim ipse quidquid unicuique sententiae veritatis insit lubens agnoscere cupio, ita magna mihi spes est fore ut vos attenta mente quid in medium proferendum habeam audire velitis et sive recte sive secus dicere vobis videar linguis animisque faveatis.

Populum quemdam universum quum spectamus, vix opus est dictu non omnia quaecunque de eo praedicentur aeque in singulis ad unum omnibus illius civibus esse conspicua. Sunt semper viri nonnulli prae reliquis eminentes primasque partes agentes, qui partim quidem palam faciant et quasi pronuntient ea quae in reliquorum animis lateant, partim vero eo ipso magna apud suos auctoritate fruentes horum rursus duces fiant totamque cogitandi sentiendique rationem magis minusve regant. De populo autem Israëlitico propterea illud diserte monendum, quod tantum abest ut cultus ille divinus quo omnibus gentibus antecellere dicendus est omnibus omnino Israëlitis sine discrimine adscribi possit, ut e contrario non nisi diuturno et strenuo certamine, etsi multo minus vi armorum quam ingenii mentisque facultatibus, contra repugnantium conatus vindicari et confirmari potuerit. Et vel sic tamen totius populi peculiarem quamdam virtutem in Deo colendo conspicuam celebrare posse mihi videor, quia ille Dei cultus, quamvis multi interdum ab eo defecerint, nihilominus in omnia populi instituta publica et privata, in litteras, artes, totam denique vitam penetravit et vim habuit quam maximam.

Fatendum sane nullam omnino fuisse vel etiam nunc esse gentem omnis religionis plane expertem. Nam quod de populis quibusdam in brutorum fere conditionem redactis, apud quos ne ulla quidem Dei notio inventa sit quique primitivam scilicet generis humani imaginem referre videantur,

negati sunt nonnulli, hic in censum venire nequit. Quin apud longe plurimos eosque humanitate florentissimos populos non tantum fuit quaedam religio, verum etiam haec cum omnibus vitae publicae atque privatae negotiis magis minusve coniuncta.

Mihi quidem nunc non explorandum est unde hic omnium populorum ad religionem propensus animus extiterit, nec quaenam vitiorum quibus religio apud omnes populos nullo excepto laboravit singulis peculiaris vel omnibus communis sit causa. Hoc contendo, populum Israëliticum solum ita Dei cultui operam dedisse, ut si eum e populorum numero tollas, toti humano generi nullus amplius qui hoc nomine dignus sit cultus divinus sit superfuturus.

Quod ut demonstrem, primum quaeso attendatis, Auditores spectatissimi, coluisse Israëlitas Deum omnium quotquot sunt rerum, totius rerum universitatis, *auctorem*. Non excito notissimum nec eo tamen minus admirabile illud, quod in introitu totius librorum Hebraicorum collectionis est: „Initio creavit Deus coelum et terram." Non urgeo hic significationem unius vocabuli de quo longa sit et sine ullo fructu disputatio. Appello diversissimorum scriptorum testimonia, legislatoris: „Nam sex diebus fecit Dominus coelum et terram et mare et quaecunque iis insunt;" poëtae: „Verbo Domini coeli facti sunt et spiritu oris eius omne eorum agmen;.... nam quodcunque ille dixit factum est, quodcunque ille iussit, extitit;" prophetae: „Nonne intellexistis fundamenta terrae?... Sursum erigite oculos et videte quis creaverit haece; qui agmen eorum numero educit et nominatim eos evocat; ob magnas eius vires et potens eius robur nemo deficit;" philosophi sapientiam laudantis et loquentem introducentis: „Dominus me possedit initio eius viae:... quum nulli erant abyssi nata eram, quum nulli erant fontes graves aquis; antequam montes erant positi, ante colles nata eram," caetera, quibus omnibus non metaphysica quaedam ad scholae leges redacta continetur doctrina de creatione mundi, quibus vero satis patet Israëlitis intimam fuisse persuasionem de Deo omnium rerum auctore et rectore.

Neve quis haec parvi faciat quippe trita et vulgaria omnibusque, etsi multis non placeant, notissima, perpendatis quanti hoc sit aestimandum, quod quum reliquorum populorum quamvis humanitatis et ingenii laude

celebratissimorum nullus haec detexerit, unus populus Israëliticus sensit et intellexit. An putet aliquis omnia illa, mere poëtica, alibi quoque reperiri, quale est illud notissimum Metamorphoseon initium, quod specie sane simillimum, reapse toto coelo diversum est, quippe quod „ante mare et terras et quod tegit omnia coelum" chaos fuisse canat et sic alia plura? Quod igitur frustra aliunde peteret, Israëlitis illud debet humanum genus, quod Deum omnium rerum auctorem cognoverit aut cognitum habere possit.

Ne contra putetis, Auditores, me rem his ita absolutam et ad finem perductam indicare, ut theologicis quaestionibus nullus locus relinquatur vel metaphysica indagatio plane sit spernenda. Procul dubio in Dei naturam, ipsumque mundi creationis, vel quocunque tandem nomine eam insignire velis, factum, quantum ullo modo fieri possit, est inquirendum; late patet investigationi campus qua haud scio an nihil gravius digniusve sit habendum, modo rectam viam sequaris iustisque utaris adminiculis. Factum illud tum novis argumentis comprobari tum accuratius cognosci at vero nullo modo tolli potest.

Praeterea ut nec impeditur ulterior de Deo disquisitio nec accurata rerum creatarum legumque quibus tenentur, id est agendi rationis quam Deus ipse in mundo constituendo sequitur exploratio, praecluduntur tamen gravissimi errores in quos et facile inciditur et multi inciderunt. Nam si Deus vere omnium rerum auctor est, nec mundus ex se ipso suaque vi constat, nec Deus ipse non nisi in mundo et cum eo esse posse censendus est.

Alius quidem erroris ipsi accusantur Israëlitae vel ei saltem ansam dedisse creduntur, quod Deum coluerint ita supra mundum elatum ut opus suum certis legibus adstrictum, caeterum sibi ipsi relictum, tantum quasi e longinquo administret eique fere per exceptionem adsit. Sed frustra, quum omnia, quorum unum hoc allegasse sufficiat: „Nonne coelos et terram ego impleo? inquit Dominus," ostendant eos Deum cognovisse non longe remotum sed proxime mundo adstantem, vel potius vim suam in mundum ita exerentem, ut ab eo distinctus, non separatus et procul distans dicendus sit.

Haec autem omnia Israëlitae, iterum monere lubet et liceat, non quemadmodum hodie fit et recte fit, ad scholae legem exponebant, sed animi quadam intuitione persentiebant. Atque hoc totius eorum cultus erat fun-

damentum. Longe enim alia, longe maior haec res est quam ut nudo monotheismi nomine significetur, quem recentissimus scriptor non Israëlitis modo, sed toti Semiticae genti natura scilicet proprium esse falso contendit. Multo minus enim de numero quaeritur quam de qualitate. Dubium autem non est, quin is quem Deum colebant Israëlitae totius universi auctorem, propter id ipsum quoque iis fuerit mens, spiritum vulgo dicunt, eaque et sapiens et potens adeoque talis qui et vere cultum admitteret et qui coleretur vere dignus esset. Qualem igitur Deum quum omnes reliquae gentes habuerint nullum, luculenter apparet iis religionis speciem quidem atque imaginem fuisse, ipsa religione eas revera caruisse.

Brevissime haec omnia indicare et quasi extremis lineamentis adumbrare conatus sum, Auditores, ut tempori parcerem aliis etiam gravioribus impendendo. Etenim quantopere populus Israëliticus Dei inter homines cultum promoverit, hinc demum patet, quod ille primus atque solus *regnum divinum* in humano genere condendum cognoverit et constituere inceperit. Alia enim est suprema illa Dei potestas, quam physicam fere dicas, cuique res creatae omnes vel invitae sunt subiectae, aliud imperium illud, morale vulgo audit, cui sponte sua et lubens homo se subicere potest et in quo tum ipsius Dei perfectio, quae amore tota continetur, tum hominis in Deum pietas, quae pariter amore tantum cernitur, elucet.

Huius autem regni Israëlitae imaginem exhibent in *theocratia* illa, quae multos quidem et olim habuit et etiam nunc habet laudatores, multis vero etiam variis nominibus invisa est, ita ut vel hodie, cum alias ob causas, tum libertatis modo civitatis, modo ecclesiae tuendae gratia, eam impugnare necesse habeant. Qua de re si libere profiteri liceat quod sentio, videtur mihi theocratia vulgo non ab adversariis solum, verum etiam a fautoribus minus intellegi, et quamvis vix sperare ausim, eam diligentius expositam omnibus fore acceptam, tenere me non possum, quo minus meam de ea sententiam vobis explicem.

Notatu sane dignum est ne FLAVIUM quidem IOSEPHUM, quem theocratiae nomen excogitasse omnes norunt, rem ipsam, de qua ei agendum esset, recte perspexisse, quippe quam ad regiminis formam retulerit. „Alii enim," haec sunt eius verba, „monarchiis, alii paucorum dominationibus, alii multitudinibus permiserunt civitatum arbitrium; noster vero legislator

horum nihil quidquam respexit, at quemadmodum quis vi sermoni illata dicat, in theocratiae formam redegit civitatem, Deo imperium et potestatem imponens et omnibus suadens ut ad eum respicerent."

In quibus equidem nunc non reprehendo quod totum hoc theocratiae institutum MOSIS prudentiae dicam an astutiae acceptum referat, unde fit ut fictione illud fere niti videatur. Nam hoc cohaeret cum universa eius ratione qua incertum esse videtur, num res a se tamquam divinas propositas vere divinas habeat, sed haec nihil ad nos. Hoc urgeo IOSEPHUM theocratiam tamquam regiminis quamdam formam monarchiae, oligarchiae, democratiae aequiparare atque opponere, ita ut ex eius mente Deus proprio sensu Israëlitici populi rex dicendus sit.

Quam sententiam tantum non omnes qui hac de re scripsere amplexi sunt et decessoris vestigia prementes variis modis excoluere, adstruxere, explicuere. Itaque totum exteriorem cultum divinum aliaque instituta cum ea in concordiam redegere, Deumque proposuere sanctuarium palatii instar inhabitantem, sacerdotibus pro aulicis, prophetis pro legatis, regibus pro vicariis utentem, leges promulgantem, supremi iudicis bellique ducis partes agentem, atque totius rei causam invenere hanc, ut scilicet idololatria quasi maiestatis crimen gravissimo supplicio plecti posset.

Iam vero, Auditores Humanissimi, vos aliquantum miraturos suspicor, si affirmaverim, horum longe plurima recentiorum auctorum ingeniis vel potius somniis deberi nec antiquis monumentis vel verbulo aliove indicio corroborari, paucissima modo specie cum iis convenire, ita tamen ut aliam explicationem et ferant et postulent. Est tamen ita. Statim enim iam monendum, nullum esse in libris Hebraicis locum, quo Deus revera aut populi Israëlitici rex dicatur, aut regia potestas aliaque quae proprie ad regem pertineant, ei tribuantur.

In narratione sane in qua Deus introducitur populum Israëliticum invitans ut sibi obediat suumque foedus servet, promissa Dei his quidem continentur verbis: „Et vos mihi eritis *regnum* sacerdotale." At quis ex illo solo vocabulo etiamsi illud ad litteram sumas, rationem concludat Deum ipsum regem agnosci velle, quum in reliquis nihil tale commemoretur? Aequo iure, id vero est nullo, inde confici potest hierarchiam hic institui, quum tamen nihil aliud spectetur nisi ipsius populi sanctitas, quae ei

communi omnium consensu honori esset futura. Neque de rege neque de sacerdotibus sermo est. Verborum sensus est: „Vos eritis mihi civitas tota quasi sacerdotibus constans et (hoc diserte additur) gens sancta."

Neque maioris momenti est locus poëticus in carmine quod BILEAMO tribuitur: „Deus cum Israële est et in illo [populo] est clamor regis", id est quo regi acclamari solet.

Gravius sane est quod GIDEON a suis invitatus ut regiam dignitatem eamque haereditariam susciperet, id recusasse fertur hisce additis verbis: „Dominus inter vos regnabit," quamquam vocabulum hic usurpatum proprie non significat *regnare*, *regem esse* sed universe *imperare*, *regere*.

Eiusdem generis sunt verba quibus Deus, quum Israëlitae regem postulabant, ad SAMUELEM usus esse traditur: „Non te respuere, sed me respuere ne in eos regnem," et ea quae in oratione a SAMUELE ad populum habita occurrunt: „Dominus autem Deus vester rex vester est."

At si haec verba vel maxime continere concedamus quod iis comprobari volunt, quod equidem utique nego, Deum in populi Israëlitici constitutione politica regis locum obtinuisse, ipsum hoc omnino falso contendi facile demonstratu est.

Sunt enim multi praeterea loci in sacris Israëlitarum hymnis, Psalmis vulgo dictis, in quibus Deo regnum tribuitur. Sed non tantum eorum longe plurimi Dei in omnes totius orbis terrarum gentes regnum celebrant, verum etiam omnes sunt recentiores, id est post introductam inter Israëlitas regiam dignitatem compositi, ideoque si Israëliticam spectarent civitatem, Deum tunc inprimis regem praedicavissent, quum eius regno, humano quippe regno instituto, nullus amplius locus esset. Nisi enim forte ad commentum illud de regibus Dei vicariis recurrere malimus, fatendum est illam Dei apud Israëlitas regiam dignitatem inde a Saülis temporibus necessario fuisse abrogatam, quod tamen merito negant omnes, quia Dei in Israëliticum populum auctoritatem, post constitutum regem humanum, nullo modo mutatam aut imminutam fuisse quam luculentissime patet.

His igitur locis si tantummodo laudibus tollitur Numen divinum, quippe cuius solius sit et in Israëlitas et in omnes gentes regnare, neque sermo est de civitatis regundae forma, facilis et certa erit ratio concludenda, in illis quae e tempore Iudicum excitavimus, populum carpi quidem et re-

prehendi, propterea quod rege postulando ostendat se non omnia a Deo expectare, non omnem in eo fiduciam reponere, sed nihil tradi de constitutione reipublicae.

Quibus omnibus satis manifestum est vulgares de theocratia opiniones parum firmo niti fundamento, uti non magis probanda sunt quae alii de hierarchia sub illa latente calumniati sunt, quippe quae reapse a tota Israëliticae civitatis indole abhorreat et historia teste numquam viguerit.

Fuere autem nonnulli qui servato theocratiae a IOSEPHO invento nomine aut designari opinarentur notionem quamdam, quam philosopham fere dicas quamque apud Israëlitas invaluisse perhiberent, veluti rempublicam et universe ius sacra esse et pietate in Deum tuta servari, aut hoc unum declarari contenderent, legem a Deo esse promulgatam et perpetuo ab eo vindicatum iri. Ingeniosius profecto quam verius haec excogitata; nam ut sint hae quodammodo theocratiae sequelae, ipsa tamen his non absolvitur.

Qualis vero fuerit — nam hoc concedendum est FLAVIUM IOSEPHUM, etsi in re ipsa cui novum nomen dedit definienda et in errorem inciderit et maioribus etiam erroribus ansam praebuerit, aliquid tamen vidisse, — qualis igitur vera theocratia fuerit, obscurum non diu esse potest Hebraeorum scripta sine praeiudicatis opinionibus inspicientibus.

Quod mox luce clarius apparebit modo ad insignem locum redeamus antea iam excitatum, quo theocratiae originem tradi omnes consentiunt. Haec enim sunt Dei ad populum verba: „Ipsi vidistis quomodo erga Aegyptios egerim: sustuli vos alis aquilarum et ad me vos adduxi. Iam vero si mihi obediatis meumque foedus servetis, eritis mihi priva propriaque possessio ex omnibus populis, mea enim est tota terra, et vos eritis mihi regnum sacerdotale et gens sancta.” Videtis itaque, Auditores, sermonem esse unice de obedientia ab Israëlitis Deo praestanda deque foedere eius, antea cum ABRAHAMO pacto, iamiam per MOSEN renovando, religiose servando, quo futurum esset ut, quum caeterae gentes omnes Deo quidem subditae sed ab eo aversae sibi quasi relinquerentur, Israëliticus ille solus Dei esset populus: de Dei regia dignitate, uti iam diximus, de regiminis forma omnino nihil.

Idem continetur pluribus locis per legem sparsis, ubi Israëlitae ad Dei obedientiam incitantur, quos singulos allegare longum est quique omnes eo

redeunt, quod iam ante exitum ex Aegypto tamquam promissum sic expressum reperimus: „Sumam vos mihi populum et ero vobis (non rex, sed) Deus."

Est itaque theocratia proprie nihil aliud nisi sua Deo maiestas a toto populo adscripta et tributa. Qua in re nonnulla notatu digna sunt, iam diligentius a nobis indicanda.

Et primo quidem videmus hanc theocratiam arcte cohaerere cum iis quae de cultu Deo tamquam omnium rerum auctori et domino ab Israëlitis reddito monuimus. Frustra enim contendunt Israëlitas suum peculiarem habuisse Deum caeterarum gentium diis oppositum. Fuerit iste nonnullorum rudiorum hominum error, ipsa verba a nobis allata: „mea enim est tota terra," demonstrant eum ab eorum religione vere abhorrere ipsamque populi Israëlitici quae dicitur electionem non impedivisse quo minus totum terrarum orbem Deo subiectum esse agnosceret.

Animadvertendum porro nullam omnino civitatis constituendae regundaeve formam theocratiae repugnare, omnes vero pariter cum ea conciliari posse, uti et historia docet elementa quaedam democratica, aristocratica, monarchica semper in Israëlitarum civitate affuisse, e quibus monarchica quidem praevaluerunt, nec tamen ita ut caetera plane extinguerent. Quamobrem vehementer falluntur qui putant theocratiam Israëliticam tyrannidi favere nec ullum regimen ferre nisi monarchiam absolutam et despoticam. Eodem plane modo apud Israëlitas iusta quaedam auctoritas tributa est sacerdotibus nec tamen eo valuit apud eos theocratia ut vere hierarchia aut oriri debuerit aut orta sit.

Infitiandum certe non est, atque hoc tertium est quod attendamus, theocratiam, supremum illum Dei non in civitate administranda sed in tota populi vita atque animo principatum, vim et efficaciam quamdam in varias res et instituta exeruisse.

In quibus hoc ante omnia commemorandum est, etsi equidem fere reticere mallem, quia omnium maxime theocratiae detrectatores in malam partem detorquere consueverunt, quod Israëlitae regem suum, quisquis tandem esset, a Deo electum, sibi datum, sanctum habebant. Quo tantum abest ut regis arbitrio plane relinquerentur et quidquid posceret ille id ei concedere cogerentur, ut ipsi potentissimi reges non minus quam tenuis-

simi eorum subditi Dei lege tenerentur eiusque praeceptis se adstringere deberent, quod quamvis ab utraque parte saepius neglectum, nihilo tamen minus e theocratia necessario profluit.

Huc quoque referendum quod qui in civitate iudices erant constituti hanc quidem dignitatem non a Deo tamquam rege accepisse censebantur, antiquitus saltem a populo ipso eligebantur, sed in iure dicundo se Deo obligatos sentire debebant, nec a iustitia deflectere propterea quod iudicium Dei esse sciebant.

Eiusdemmodi est quod Israëlitae totam quam incolebant terram ipsius Dei, non regio sed vere divino nomine, possessionem esse existimabant, nam quod hodie ex lege Mohammedica regis ius in solum, a subditis inhabitatum, esse perhibetur, nec tamen ab omni parte merito, id apud Israëlitas nequaquam valebat. Hi Deum totius orbis Dominum et reliquis gentibus et sibi, suam cuique populo dedisse regionem agnoscebant adeoque sibi vel in agro colendo non pro lubitu sed ex Dei voluntate agendum esse intelligebant.

Nec terram modo, semet ipsos etiam Dei esse possessionem sentiebant, quod illos umquam regi concessuros fuisse nemo facile convincet. Dei hoc esse iam Dei notio fortasse eos docebat. Sed arctius etiam cohaeret cum populi historia, quod ab ipso Deo Aegyptiorum imperio et vexationibus erepti et in libertatem restituti essent, unde admirabile illud praeceptum quo perpetua Israëlitarum saltem servitus prohibetur: „Nam servi mei sunt, quos ex Aegypto eduxi, ne venduntor in servitutem."

Hoc itaque theocratiae caput est atque summa, quod Israëlitis in omnibus rebus totaque vita Dei numinis atque maiestatis ratio erat habenda, quod omnia ab eo pendere sentiebant, omnia quoque ad eum referre et ad eius voluntatem redigere obstringebantur.

Sed hoc ipsum quid aliud est, nisi regnum divinum non politicum illud sed morale, quo arctissima homini cum Deo intercedit necessitudo, quo igitur omnis religio, omnis Dei cultus continetur.

Huius autem regni divini, cuius theocratia Israëlitica imaginem exhibet, vis praecipue cernitur in *lege* illa quae a Mose originem et nomen habet, quamque florentissimis reipublicae Israëliticae temporibus, etsi fortasse non in singulis accuratissime observatam, viguisse omni dubio caret. Suos ea

nacta est omni tempore admiratores, nec tamen paucos habuit qui in ea alius aliud reprehenderent. Inter quos omnes quum paucissimi recte perspexisse videantur quae nunc de ea praedicavi, haec paulo uberius pertractare mihi liceat.

Nimirum notissima est et apud omnes fere recepta legis Mosaïcae in tres partes, moralem, civilem, caerimonialem divisio, quam tamen ut in antiquissimis monumentis neutiquam indicatur, numquam mihi placuisse fateor. Nam ut praetermittam difficillimum saepe esse, si ipsum legum contextum perlustremus, tria illa genera a se invicem distinguere, et obedientiam praeceptis civilibus quae dicuntur iisve quae unice caerimonias spectare iudicantur praestitam iam morale quid esse, unde quoque fiat ut Israëlitae ad utraque observanda saepissime argumentis moralibus incitentur, hoc inprimis mihi urgendum videtur, omnia illa cuiuslibet generis praecepta multo minus externas actiones spectare quam internos animi sensus adeoque totam legem, quae vere una est unumque spirat animum, indolem habere omnino moralem.

Mirum fortasse accidet multis hoc de illa lege iudicium, quum contra, ubi eam religionis habita ratione considerant, hoc potissimum in ea culpandum habeant, quod lex sit, quippe quae non possit nisi agendi rationem praescribere, animi vero affectiones intactas necessario sinat. Et partim quidem verissime. Nam ut animus ad bonum honestumque impellatur, verba nihil valent, factis opus est quae sua vi hominem agant atque incitent. Sed hoc non est quod quaeritur et ad hanc normam ne perfectissima quidem doctrina moralis, sive Christianae sive philosophae cuidam hanc laudem tribuas, ab omni parte satisfacere potest.

Tota res quae nunc agitur huc redit, utrum Israëlitica illa lex talis sit, quae peragendis iis quae praescribat plane expleri possit, an vero etiam mentem animumque spectet, quibus quis in agendo ducatur, e quibus igitur tamquam e fonte omnes eius actiones profluant. Posterius unice probandum esse paucis demonstrabo.

Et primo quidem, quod supra iam innui, per totam fere legem inculcatur Israëlitis, eam quippe a Deo sancitam sancte iis observandam esse, ut Deo fidem et obsequium praestent, quin nonnullis praeceptis iisque interdum res mere externas spectantibus peculiare additur incitamentum ex

eorum cum Deo necessitudine petitum: „Sancti estote quia ego sanctus sum." Non latet me et hoc quibusdam morum doctoribus non placere, quippe qui postulent bonum ne propter Deum quidem, sed unice propter se ipsum perfici. At vel missa quaestione num summum bonum alibi quam in Deo inveniri queat, nemo infitias ibit legem quae bonum Dei causa perficiendum praescribat vere moralem esse dicendam.

Idque eo maiorem vim habet, quod illa Dei observantia non inde tantum originem ducere debebat, quod Deus omnium bonorum fons esset et auctor, ita ut eum lucri modo atque emolumenti gratia colerent Israëlitae. E contrario quod in Deuteronomio plus semel quasi in fronte legis scriptum est, merito existimatur eius mentem exprimere: „Diligito Dominum, Deum tuum, ex toto pectore et toto animo et omnibus viribus," unde satis apparet Israëlitas non nisi sincero amore in Deum ductos ei obedientiam praestare debuisse.

Accedit quod erga homines quoque eadem benevolentia esse debebant; nam et in ipsa illa lege Mosaïca reperitur illud: „Diligito proximum tuum aeque ac temet ipsum," quod sane populares modo et qui fratres dicuntur spectat, satis tamen ostendit aliquanto plus quam externas actiones lege ab Israëlitis postulatum fuisse. Quo etiam pertinent praescripta de misericordia erga pauperes, viduas, orbos adhibenda.

Nec tam arctis finibus ac saepe creditur ista benevolentia circumscripta erat, cuius rei hoc argumentum protulisse sufficiat, quod saepius iubet lex peregrinos, qui sane ab extraneis distinguendi et potius hospites dicendi sunt, bene habere. Haec inter alia legis verba sunt: „Quando versabitur apud vos hospes in terra vestra, ne vexatote hospitem; indigenae similis vobis esto hospes et diligito eum aeque ac temet ipsum, nam hospites fuistis in terra Aegyptiaca: ego Deus sum vester."

Aliud est quod attendamus. Etenim si legi vere propositum esset externas modo actiones regere, non tantum valde manca et imperfecta esset, quippe quae taceat de sexcentis quae quotidie usu venire possint, sed non pauca quoque praecepta contineat quae omnino non intelleguntur nisi sumamus iis quasi uno specimine principium aliquod indicari a quo tota quaedam agendi ratio pendere debeat. Huius generis sunt mandata de bove arante non capistrando, de hoedo in lacte matris non coquendo, de ave

non simul cum ovis vel pullis e nido capienda, de extremo agri angulo non demetendo, similia multa, quin iis quae de iure talionis lege statuta sunt, multo magis mihi videtur caveri ne quis iusto maiori poena afficiatur, quam ipsa poena quae infligenda sit definiri.

Plura adducenda habeo quae omitto ne vestra patientia abutar. Unum restat quod omittere nequeo, paucis tamen attingam. Si quid enim est quod ab illa legis indole morali alienum esse, quin multis ei repugnare et obesse videatur, sunt sine dubio praecepta illa quibus minutissima quaevis de locis, personis, temporibus sacris deque caerimoniis in Dei cultu externo observandis statuuntur, de quibus tamen sponte aliam sententiam feremus, modo hoc teneamus ea omnia revera esse symbolica.

Longa sane esse possit de symbolorum natura et vi disputatio. Ex mea quidem sententia comparanda sunt symbola cum tabulis pictis, quibus res quaedam imaginibus repraesentantur, ita ut proprie nulla indigeant explicatione, sed ipso adspectu ad mentem contemplantium quasi loquantur, quum qui in eas oculos coniiciant ipsas res intueri sibi videantur. Quaenam autem Israëlitae et quam distincte in symbolis suis viderint nobis nunc saepe difficilius dictu est pro illorum cogitandi sentiendique rationis a nostra diversitate. Nonnulla tamen satis certa sunt. Sic in sacrario, olim tabernaculo, dein templo Hierosolymitano, non regis palatium, ut hoc strictim moneam, sed ipsum praesens Dei numen quasi in medio populo degens adspiciebant, in sacerdote maximo, ornatiore vestitu induto, totum populum quasi in unum coniunctum, sanctitatis nota insignem, Deum adeuntem, in variis sacrificiorum generibus iam honorem Deo habitum, iam gratum erga Deum animum pro beneficiis, iam peccata deleta et amicitiam cum Deo redintegratam, in cibis vetitis, in munditie corporis, vestium, domuum, in lustrationibus, aliis multis sanctitatem qua se ornatos et conspicuos esse deceret.

Itaque haec omnia quamvis accurate et non sine quadam severitate praescripta multo minus propter se ipsa quam propter id quod significabant erant statuta eandemque ac reliqua omnia spirant indolem moralem. Et omnia simul conspirant ad regnum illud divinum, quod theocratia erat conditum, confirmandum, stabiliendum, perficiendum.

Non ignoro, Auditores, esse quaedam quae nonnullis videantur dictis

meis obici posse, quorum fortasse gravissimum hoc est, quod prophetae aliique viri praeclari non raro externum Dei cultum parvi faciant, quin populum graviter reprehendant ob nimiam in eo diligentiam, quippe cum animi perversitate moribusque corruptis saepe coniunctam. Et sane sunt multi huius generis loci, veluti Iesaianum illud: „Quo mihi copiam sacrificiorum? inquit Dominus, satiatus sum holocaustis arietum et pinguedine boum saginatorum, et sanguine iuvencorum et agnorum et hoedorum non delector.... Novilunia vestra diesque festos odit animus meus, sunt mihi onus quod ferre me taedet. Et quando manus versus coelum expanditis, oculos a vobis averto; quando multas funditis preces non audio; manus vestrae sanguine madent. Lavamini, purgamini, removete scelera vestra ex oculis meis: absistite malis, assuescite bonis; quaerite iustitiam, reparate violentiam; ius reddite orbis, causam agite viduarum." Sed prae caeteris lubet maiorem partem excitare carminis pulcherrimi quod ASAFI nomine inscribitur, quodque cum difficultate simul ea continet quibus haec solvatur. Post introitum Deus „pios suos cultores qui per sacrificia foedus suum pangunt" convocari iubet hosque sic alloquitur: „Non ob sacrificia tua [mi popule] te reprehendam et holocausta tua perpetuo ob oculos sunt." Per se itaque hae caerimoniae non improbantur, quod mox etiam clarius patebit. Sed ne quis, illo inprimis tempore, ea pluris quam par est faciat additur: „Non sumam e domo tua iuvencum, ex ovilibus tuis hoedos; nam meae sunt omnes sylvarum ferae, bruta in montibus sexcentis; cognitas habeo omnes montium aves et animantia agri possideo. Si esuriam non tibi dicam, nam mea est tellus et omnis eius copia. Num comedam carnem taurorum aut sanguinem hoedorum bibam?" Omnium rerum auctori atque domino profecto nihil umquam deesse potest. Quae autem nunc sequuntur vulgo minus intelleguntur et in alienum sensum torquentur ne, ut aiunt, toti carminis menti repugnent, sed omnino ad litteram accipienda sunt: „Offer [utique] Deo sacrificia eucharistica et persolve Supremo vota tua." Conceditur nempe piis Israëlitis ut sacrificia illa quibus Deus quidem non indigeat offerant tamen atque sic divini favoris sibi conscii fiant, quare et adicitur: „Et invoca me in anxietate et redimam te et honorem mihi tribues." Iam vero perventum est ad ea in quibus tota vis et summa carminis cernitur: „Sed improbo dicit Deus

(quod igitur piis cultoribus non dixit): Quo tibi instituta mea enarrare et foedus meum in os tuum sumere? Tu quidem odisti disciplinam et verba mea pone te reiecisti." Et post multas exprobrationes quas praetermitto in hanc denique sententiam exit carmen: „Qui sacrificium eucharisticum offert, mihi honorem habet et qui animum ad suam viam advertit ei salutem Dei experiundam dabo." Apparet igitur externum Dei cultum proprie non postponi internae Dei reverentiae, sed eorum tantum reici cultum qui perversis atque improbis actionibus ostendant, se illius vim atque significationem non amplius capere: vana igitur haec cultus divini species, cui veritas omnis deest, respuitur et damnatur. Hoc autem valet de omnibus locis, ubi circumcisio, ieiunia, alia sollemnia reprobantur aut in sensum spiritualem flectuntur. Tota res huc redit, omnia illa quum symbolicam vim habeant, tamdiu modo valere quamdiu hanc vim servent: ut primum vero Israëlitae illius obliti eamve spernentes in nudo signo haerent, caeterum vita sua animum a Deo aversum prodant, necessario fieri prorsus irrita.

Idemque fere observandum de iis libris, carminibus, capitibus in quibus cultus Dei externus omnino non, ipsa lex raro memoratur, pietas tamen in Deum omnesque virtutes inde manantes commendantur quorumque auctores ideo censentur a theocratia aversi fuisse vel eam nihili aestimasse, quod scilicet magnam in laudem iis vertitur. At qui sic rationem concludunt temere agunt, quod singulatim nunc ostendere tempus vetat; universe animadvertendum hos auctores tantummodo alios, si ita loqui liceat, vitae humanae orbes periodosve respicere et theocratiam veram illam non respuere sed eius principia iis aliter applicare.

Iam vero, Auditores Spectatissimi, roget aliquis qui me audiverit pro virili demonstrantem Israëlitas ita Deum totius mundi auctorem et rectorem coluisse, ut eius maiestatis in tota vita rationem habendam eiusque voluntati lege expressae obtemperandum sibi persuasum haberent, — roget igitur aliquis num illa Israëlitarum religio mihi ab omni parte absoluta et perfecta videatur, ultra quam progrediendum omnino non sit. Mihi quidem profecto non videtur, idque ob duas potissimum causas.

Prima haec est, quod ubicunque vere egregium quid, cuiuslibet tandem sit generis, inter homines in lucem prodit, hoc tamen ita fiat ut temporis,

populi, aliorumve momentorum indoles in eo expressa cernatur, unde fit ut vel praeclarissimum quodque ubi ab aliis excipiatur ad horum rursus usum ut ita dicam accommodari debeat.

Altera vero haec quod regnum illud divinum, quod summum bonum est omniaque bona complectitur, necessario intra ipsius populi Israëlitici fines contentum fuerit. Quod si Israëlitis vitio vertatur iniuria fit. Immerito enim accusantur quasi ita se populum a Deo electum habuerint ut omnes omnino gentes exclusas et reiectas iudicarent. Fuit hic posteriorum temporum error dicam an culpa, quum divino spiritu non amplius agerentur et antiquae religionis non nisi vana species superesset: ex ipsa religione nequaquam profluit. Hoc vero maxime admirabile est in illa religione, ut id quod populus Israëliticus ipse efficere non potuit, ad quod efficiendum non vocatus fuit, aliquando tamen futurum certissime speraret.

Vates enim praestantissimi omnes tempus venturum et praevidebant et praedicebant, quo omnes totius orbis gentes ad illud regnum divinum accederent et confluerent. Cuius rei ex innumeris documentis hoc unum allego antiquissimum vaticinium: „Postremo tempore constitutus erit mons templi Domini in capite montium et elatus erit supra collibus et confluent ad eum omnes populi, et venient magnae gentes et dicent: Agite adscendamus ad montem Domini, ad aedem Dei Iacobi, ut doceat nos vias suas et incedamus in semitis eius; nam ex Zione veniet lex et verbum Domini ex Hierosolymis" et quae sequuntur, unde satis apparet Israëlitis persuasum fuisse suam religionem vere ad universum pertinere genus humanum.

Atque sic perventum est, Auditores Humanissimi, ad id quod in Israëlitarum cultu divino maxime sublime et excelsum est. At hic quoque mihi subsistendum est omniaque omittenda quae ad illud explicandum et illustrandum faciunt, ne temporis mihi ad dicendum concessi fines nimis proferam neve forte in aliena vagetur oratio mea.

Huic igitur finem impono uno addendo in quo tota fere se contrahit. Etenim spem illam, quae aliquanto plus quam spes fuit, non fefellit eventus. Atque haec laus, haec gloria est populi Israëlitici, quod praeparaverit et quasi germine in se continuerit, ita ut ex eo solo originem ducere posset, illum Dei cultum quem genus humanum accepit a IESU CHRISTO.

In Academiae nostrae fatis enarrandis, Auditores Spectatissimi, iam statim in plura incidimus quae quo minorem narrationis praebent materiem eo magis nobis gaudio sunt, quippe in quorum felici statu annus elapsus nullum intulit damnum.

Gaudemus igitur Regem Augustissimum, quem litterarum et disciplinarum fautorem et Academiae nostrae amicum semper se praestitisse novimus, cum Principe Arausiaco totaque regia domo valere et florere, patriamque nobis carissimam bellis ab aliis Europae gentibus gestis non fuisse involutam, ita ut ubique pacis artibus omnibus, quae populo decori sunt et emolumento, perpetuo opera dari potuerit.

Laetamur pariter nec in vestro Collegio, Academiae Curatores, Viri Amplissimi! quidquam mutatum esse nihilque vos impedivisse quominus Academiae curae vestrae commendatae eo studio prospiceretis quo animus vester aeque ac persona quam geritis vos iubet.

A Viro autem Amplissimo WICHERS nuper iterum publico suffragio ad Ordines Generales delegato nihil aliud nisi ut hoc quoque nomine Academiae nostrae non minus quam totius patriae commodis inserviat, nobis optandum, sperandum, expectandum est.

In Academico Senatu paucas modo mutationes locum habuisse gratissimum quoque nobis accidit. Nemo morte nobis ereptus est quamquam plurimi nostrum brevius diutius levioribus, Vir Clarissimus IONCKBLOET per complures menses gravissimo morbo, a studiis suis et lectionibus fuerint detenti.

Sed amisimus Collegam coniunctissimum VAN BONEVAL FAURE, quem Leidam proficiscentem votis nostris prosecuti sumus quemque ibi laetissima sorte frui nostrumque memorem esse optare non desinimus.

Cathedram ab eo vacuam relictam tu iam obtines, Vir Clarissime DIEPHUIS! quem nuper collegam salutavimus novum tibi munus gratulantes. Quid festo hoc die praeterea dicam quem primum inter nos celebrare tibi contingit? Iterum iterumque eum nobiscum celebres atque ita celebres ut tibi in annos laetior evadat celebratuque videatur dignior!

Nec aliud tibi exoptandum habeo, amicissime VAN REES! cui ordinarii Professoris munus gratulor. Muneris nomen mutatum in te nihil mutaverit; utinam ex illo munere in diem uberiores laetioresque colligas fructus!

Quidni tibi quoque, amicissime HOFSTEDE DE GROOT! qui ineunte aestate tricesimum muneris tui Professorii annum exactum celebrasti meris gratulationibus adire possum? At te intuenti longe alia mihi in mentem veniunt quae vellem ne in memoriam essent revocanda quaeque vel me tacente recordamur omnes. Nec tamen multis ac miserabilibus verbis acerbum dolorem renovare iuvat. Pro amicitia nostra omnes tecum luximus dilectissimam uxorem; ut tu ipse cum pluribus nostrum et mecum ipso, cognatis, affinibus, carissimis capitibus orbatis, luxisti. O beati terque beati quicunque nostrum dulcissimos amicos morte nobis ereptos cogitatione prosequentes dicere possunt: „Non periere: praeivere nobis!" Beati terque beati quicunque nostrum noverunt et in suo animo vitaque experti sunt esse in hoc morti devoto genere humano arripienti cuivis datam vim vitalem, quae nec calamitatibus frangi nec ipsa morte extingui possit!

Caeterum, Collegae honoratissimi! academicorum tantum fatorum enarrandorum officium mihi est impositum, quod mecum reputans non domestica omnia quae nobis singulis accidere, quantivis demum nobis sint momenti, recensenda existimavi. Utinam illa omnia, prospera adversa, laeta tristia, ita a nobis sint excepta ut in verum nostrum, atque sic quantum fieri possit in Academiae quoque lucrum ea converterimus.

Ad Academica itaque revertor. Varia studiorum et institutionis academicae subsidia publica, bibliotheca, musea, praeparatorum et instrumentorum physicorum, chemicorum, anatomicorum, obstetriciorum, pathologicorum, physiologicorum, microscopicorum quaeque agriculturae inserviunt collectiones, hortus botanicus, nosocomium, illa omnia in ea versantur conditione quam a diligentia eorum quorum curae commissa sunt expectari licet. Saepius etiam subauditur querimonia non semper id pecuniae in ea impendi posse quo aut ad aedificia emendanda aut ad ipsas collectiones augendas et amplificandas opus sit. Dolendum praesertim quod ob istam pecuniae inopiam ex egregia illa librorum Woltherstanorum qui his ipsis diebus publice distrahuntur collectione non maior numerus in Bibliothecae Academicae incrementum coëmi possit. Fit tamen quod aliquo modo fieri potest et Bibliotheca inprimis identidem donis augetur ob quae et hac occasione gratum erga donatores animum significare iuvat.

Caeterum neminem nostrum latet ex illis omnibus externis subsidiis,

etsi nequaquam parvi sint facienda, non unice pendere disciplinarum cultum et Academiae gloriam. Non semel usu venit ut in angustissimis rebus praeclarissima quaeque sint peracta. Nostrum igitur est quotquot disciplinis colendis operam damus, omnibus viribus anniti ut quidquid aliunde deficiat per nosmet ipsos compensemus et expleamus. Qua in re quid singuli nostrum, Collegae honoratissimi! praestiterint, meum non est recensere. Nemo tamen aegre feret, imo omnes expectant me tibi, coniunctissime FRANCISCE ZACHARIA ERMERINS! operis in paucis eximii, Hippocraticorum librorum voluminis primi editionem absolutam gratulari. Utinam tibi contingat eorum quae reliqua sunt editionem feliciter ad finem perducere atque sic exemplo tuo non tuis solum verum nostrum omnium discipulis ostendere, quid valeat improbus labor cum ingenii acumine et doctrinae elegantia coniunctus!

Facilis mihi est ita a docentibus ad discipulos transitus. Ex Academiae nostrae studiosis tres hoc anno morte occubuere: TEYUS BUMA, Kollumensis Frisius, Litt. et Theol. stud., GERARDUS ANTONIUS SLOET, Zutphania-Gelrus, Iur. Cand., et IANUS CONRADUS WILDERVANCK, e pago Aduard Groninganus, Med. Stud., quorum obitus parentibus, cognatis, amicis luctuosissimus neminem nostrum non commovit. Est sane quod gaudeamus, quod his postremis mensibus, quum innumeri cives nostri et circumiacentium regionum incolae morbis laborarent vel etiam nunc laborent, et defunctorum in hac urbe numerus quaque hebdomade sueto numero duplo aut fere triplo maior sit, iuventus nostra academica non tantum nullum damnum sit passa, verum etiam impedita non sit quominus ad hunc Academiae diem natalem cum aliis ludis tum festiva per urbem illustrem processione celebrandum se accingeret. Et vel sic tamen, Iuvenes praestantissimi, carissimi commilitones, e medio vestro abreptos quum recordor, quot subeunt cogitationes quae vel invitis nobis se obtrudunt, quot mihi voces audire videor gaudentium strepitu altius clamantes et nos hortantes ne voluptatibus toti dediti acerbos nobis paremus dolores, monentesque ne laudes quidem diligentissimo labore partas a morte nos tutos servare et interdum paucorum modó dierum intervallo nos separari a sepulcro. Quae quum ita sint, optimi Adolescentes! o utinam et vos et nos omnes quotquot sumus, summo studio id unum appetamus, ut si forte maturius vel

quacunque tandem hora hinc avocemur, nec vita nobis poenitenda nec mors timenda sit! Atque his quoque optimum Academiae nostrae, nam ad hanc hodie mihi omnia sunt referenda, praesidium inest. Sint licet diversae de commodis Academiae promovendis sententiae, ineant alii alias vias, vetera tenaciter asserventur, nova cupide arripiantur, modo nos omnes, cives academici, aeterna sectemur, modo nos omnes veritati et virtuti, non nomine sed re, non ad speciem sed vere studeamus, quidquid porro accidat, Academia nostra, quod omnium in votis est, salva et incolumis stabit.

Iam vero tempus est deponendi muneris quod per annum gessi. Atque lubens id facio, quemadmodum credo omnes qui ante me fuere Rectores fecisse, qui postea erunt facturos, nam onus plus uno nomine est gravissimum. Nec tamen deponam nisi gratiis actis omnibus huius Academiae quocunque tandem loco civibus, quorum humanitas me sustinuit onusque quod subieram levius reddidit, Vobis praesertim, Collegae benevolentissimi! qui mihi rem meam pro viribus agenti auxilio fuistis. Si quid autem a me minus recte sit factum aut dictum ignoscatis quaeso Vobisque persuasum habeatis me Rectorem omni studio operam dedisse, privatum in posterum quoque daturum ut, quidquid mihi contigerit, vestram colam amicitiam et saluti consulam Academiae nostrae.

Cui quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit, electum a Rege Augustissimo in annum proximum, Virum Clarissimum, in Facultate Iuridica Professorem ordinarium, BERNARDUM IANUM GRATAMA, Academiae Rectorem dico, renuntio, proclamo.

Salve igitur, Vir Magnifice, nec eo tamen minus coniunctissime! Faxit Deus Optimus Maximus, a quo solo omnia nobis bona sunt expetenda, ut annus magistratus tui Tibi, Academiae, Patriae salutaria quaevis et iucunda afferat!

Illi soli sit laus, honos, gloria!

DIXI.

REDEVOERING

OVER

DE WETENSCHAP DES REGTS IN BETREKKING TOT DE WETGEVING,

TER

AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

OP [illegible] EN 22sten SEPTEMBER 1859

UITGESPROKEN

DOOR

Mr. G. DIEPHUIS.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER GRONINGER HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN VERDERE HOOGLEERAREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR OF DE HANDHAVING DES REGTS IN DIT GEWEST OF DEZE STAD IS TOEVERTROUWD,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP,

HOOGGEACHTE JONGELINGEN, DIE AAN DEZE HOOGESCHOOL DE WETENSCHAPPEN BEOEFENT,

GIJ ALLEN VOORTS, VAN WAT RANG OF STAND OOK, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Toen keizer JUSTINIANUS zijne regtsboeken gereed zag, was het voor hem eene verheffende gedachte, wat verspreid was bijeengebragt, en uit verwarring orde geschapen te hebben. Hij beschouwde ze als verzamelingen der beste wetten, niet enkel voor zijnen tijd, maar ook voor volgende eeuwen. En wanneer men let op hetgeen het Romeinsche regt voor die volgende eeuwen tot nu toe is geweest, en nog bij voortduring zal blijven, dan is het, als of hem, tot loon voor hetgeen hij had tot stand gebragt, een blik in de toekomst is vergund geweest, en een vóórgevoel, dat niet bedroog. Maar nu meende hij dan ook de verkregen regtszekerheid te moeten handhaven. En hiertoe achtte hij het noodig, haar te beveiligen tegen den schadelijken invloed der wetenschap. Wilde iemand korte opga-

ven vervaardigen van den inhoud der titels, het kon geduld —, vertalingen, mits letterlijk getrouw en met naauwgezette inachtneming derzelfde orde, konden toegelaten worden; maar elke andere behandeling van het nu beschreven regt, elke verklaring of liever verdraaijing der wetten — ziedaar zijne uitdrukking — werd verboden en met de misdaad van valschheid gelijk gesteld. En mogten later nieuwe behoeften nieuwe bepalingen noodig maken, of scheen er eenige onzekerheid overgebleven te zijn, zoo moest men zich wenden tot de Keizerlijke Majesteit; die zou er in voorzien. — Zoo hebben ook wel latere wetgevers het noodig geacht, hun werk tegen den invloed der regtsgeleerden en der regtswetenschap te beschermen. Maar ook van eene geheel andere zijde verhieven zich stemmen tegen dezen. Vooral ten tijde der Fransche omwenteling, in het laatst der vorige eeuw, vond de gedachte gereeden bijval, dat men geene wetenschap behoeft om het regt te kennen; dat de wet alleen voldoende is, en dat het eene ongerijmdheid zou zijn, te veronderstellen, dat er een enkel burger gevonden wordt, die onbekend is met de wet. Ja, er zijn ook regtsgeleerden geweest, die van eene duidelijke en alles omvattende wetgeving de, naar hunne meening zegenrijke, vrucht verwachtten, dat andere regtsbronnen nutteloos en overbodig zouden worden.

Vraagt men naar de oorzaken dier voor de regtswetenschap weinig gunstige gezindheid, zoo is het misschien niet onmogelijk, dat er, hoe en op welken grond dan ook, tegen de beoefenaren en met name de praktische beoefenaren van het regt een tegenzin is opgewekt, die zoo ligt op de wetenschap kon worden overgebragt, waar men, niet in staat om hare waarde regt te schatten, haar slechts beschouwde als de kunst om duidelijke regtsbetrekkingen door redenering ingewikkeld te maken, en het regt als onregt, het onregt als regt voor te dragen. — Wat hiervan zij, bij den wetgever, die aldus den invloed der wetenschap afweerde, mag voorzeker zijne meening omtrent het wenschelijke eener volkomene regtszekerheid, en over de mogelijkheid om deze door de wet te verkrijgen en te handhaven, als eene beweegreden beschouwd worden, die eerbiediging verdient, al is men ook van hare onjuistheid overtuigd, en al meent men ook eene te hooge schatting van eigen magt en eigen algenoegzaamheid als eenen anderen, minder edelen, maar daarom niet minder medewerkenden beweeggrond

nevens haar te moeten erkennen. — Bij het publiek was het verlangen naar diezelfde regtszekerheid eveneens niet onnatuurlijk; en waar het met bevreemding de mannen van het vak het regt van de eene zoowel als van de andere partij met klem van redenen hoorde verdedigen, wat wonder, dat het daar ook zijn heil verwachtte van de wet, die alles duidelijk en klaar zou bepalen? En ook hier was immers de voorstelling zoo uitlokkend, dat men zelf deskundige, en daarom zich zelf genoeg zou zijn, niet meer afhankelijk van, niet meer cijnsbaar aan dezulken, die hun werk hadden gemaakt van de kennis des regts, maar overbodig zouden zijn, wanneer dat regt maar in eene voor allen toegankelijke wet duidelijk was beschreven, en die wet, als een voor allen geopend boek, de kennis des regts als van zelf onder het bereik van allen bragt. Wat de regtsgeleerden betreft, die zich in gelijken zin lieten hooren, men weet, wat de zucht vermag om anderen te believen, maar ook hoe iemand te goeder trouw door eene niet wel bestuurde philanthropie tot utopiën geleid kan worden.

Intusschen is de onmisbaarheid der regtswetenschap, ook nevens eene bestaande wetgeving, voldoende door de geschiedenis bewezen. Ten allen tijde en overal, waar bij een volk het regt tot genoegzame ontwikkeling is gekomen, heeft zich die wetenschap aan de zijde der wetgeving geplaatst en gehandhaafd. En is zij onmisbaar, zij kan dan ook voorzeker slechts in schijn, maar inderdaad niet, schadelijk zijn voor de zekerheid des regts; integendeel moet zij dan juist eenen wel geregelden regtstoestand bevorderen en helpen bevestigen. Dat zij dit werkelijk doet, kan naauwelijks met grond betwijfeld worden; en de stelling, dat een staat beteren waarborg vindt in goede regtsgeleerden dan in de wetten zelve [1]), moge anderen eene paradoxe schijnen, zij is niet in strijd met het wezen der zaak.

Maar waarom is die regtswetenschap onmisbaar, ook bij het bestaan eener wetgeving? Met andere woorden, wat heeft zij ten aanzien van deze te verrigten, en welke is de betrekking, waarin zij nevens haar staat? Ziedaar, naar ik meen, een niet ongeschikt onderwerp voor de rede, waarmeê ik thans, naar aloud gebruik en een wettelijk voorschrift, de mij op-

---

[1]) BAVIUS VOORDA, Orat. plus esse praesidii civitatibus in bonis Jurisconsultis quam in ipsis legibus, 1765.

gedragen betrekking aan deze Hoogeschool moet aanvaarden. Die betreking zelve geeft mij aanleiding en vrijheid tevens, om daarbij meer bepaald ons privaatregt op het oog te hebben. Zoo stel ik mij voor te spreken *over de wetenschap des regts in betrekking tot de wetgeving*. Wilt mij M. H. een goedgunstig en welwillend gehoor schenken bij de beantwoording der aangeduide tweeledige vraag.

De wetgeving is voorzeker de hoofdbron van het positive regt eens volks, dat tot eenigen trap van ontwikkeling is gekomen. Hare kennis is dus ook een noodzakelijk en voornaam bestanddeel, de bevordering dier kennis eene met grond verwachte vrucht van de wetenschap des regts.

Maar de kennis der wetten — het is den Romeinschen regtsgeleerde dikwijls nagezegd — de kennis der wetten bestaat niet hierin, dat men zich hare woorden, maar daarin dat men zich haren zin en hare wezenlijke kracht heeft eigen gemaakt. En de regtswetenschap ziet hier al aanstonds een uitgebreid veld ter bewerking voor zich, dat zich uitstrekt over den geheelen omvang der wetgeving. Hare eigene werkzaamheid te dezen aanzien is wel eens beperkt tot zulke bepalingen, die op zich zelve niet volkomen duidelijk, omtrent de ware bedoeling des wetgevers twijfel overlaten. Wil men daarmede te kennen geven, dat, waar de wet duidelijk is, geene beoordeeling van hare meerdere of mindere gepastheid iets afdoet aan de verbindende kracht, die zij als wet bezit, — of wil men dat door geene redenering van de ondubbelzinnig uitgedrukte bedoeling des wetgevers mag worden afgeweken, dan kan dit gereedelijk worden toegestemd; maar dan wordt daardoor in geenen deele bewezen, dat de regtswetenschap zich ten aanzien dier duidelijke uitspraken der wet tot eene geheel lijdelijke opneming kan bepalen.

Trouwens, wat is eene volkomen duidelijke wetsbepaling? Omtrent hetgeen den een dubbelzinnig voorkomt, bestaat bij den ander geen de minste twijfel; wat voor genen klaar en zeker is, is in het oog van dezen niet zonder zwarigheid; en wat op zich zelf voor geene verschillende opvatting vatbaar schijnt, wordt wel eens misverstaan ten gevolge — of verkeerd voorgesteld ter wille eener geliefkoosde meening. Wat is duidelijker, zou men zeggen, dan de bepaling der Grondwet, die, nadat Nederland de kluisters eener

vreemde overheersching had afgeworpen, met zoovele woorden voorschreef, dat er zou worden ingevoerd een algemeen wetboek van burgerlijk regt? En echter deed de voorliefde voor den Fransche code, die zooveel bijdroeg tot de afkeuring van het door KEMPER en anderen opgesteld ontwerp, zelfs in 's lands vergaderzaal de leer verkondigen, dat het niet de bedoeling was geweest, de afschaffing der bestaande en de invoering eener nieuwe wetgeving te bevelen, maar enkel eenheid en eenvormigheid van regt voor geheel het koningrijk te waarborgen. Die bewering werd door KEMPER met kracht wederlegd; hij wees aan, hoe de op zich zelve ondubbelzinnige woorden in volkomen overeenstemming waren met de onmiskenbare bedoeling, en steeds in dien bepaalden zin waren opgevat; maar die wederlegging zelve, en de aanleiding, die haar noodig maakte, doen het ons zien, hoe de wetenschap des regts ten aanzien van alle bepalingen der wetgeving werkzaam moet zijn en ze in zich opnemen, die op zich zelve duidelijk zijn, met klare bewustheid harer ondubbelzinnige beteekenis, de andere na vooraf door een naauwkeurig en naauwgezet onderzoek omtrent hare wezenlijke bedoeling tot zekerheid te zijn gekomen. Al is het edict des praetors zoo duidelijk als het kan zijn, zoo sprak reeds ULPIANUS, toch mag zijne verklaring niet verwaarloosd worden.

De *verklaring* der wetgeving is alzoo eene eerste werkzaamheid, die de wetenschap te haren aanzien te verrigten heeft. Daarin is ook de *uitlegging* begrepen, die meer bijzonder den zin dier bepalingen in het licht moet stellen, welke omtrent de eigenlijke bedoeling eenigen twijfel overlaten.

De wet is de uitgedrukte wil van den wetgever. Die wil kan op zich zelf de ingezetenen niet verbinden; hij kan dit alleen, zoo hij is uitgedrukt en kenbaar gemaakt in de wet. Maar dan heeft deze ook die verbindende kracht, omdat de wetgever in haar zijnen wil heeft uitgesproken. De woorden der wet zijn het middel waardoor, de vorm waarin die wil kenbaar is gemaakt. Doch niet altijd drukken zij dien wil bepaald en duidelijk uit. In het onvolkomene, dat elk menschelijk werk aankleeft, en waarvan ook de uiting onzer gedachten niet vrij is, deelt ook de wet, naar den inhoud niet alleen, maar ook naar den vorm, hét kleed, waarin de zaak soms meer of minder is ingewikkeld. Die inwikkeling heeft eene

uitlegging noodig, waardoor datgene, waarop het eigenlijk aankomt, aan het licht wordt gebragt.

Noch deze plaats, noch de tijd mij hier vergund, veroorlooft mij in eene beschouwing te treden van de wijze, waarop die uitlegging behoort te geschieden, en van de regelen, die daarbij in acht genomen moeten worden. Ik mag slechts op het beginsel wijzen, waarvan zij moet uitgaan, en op hetgeen daaruit onmiddellijk voortvloeit.

De wet is de uitgedrukte wil van den wetgever. Die wil is niets, zoo hij niet in woorden is uitgedrukt; maar ook de woorden hebben geen gezag, dan als uitdrukking van dien wil. Men mag daarom aan eene bepaling der wet geenen zin hechten, die in bepaalden strijd is met hare woorden, al kan men ook op goede, maar niet aan de wet zelve ontleende gronden aannemen, dat die zin overeenstemt met hetgeen de wetgever werkelijk heeft gewild. Maar men mag evenmin zich aan de woorden der wet binden, zonder op de bedoeling des wetgevers te letten en ze overeenkomstig die bedoeling op te vatten, voor zoo ver de woorden, al is het ook niet naar het algemeen, maar naar een hem bijzonder eigen gebruik, zoodanige opvatting òf meer of minder bepaald medebrengen, òf althans veroorloven. Beide uitersten, waarop ik wees, zijn inderdaad bepaalde rigtingen, waarin verdienstelijke regtsgeleerden zich bewegen. De ware weg leidt tusschen die beiden door; en op dien weg moet de uitlegger der wet door een hem eigen tact geleid worden, en bewaard tegen afdwaling ter regter of ter linker zijde. Want ook die weg leidt niet tot het doel langs één enkel vast aangewezen spoor, dat men niet zou kunnen verlaten, althans zonder opzettelijk te willen. In het algemeen is immers de erkenning van een beginsel geen zekere waarborg voor eene altijd juiste toepassing. — Verguntmij, hier bij op te merken, dat eene bepaalde uitlegging naar die toepassing, de uitlegger zelf naar het beginsel moet beoordeeld worden, waardoor hij wordt geleid.

De uitlegging kan meer of minder vernuftig en scherpzinnig wezen, maar het is geene verdienste voor haar, gezocht te zijn. Wel mag zij de strekking eener wetsbepaling uitbreiden, waar de woorden die te zeer schijnen te beperken, of haar binnen enger grenzen besluiten, dan de woorden schijnen aan te wijzen. In zoover kan zij tevens teregtwijzing zijn zonder daarom haar karakter als uitlegging te verliezen. Zij wijzigt ook dan den

uitgedrukten wil des wetgevers niet; zij geeft alleen aan de uitdrukking de beteekenis, die aan dien wil beantwoordt. De teregtwijzing, waarvan ik sprak, treft niet de bepaling zelve der wet, maar alleen den vorm, waarin zij is bevat. De wetenschap kan ook buiten de wet zelve middelen vinden tot vaststelling van den waren zin harer bepalingen; maar die middelen hebben geene waarde, zoo ze niet werkelijk leiden tot dat doel. De wetenschap mag de uitlegging niet bezigen, om het bestaande te wijzigen en iets anders te stellen in de plaats van hetgeen de wet bepaalt; zij mag zich van deze niet losmaken; zij moet haar doen kennen en verklaren.

Eene andere werkzaamheid bestaat voor haar daarin, dat zij de wetgeving *aanvult*. Zij doet dit in verschillende opzigten.

Vooreerst heeft de wetgever zelf, willens en wetens, veel aan haar overgelaten, omdat hij oordeelde, dat het door haar moest worden behandeld en tot klaarheid gebragt, maar geen onderwerp behoorde uit te maken van wettelijke bepalingen. Bij de zamenstelling van het Ontwerp van 1820 had men zich meerdere volledigheid van het wetboek zelf ten doel gesteld; men wilde de resultaten der jurisprudentie daarin opnemen, om hierdoor eene vaste toepassing der wet te bevorderen en telkens herhaalden strijd over dezelfde vragen te voorkomen. Maar de krachtige tegenstand, dien dat Ontwerp ondervond, vereenigde zich vooral in die ééne grieve, dat het te leerstellig, te wetenschappelijk was, dat er een wetboek, niet een leerboek moest worden gemaakt. Ook de manmoedige verdediging van KEMPER kon dien tegenstand niet overwinnen. Eene belangrijke omwerking, die het werk nader bragt aan het Fransche voorbeeld, door velen zoo hoog gewaardeerd, deed menige bepaling wegvallen, die op zich zelve niet werd afgekeurd, maar, naar men meende, in een wetboek geene plaats mogt vinden. Maar nu is dan ook aan de wetenschap des te ruimer veld ter bearbeiding overgelaten; nu moet zij dan ook des te noodzakelijker de wetgeving ter zijde staan; nu moet, hetgeen deze onbepaald heeft gelaten, omdat het gerekend werd tot het eigen gebied van gene te behooren, zijne bepaling erlangen door die wetenschap. Zij moet daardoor de wetgeving aanvullen; die immers zonder die bepaling en aanvulling, ook in hetgeen zij zelve heeft vastgesteld veelal geene volledige en voor gereede

toepassing vatbare regeling zou behelzen. Zoo moet de wetenschap het wezen en den juisten omvang vaststellen van een in de wet slechts aangeduid begrip; zoo moet een beginsel, door de wet slechts uitgesproken, in haar zijne ontwikkeling vinden.

Maar nog in een ander opzigt behoeft de wetgeving de aanvulling der wetenschap. Wat men zich ook voorstelle van de volledigheid eens wetboeks, hoe men haar beschouwe als eene niet alleen wenschelijke, maar ook noodzakelijke eigenschap daarvan, — het is niet alleen de ervaring, die het ons leert, maar ook de aard der zaak wijst het aan, dat eene volstrekte volledigheid onbereikbaar is. Het is voor het menschelijk verstand niet mogelijk, alle gevallen te voorzien, die in het leven kunnen voorkomen, en voor al die gevallen regelen vast te stellen, die daarop slechts behoeven te worden toegepast. En toch blijven die gevallen niet achter, omdat ze niet in de wet zijn geregeld. Bij de steeds voortgaande ontwikkeling der maatschappelijke zamenleving, ontstaan er ook telkens nieuwe toestanden, nieuwe regtsbetrekkingen. Op die alle moet, waar en zoo als ze zich voordoen, het regt worden toegepast. De regter mag niet weigeren regt te spreken, ook niet op grond van het stilzwijgen of de onvolledigheid der wet; en hij moet regt spreken volgens de wet, die bestaat, niet naar eene, die nog eerst gegeven zal worden. Maar wanneer nu evenwel de wet werkelijk onvolledig is en zwijgt, — dan moet er noodwendig buiten haar een regtsregel gevonden worden; doch waar dien te zoeken? Men kan wel is waar, bij de invoering eener nieuwe wetgeving, ten aanzien van hetgeen door haar niet is geregeld, de vroegere in stand doen blijven, maar het springt in het oog, dat de onvolledigheid van een wetboek slechts zelden het gevolg zal zijn van het weglaten van vroegere wettelijke bepalingen, dat deze even weinig in alles hebben kunnen voorzien, en dat de behoefte zich juist daar vooral zal openbaren, waar eene vroegere wet met geene mogelijkheid uitkomst geven kan. Zal men de toevlugt nemen tot het Romeinsche regt, om daarin een subsidiair regt te vinden, dan behoeft men immers slechts op den verschillenden maatschappelijken toestand te letten om in te zien, dat het, zoo het al als wetgeving bij ons in aanmerking komen kon, als zoodanig aan onze behoeften niet kan voldoen. Gewoonte is bij ons niet, of althans naauwelijks meer als regtsbron er-

kend; bovendien behoeft, waar zij tot regel zou kunnen dienen, ook de wet niet onvolledig te zijn, en is van haar juist daar geen hulp te verwachten, waar de wet niet kon voorzien. Er blijft dan voor de aanvulling der onvolledige wetgeving geen andere bron over dan de wetenschap des regts. En de middelen, die men daartoe pleegt op te geven, analogie des regts, natuurlijke billijkheid, geschiedenis van het regt, algemeene regtsgeleerdheid, en wat er meer van dien aard genoemd mag worden, het zijn inderdaad niets anders dan middelen, waardoor de wetenschap verrigt, wat alleen van haar verwacht moet worden.

Met de verklaring en aanvulling der wetgeving staat wel in naauw verband, maar toch is ook wezenlijk daarvan onderscheiden eene andere werkzaamheid, ik bedoel de *toepassing* der wet, of zoo men liever wil, van het regt, want zij komt ook te pas ten aanzien van hetgeen buiten de wetgeving als regt wordt erkend, maar daarom niet minder ten aanzien der wetgeving zelve. Al is de bepaling der wet duidelijk, of volkomen verklaard, al heeft bij haar stilzwijgen de wetenschap den regtsregel aangegeven, dan ligt het antwoord op eene bepaalde regtsvraag voor de hand; maar dan is dat antwoord nog niet in verband gebragt met een gegeven feit, zooals het in het maatschappelijk leven voorkomt, en met de soms vrij ingewikkelde regtsbetrekkingen, die zich daarin voordoen. Die feiten en betrekkingen vertoonen zich in allerlei telkens verschillend gewijzigde vormen, en onmogelijk kan voor ieder van deze in het bijzonder eene bepaald geformuleerde regtsuitspraak voorhanden zijn; slechts zelden zal de uitgedrukte regel van wet of wetenschap zich daaraan zoo onmiddellijk aansluiten, dat daardoor alleen reeds in de behoefte is voorzien. Maar die regels zijn rijk in gevolgen; ze zijn dit op zich zelve, maar vooral in hunnen onderlingen zamenhang; daardoor kunnen zij een voldoend rigtsnoer zijn voor al die feiten en betrekkingen; doch daartoe wordt eene bepaalde werkzaamheid, de toepassing, gevorderd. Zij is, zoo men wil, regtstreeks niet het werk der wetenschap, maar veel meer van de praktijk des regts; doch deze kan ook hier de voorlichting van gene niet ontberen. Door de wetenschap geleid, volbrengt de praktijk hare taak; maar van de wijze, waarop zij dit doet, wordt door gene kennis genomen en als het

ware rekenschap gevraagd, de resultaten van het dagelijksch werk der praktijk worden door de regtswetenschap onderzocht, gelouterd, geordend, verwerkt en alzoo opgenomen. Zoo wordt die wetenschap zelve daardoor verrijkt, haar omvang uitgebreid, haar inhoud meer en meer bepaald; maar tevens door haar de toepassing zelve meer en meer geleid en bestuurd, en — opdat ik het met eene vreemde, maar hier als geijkte benaming uitdrukke — een systême d'application gevormd, dat hoe langer hoe meer de toepassing des regts regelt, gelijk het regt zelf geregeld is.

Wij hebben in eenige trekken gezien, wat de regtswetenschap ten aanzien der wetgeving te verrigten heeft. Wij hebben opgemerkt, hoe zij deze verklaart en uitlegt, maar ook, hoe zij haar te hulp komt, en aanvult, wat haar ontbreekt, en hoe zij haar, zoo verklaard en aangevuld, in aanraking brengt met het maatschappelijk leven. Het kan niet noodig zijn, het gewigt dier wetenschap opzettelijk nader aan te wijzen. De beschouwing van hare werkzaamheid doet tevens hare onmisbaarheid in het oog vallen. Deze zal ons nog nader blijken, wanneer wij de betrekking hebben nagegaan, waarin zij nevens de wetgeving staat.

Wij merken drieërlei betrekking op, waarin de regtswetenschap nevens de wetgeving voorkomt:

Zij werkt met de wetgeving mede, opdat deze zal kunnen beantwoorden aan hare bestemming als hoofdbron van het positive regt;

Zij is, waar de wet te kort schiet, ook zelve regtsbron;

Zij is de onafscheidelijke gezellin, onder wier leiding de wetgeving steeds hoogeren trap van ontwikkeling kan bereiken, en alzoo steeds meer zekerheid des regts tot stand brengen.

Vergunt mij, G. T., dit een en ander nog kortelijk te ontwikkelen.

Wij hebben gezien, hoe de wetenschap des regts werkzaam moet zijn tot verklaring en uitlegging der wet. Wanneer wij bedenken, hoe zij daarbij met naauwgezetheid de bedoeling van den uitgedrukten wil des wetgevers opspoort en aanwijst, zonder uit haar eigen voorraad iets anders te mogen stellen in de plaats van zijne uitspraak, dan schijnt zij de wetgeving als eene getrouwe en onderdanige dienares ter zijde te staan. Doch

wanneer wij in aanmerking nemen, hoe zij, den zin der wet in het licht stellende, haar tegen misverstand waarborgt en zekerheid geeft omtrent haar anders twijfelachtige en soms zeer onzekere bedoeling, dan zullen wij moeten erkennen, dat zij met haar medewerkt tot bepaling van het regt, ook voor die onderwerpen, welke de wet zelve heet geregeld te hebben, en haar alzoo aan hare roeping helpt beantwoorden; maar dan zullen wij voorzeker ook genegen zijn, haar eenen hoogeren rang, dan dien van dienares toe te kennen. De uitlegging der wet is dan ook wel op ééne lijn gesteld met de wetgeving zelve, ja met deze vereenzelvigd. Hiertegen pleit nu wel het begrip van uitlegging zelf, wier resultaat het regt niet bepaalt naar het goedvinden van den uitlegger, maar naar den uitgedrukten wil des wetgevers, zoo als die overeenkomstig de bedoeling van dezen moet worden opgevat. Maar toch, al is de wet zelve de voornaamste bron van het positive regt eens volks, — de wetenschap, die haar helpt zijn, wat zij moet wezen, maar zonder wier medewerking zij dat niet naar behooren zou kunnen zijn, verdient daarom voorzeker ook wel eenig deel te hebben aan de eer, die zij geniet.

Wij hebben ook gezien, hoe zij de toepassing der wet op de feiten en betrekkingen des maatschappelijken levens mogelijk maakt en regelt. Zij is als het ware eene middelares, die deze feiten en betrekkingen open stelt voor de werking der wet, en deze zoodanig tegenover gene plaatst, dat die werking volgen kan en volgen moet. Die werking, die toepassing, is de levensbestemming der wet, het doel, waartoe zij als regtsbron bestaat; maar uit en door zich zelve kan zij zich de bereiking van dat levensdoel niet verzekeren. De wetenschap des regts, die haar ook daartoe helpt en bijstaat, en met wier hulp en bijstand zij aan hare bestemming kan beantwoorden, is weder niet enkel eene dienares; zij is eene medewerkster der wet; zij neemt deel aan de taak, die op deze rust; zij mag ook deelen in den rang, die haar wordt toegekend.

Maar wij zagen tevens, hoe de wetenschap des regts, zelve productief, werkzaam is tot aanvulling der bestaande wetgeving; en van dit standpunt vertoont zij zich in eene andere betrekking tot deze. Waar zij spreekt, omdat de wet zwijgt, en nu naar hare stem als tolk des regts

geluisterd wordt, daar treedt ook zij op, ik zal niet zeggen als wetgeefster, maar toch in gelijke betrekking als de wetgever, en moet zij, nevens de wetgeving, ook zelve als regtsbron erkend worden.

Is het noodig, dien haar aangewezen rang te regtvaardigen? In het algemeen is het regt geen gewrocht van de wet; deze is slechts een middel tot bepaling van het regt voor een bijzonder volk. Maar ook voor het positive regt van een volk is de wet niet de eenig mogelijke bron; zij is zelfs niet de oorspronkelijke vorm, waarin het zich het eerst pleegt te vertoonen. Dit is veelmeer de gewoonte; die ook zelve het regt niet schept, maar een uitvloeisel is van de regtsovertuiging of het regtsgevoel des volks, zich, als in een zigtbaren vorm, openbarende in die gewoonte, die alzoo in het algemeen de oudste regtsbron is. Nevens haar treedt de wet op, waardoor, in den vorm van een voor allen verbindend voorschrift, eene regtszekerheid wordt bewerkt, die uit de regtsovertuiging des volks, zooals die zich in de gewoonte afspiegelt, niet in voldoende mate voortvloeit. De wetgeving bepaalt zich aanvankelijk tot weinige bepalingen; het gebied der gewoonte is meer omvattend. Maar hoe meer het maatschappelijk verkeer zich uitbreidt, en bij toenemende beschaving en ontwikkeling de regtsbetrekkingen meer ingewikkeld worden, des te meer doet zich de behoefte aan vaste wetten gevoelen; des te onvaster en ongenoegzamer wordt de gewoonte; des te meer moet zij het veld ruimen voor de wet, maar des te meer is deze ook in staat dat veld in te nemen.

Intusschen is daardoor de grond niet vervallen, waarop het gewoonteregt rust. En die grond is niet, gelijk vroeger veelal werd aangenomen, de wel niet uitgesproken, maar toch door zijn stilzwijgen kenbaar geworden wil des wetgevers. Eigenlijk moet er zelfs geen sprake zijn van den wil des volks, dat in zijne handelingen, die, tot gewoonte geworden, het gewoonteregt vormen, slechts door zijn regtsgevoel wordt geleid, zoodat er niet aan eene onderlinge afspraak of stilzwijgende overeenkomst, maar alleen aan eene geheel natuurlijke eenheid van zienswijze gedacht moet worden.

Ook de behoefte aan eene andere regtsbron nevens de wet blijft voortdurend bestaan. Het onvoldoende en onvolledige der wetgeving zelve, ook ten aanzien van de door haar behandelde onderwerpen, heeft ons dit reeds

doen zien; en bij het ontstaan van nieuwe feiten en betrekkingen, die door het regt geregeld moeten worden, kan er nog geen wet aanwezig zijn, die deze regeling behelst, omdat de wetgeving die feiten niet kan vooruitloopen, noch zelfs daarmede gelijken tred houden.

Doch, terwijl vroeger de regtsovertuiging des geheelen volks een gewoonteregt vormde, treedt het volk in zijn geheel bij de ontwikkeling des regts allengs meer en meer terug. Deze wordt meer bepaald het werk van hen, die het regt beoefenen, die wel is waar ook vroeger reeds, bij de behandeling en toepassing van het door wetgeving en gewoonte beide bepaalde regt, aan de verdere vorming hiervan medewerkten, maar nu meer uitsluitend nevens de wetgeving die taak te vervullen hebben, en, door de meerdere ontwikkeling der wetenschap zelve, daarvoor ook des te meer berekend zijn.

De geschiedenis van ons eigen regt kan het gezegde bevestigen. Ook hier was gewoonteregt de oorspronkelijk vorm, waarin het verscheen; maar toen zich meer en meer de behoefte aan enkele bepaalde voorschriften deed gevoelen, ontstonden er wetten, die echter de voortdurende werking der gewoonte niet overbodig maakten. Maar ook deze was op den duur niet berekend voor de taak, die zij slechts voor eene meer eenvoudige inrigting der maatschappij had kunnen vervullen. De wetenschap, uit zich zelve nog zwak en van weinig hulpmiddelen voorzien, voedde en versterkte zich met de kracht van het Romeinsche regt, dat men te hulp had moeten roepen. Wetgeving en wetenschap beide breidden zich uit, maar de gewoonte had haren tijd gehad, kwijnde weg en werd eindelijk zoo goed als tot stilzwijgen gebragt. Gewoonte geeft geen regt, dan alleen wanneer de wet daarop verwijst, en als bij uitzondering veroorlooft, dat naar hare stem wordt geluisterd. Ziedaar het vonnis, door de wet over haar, vroeger regtsbron zooals zij zelve, uitgesproken; of liever, ziedaar de afkondiging van een feit, in den vorm eener regtsbepaling uitgedrukt, opdat de gewoonte, magteloos geworden om nog te werken tot zekerheid des regts, nu ook in die magteloosheid niet eene bron van onzekerheid zou zijn; eene uitspraak van den wetgever, niet ongelijk aan die, waarmede hij vroeger door zijne bekrachtiging vastheid had gegeven aan den minder bepaalden inhoud van het gewoonteregt.

Laat ons het opmerken, dat hij daarbij geene alleenheerschappij heeft gevestigd of beoogd, en nergens den invloed der wetenschap geheel heeft afgeweerd of ook maar beperkt. Integendeel heeft hij zelfs het stilzwijgen, de duisterheid of onvolledigheid der wet niet willen erkennen als een grond, waarop de regter zich mag verschoonen van zijne verpligting om regt te spreken. Trouwens, de wetenschap zou zich haar regt van spreken ook niet hebben laten ontnemen, zelfs niet door eene uitspraak der wet, die over haar, regtsbron gelijk zij, en krachtig genoeg om nevens haar te staan, de magt niet had, waaraan de afgeleefde gewoonte zich moest onderwerpen. En zoo de wet die magt had kunnen uitoefenen en werkelijk had uitgeoefend over de wetenschap, wier medewerking zij, gelijk wij immers zagen, niet kan ontberen, dan zou zij inderdaad zich zelve hebben verlamd en tot werkeloosheid gedoemd, en in plaats van regtszekerheid, onzekerheid en willekeur doen heerschen.

Maar wat spreek ik ter regtvaardiging van den rang, dien wij der regtswetenschap hebben toegekend, alsof er woorden noodig waren, waar de feiten zelve getuigenis geven. Wij zien haar werkzaam in de vorming en bepaling van het regt; wij zien, hoe zij daarbij niet treedt in de regten van een ander, daar zij der wetgeving al de eere geeft, die deze als hoofdbron des regts toekomt; wij zien, hoe zij ook zich zelve niets aanmatigt, maar alleen verrigt, wat aan hare werkzaamheid is overgelaten en door haar verrigt moet worden, omdat zij de eenige is, die het vermag, en het daarom als hare roeping moet beschouwen. En waar wij dit zien, daar kan het de vraag niet zijn, of zij nevens de wetgeving als regtsbron geldt, maar alleen, of men haar zal erkennen in den rang, dien zij werkelijk heeft ingenomen, en waarin zij zich nevens de wetgeving met toenemenden kracht handhaaft.

Het regt, zooals het door de wetenschap wordt ontwikkeld en vastgesteld, veelal het regt der wetenschap, of naar hare beoefenaren, die het helpen ontwikkelen en vaststellen, het Juristenregt genoemd, is nevens dat der wet een deel van het positive regt des volks; niet enkel omdat die Juristen uit het volk optreden en voor het volk als zijne vertegenwoordigers werkzaam zijn, maar ook omdat het regt zelf zich ten naauwste aan de wetgeving des volks aansluit. De beginselen, in deze uitgedrukt, geven

de wetenschap aanleiding tot gevolgtrekkingen, die zich laten overbrengen ook op andere onderwerpen. En zelfs waar de wetenschap ook dien steun in de wetgeving niet kan vinden, daar is zij zelve toch altijd zoozeer van deze doordrongen, dat, hetgeen zij voortbrengt, zich daardoor van zelf aan het positive regt moet aansluiten.

Het openbaart zich naar buiten vooral in twee, wel is waar verschillende, maar toch inderdaad naauw verwante vormen; ik bedoel de regtspraak en de geschriften der regtsgeleerden. Doch terwijl de verbindende kracht der wet een gevolg is van hare formele vaststelling door de bevoegde magt, ontbreekt aan de uitspraken der wetenschap dat uiterlijk gezag, en kan dit gemis alleen vergoed worden door eene innerlijke kracht, die hare waarheid haar moet bijzetten. Die kracht vertoont zich des te zekerder, naarmate de overtuiging dier waarheid algemeener is, naarmate dus de uitgesproken regtsregel meer de uitdrukking is eener *communis doctorum opinio*, en alzoo in vollen nadruk eene uitspraak der wetenschap genoemd mag worden.

Maar daar openbaart zich zooveel verschil van meening in die regtspraak en in die geschriften der regtsgeleerden; — is het mogelijk, bij dat gemis van overeenstemming aan een regt der wetenschap te denken, dat het positive regt eens volks zal helpen uitmaken? Voorzeker, het gewigt dezer bedenking is onmiskenbaar. Maar toch, dat men daarom het bestaan en de kracht van een regt der wetenschap niet mag loochenen, daarvan kan ons zelfs een blik op de andere regtsbronnen overtuigen. Ook de handelingen des volks, die een gewoonteregt vestigen, vertoonen uit den aard der zaak eene weifeling en dobbering, waarvan zelfs de reeds gevestigde gewoonte naauwelijks vrij kan blijven; nevens het gewoonteregt, dat alzoo eene volkomene vastheid mist, moest de wet tot meerdere zekerheid des regts leiden; zal men daarom weigeren, die gewoonte, ook op een vroeger standpunt der regtsontwikkeling, als regtsbron te erkennen? En de wet zelve! Ik zal niet spreken van den strijd, die er soms ook tusschen hare bepalingen schijnt te bestaan; maar al zijn deze op zich zelve in de volmaaktste overeenstemming, dit is geenszins het geval met hare verklaring en opvatting, waarop het echter boven alles aankomt; en kan nu die verschillende opvatting een grond opleveren, om aan de wet haar karakter als regtsbron te ontzeggen?

Intusschen bestaat dat verschil van meening; en wat wij zien, levert geen grond op om te verwachten, dat het door den vrijen gang der wetenschap zelve ooit in volkomen eenstemmigheid zal verkeeren. En ook wanneer deze bestond, zou ze niet beletten, dat de gevestigde overtuiging voor eene andere moet wijken, zoodra zij blijkt den grond te missen, waarop men haar gevestigd achtte. Dit een en ander belemmert ontegenzeggelijk de zekerheid des regts. Is er dan geen middel, om die zekerheid te bevorderen, waarvan het groote belang voor het maatschappelijk leven immers door niemand betwijfeld wordt?

Er zijn, bepaaldelijk in Duitschland, die stellen, dat wij een nieuw tijdvak zijn ingetreden, waarin het regt der wetenschap bestemd is den hoogsten rang in te nemen, en daartoe de wijze, waarop die wetenschap zich zal doen verstaan, bepaald georganiseerd wenschen te zien. Ik zal in geen onderzoek treden van die organisatieplannen en hunne gepastheid voor den toestand van het regt, zooals die daar is; ik zal ook niet vragen, of niet iedere bepaalde regeling de wetenschap althans in zekere mate zou beletten, volkomen te zijn, wat zij bestemd is te zijn voor het regt. Wanneer ik toch op onzen eigen toestand let, dan geloof ik, dat de hulp veelmeer, zoo al niet met grond verwacht, althans alleen erlangd kan worden van de wetgeving, die het hare roeping moet achten steeds te waken over het geheele regt des volks; maar van de wetgeving, *geleid* door de wetenschap, die wij daarom nog moeten beschouwen als hare onafscheidelijke gezellin, onder wier leiding zij zelve steeds hoogeren trap van ontwikkeling moet bereiken en tot regtszekerheid voeren.

Terwijl de wetenschap des regts zich ten doel stelt de wetgeving in waarheid te kennen, treedt zij als van zelve ook in eene beoordeeling der wet en merkt de gebreken op, die hare bepalingen aankleven. En haar oordeel mag niet gering geschat worden, want het is dat eener bij uitnemendheid bevoegde magt. De wetgever kan de verbeteringen aanbrengen, wier wenschelijkheid zoo aan het licht is gebragt.

De wetenschap verklaart de wetgeving, ook door uitlegging harer niet volkomen duidelijke bepalingen. Maar bij die uitlegging openbaart zich verschil van gevoelen; de zin der wet is volgens den een geheel anders

dan volgens den ander, een derde hecht daaraan eene van beiden verschillende beteekenis, en allen staven hunne meening met gronden, die, naar zij zich voorstellen, allen zouden moeten, maar toch niet kunnen overtuigen. Bij de toepassing der wet kan hetzelfde plaats vinden. Hier kan de wetgever tusschen beide treden, door de onderscheidene redeneringen voorgelicht eene betere bepaling vaststellen, en zoo aan den strijd, over de oude gevoerd, een einde maken.

De wetenschap vult de wetgeving aan, maar ook hierbij openbaart zich een gelijk verschil van gevoelen. De wetgever kan kennis nemen van het feit der aanvulling zelve, en dus de leemte opmerken, die hij had gelaten; hij kan de onderscheidene wijzen beoordeelen, waarop men gepoogd heeft daarin te voorzien, en zoo, na voor zich tot een bepaald resultaat te zijn gekomen, de wetgeving zich zelve laten aanvullen, althans voor zoover de ervaring toont, dat zoodanige aanvulling noodig is en niet veilig aan de wetenschap kan worden overgelaten, omdat van dien kant geene eenstemmigheid en daarom ook geene regtszekerheid te verwachten is.

Dit geldt in het algemeen van alles, wat de wet onbeslist heeft gelaten. Het geldt in het bijzonder, waar, bij de telkens voortgaande ontwikkeling van het maatschappelijk organismus, telkens nieuwe feiten en betrekkingen ontstaan. Wij merkten het reeds op, dat de wetgeving die feiten niet kan vooruitloopen, noch zelfs daarmede gelijken tred houden. Wij willen er hier bijvoegen, dat, zoo dit al mogelijk was, het evenwel, in plaats van wenschelijk te zijn, veel meer nadeelig werken zou; omdat iedere wet de vrije ontwikkeling zou belemmeren en knellende banden aanleggen, waar die vrije ontwikkeling eene levensbehoefte is voor het maatschappelijk verkeer. Nu mag wel het regt niet zwijgen, en moeten ook die nieuwe feiten en betrekkingen door het regt beheerscht worden, maar dit moet eerst een regt zijn, als ik mij zoo mag uitdrukken, van kneed- en rekbaren aard, zooals die aan het gewoonteregt eigen was, en nog eigen is aan het regt der wetenschap, dat zich telkens aansluit aan het voorwerp, zooals het zich op het oogenblik vertoont; en eerst wanneer de vrije ontwikkeling tot genoegzamen wasdom heeft geleid, eerst dan is de vastheid niet meer hinderlijk, en nu wenschelijk, die het regt verkrijgt door de bepaalde voorschriften der wet. Maar nu is dan ook die wet door de weten-

schap voorbereid, die het voorwerp heeft vergezeld of gevolgd van zijne wording af tot zijne latere ontwikkeling; en de wetgever kan, hetgeen zij heeft geformuleerd, door zijn gezag bekrachtigen, of, waar gene bleef weifelen en niet tot eenstemmigheid kwam, door zijne uitspraak zekerheid geven.

In de laatst beschouwde betrekking is de wetenschap geene regtsbron in den zin, waarin wij vroeger hiervan spraken; zij is niet onmiddellijk werkzaam tot bepaling van het positive regt. Maar toch, wanneer wij op den invloed letten, dien zij ook uit dit oogpunt geroepen is op dat regt uit te oefenen, dan mogen wij haar ook hier eene bron des regts noemen, in eenen niet minder belangrijken zin.

De wetenschap des regts is zich, bepaaldelijk in den laatsten tijd, meer en meer hare roeping bewust geworden ten aanzien der vorming en ontwikkeling van het positive regt. Ik zou niet durven beweren, dat de wetgeving in die bewustheid deelt, en ook doordrongen is van het gevoel harer eigene verpligting, om haar werk niet te laten varen, maar het telkens te verbeteren en te volmaken, wanneer die verbetering en volmaking mogelijk is en door de wetenschap voorbereid. Wel mag ik wenschen, dat het zoo ware; de wetgeving zou dan de regtszekerheid bevorderen, en hierdoor eene onschatbare dienst bewijzen aan de maatschappij.

Maar zoo zij het deed, zou dan eene volkomene regtszekerheid verkregen zijn? Het antwoord is niet twijfelachtig voor allen, die het volmaakte *niet* beschouwen als iets, dat reeds verkregen is of verkregen kan zijn, maar als iets, waarnaar gestreefd moet worden. De wetgeving, hoe ze zich zelve ook meer volkomen heeft gemaakt onder de leiding der wetenschap, moet bij voortduring door de wetenschap verklaard en toegelicht, bij voortduring bij het licht dat deze verspreidt, toegepast worden. Telkens weder moet zij door de wetenschap worden aangevuld; telkens weder is deze noodig, om bij voorraad te voorzien in de telkens weder ontstaande nieuwe regtsbetrekkingen. En steeds op nieuw bereidt de wetenschap een hoogeren graad van volkomenheid voor, die de wetgeving steeds op nieuw moet willen bereiken. Zoo komt men telkens meer tot de volkomene regtszekerheid, die zelve is de niet geheel bereikbare limiet, maar waaraan men dan toch steeds nader en nader moet willen, en dan voorzeker ook steeds nader en nader kan komen.

De wetenschap des regts moet daartoe steeds met de wetgeving medewerken. De drie betrekkingen tusschen deze beiden, waarop wij wezen, zullen daarbij dezelfde blijven; alleen zullen zij zelve meer en meer volkomen worden. De wetenschap des regts zal steeds de wetgeving ter zijde staan, met opzigt tot hetgeen deze heeft tot stand gebragt; zij zal haar aanvullen in hetgeen zij ongedaan heeft gelaten, en voor haar werkzaam zijn tot voorbereiding van hetgeen zij doen moet.

In de dienst dier wetenschap, Edele Groot-Achtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool, heb ik vroeger in meer dan ééne betrekking werkzaam mogen zijn. Toen werd mij een ander werkkring aangewezen, die, even als mijn regterlijke loopbaan, steeds eene aangename herinnering bij mij zal achterlaten; maar die toch — ik wil het niet ontveinzen — voor mij deze ééne minder gunstige zijde had, dat ik er door afgetrokken werd van de wetenschap des regts. Nu tot deze teruggekeerd, aanvaard ik heden in hare dienst eene schoone en eervolle taak. Het heeft den Koning behaagd, mij die taak op te dragen; maar ik weet ook, dat ik die onderscheiding aan U te danken heb, en ik voldoe aan eene levendig gevoelde behoefte, door openlijk U daarvoor mijnen dank te betuigen. Uwe aanbeveling heeft mij den toegang bereid tot de plaats, van waar ik thans tot U spreek; en ik stel haar op te hoogeren prijs, omdat ik de eer heb gehad, tot de meesten uwer in eene betrekking te staan, die mij niet alleen met hoogachting jegens U moest vervullen, maar mij ook van naderbij aan U deed kennen. Bij het besef van het hooge gewigt, maar ook van al het moeijelijke der taak, die mij wacht, werd ik meer dan eens met nieuwen moed bezield door de gedachte aan het vertrouwen, waarvan gij mij een zoo vereerend blijk hebt gegeven.

Wij hebben het ons herinnerd, hoe nevens de wetgeving eene wetenschap des regts noodig is, wat zij te verrigten heeft, en welken rang zij inneemt. Wel mij, zoo ik, onder Gods zegen, die wetenschap mag helpen aankweeken, en medewerken, opdat het haar niet ontbreke aan waardige tolken! En is het bezit van goede regtsgeleerden zoo belangrijk voor staat en maatschappij, wel mij, zoo ik mijn vaderland mag dienen, door jongelingen te helpen vormen tot mannen, dien eernaam waardig! Zoo

moge ook mijn werk iets bijdragen, om deze Hoogeschool te doen beantwoorden aan hare bestemming! Mij thans aan haar verbindende met sterkeren band, dan die mij vroeger als kweekeling hechtte aan de alma mater, deel ik met U in den wensch, dat zij bloeije en goede vruchten doe rijpen. Daartoe moge zij nog lang uwe zorg ondervinden, en U zij voor die zorg de schoonste voldoening ten deel.

Hoog Geleerde Heeren, zeer geachte Ambtgenooten! zal ik trachten uit te drukken, wat ik gevoel, nu ik U met dezen naam begroet? Maar gij hebt immers allen eenmaal voor het eerst als ambtgenooten toegesproken, die vóór U tot gelijken rang waren geroepen; en wat gij ook boven mij vooruit hadt, een gelijk gevoel heeft zeker eenmaal ook U bezield. Nu hebt gij reeds gedurende korten of langen tijd, sommigen in verhouding tot het korte menschelijk leven zeer lang, de plaats ingenomen, waarop ik mij thans voor het eerst gesteld zie. Mogt het mij gelukken haar met eer te vervullen, gelijk gij dit hebt gedaan. Ik zal er naar streven, met het oog op U, die mij voorgingt.

Daar zijn reeds ettelijke jaren verloopen, sedert ik tot de kweekelingen dezer Hoogeschool behoorde. Toch vind ik onder u nog eenige mijner voormalige leermeesters terug; ik bedoel U, Hooggeleerde Heeren DE GREUVE, J. W. ERMERINS, DE LA FAILLE en PHILIPSE. Ik zie ook, wier ambtgenoot ik mogt zijn in andere betrekkingen, en denk hier aan U, hooggeachte Heer ERMERINS, maar niet minder aan U, nu diep geschokte, maar door de sterkte, die van boven komt, nog altijd krachtige DE GROOT, en aan U HECKER, met wien ik reeds als jongeling door den band der vriendschap verbonden ben geweest. De welwillendheid, mij in anderen kring betoond, doet mij vertrouwen, dat ze mij ook voortaan niet zal worden onthouden. Daarop reken ik bij U allen M. H., en de wijze, waarop ik in uwen kring ben opgenomen, heeft mij in dit vertrouwen bevestigd.

Wanneer ik terugdenk aan den tijd, waarin ik als leerling aan deze Hoogeschool verkeerde, dan herinner ik mij steeds de blijken van bereidvaardige toegenegenheid, die ik van U mogt ondervinden, hooggeschatte PHILIPSE! Ik behoorde tot de eersten, die de beoefening van het Romeinsche regt geheel onder uwe leiding begonnen. Uw vroegere leerling is

uw ambtgenoot geworden, maar de ambtgenoot zal nooit vergeten, dat hij leerling is geweest; hij zal het, hoewel dan op andere wijze, gaarne verder zijn. Zie, ik kom tot U met al de hoogachting, die ik U steeds heb toegedragen, laat uwerzijds aan de vroegere welwillendheid de vriendschap van den ambtgenoot worden toegevoegd.— Zoo, mijne Heeren GRATAMA en VAN REES, opvolgers van den in de kracht des levens aan de zijnen, aan zijne vrienden en de wetenschap ontvallen, mij gelijk velen onvergetelijken CORNELIS STAR NUMAN, beveel ik mij ook in uwe vriendschap aan, gelijk ik U de mijne aanbied. — Wilt gij, geachte Medeleden der Regtsgeleerde Faculteit, ook voor mij zijn, wat gij voor mijnen voorganger zijt geweest.

Ongaarne mis ik hier mijnen hooggeachten leermeester, den waardigen NIEENHUIS, van wien ik weet, hoe welkom hem de benoeming is geweest, die mij thans heeft geroepen tot de taak, die vroeger de zijne was. Hem is de rust ten deel gevallen, waarop zij aanspraak hebben, die hunne krachten hun leven lang aan de wetenschap hebben gewijd, en ook hij heeft haar met werken verdiend. Die rust belet ons niet zijn werkzaam leven te gedenken, en ook in den zwakken grijsaard ons den man in volle levenskracht voor te stellen. Mogt hem een ouderdom beschoren zijn, die hem vergunt haar in waarheid te genieten.

Nog een woord tot U, Kweekelingen onzer Hoogeschool, tot U in het bijzonder, die U toewijdt aan de beoefening der regtsgeleerdheid. Ik kom tot U, om, nevens mijne ambtgenooten, U hierin tot een leidsman te zijn. Ik kom niet uit mij zelven en ongeroepen; ik aanvaard eene mij opgedragen taak. Maar ik aanvaard haar gaarne en met vertrouwen. Niet dat ik haar gewigt of hare moeijelijkheid te gering, of mijne krachten te hoog schat; het kan mij immers ook niet onbekend zijn, dat het wel slagen van mijnen arbeid niet van mij alleen afhangt, maar ook en vooral van den goeden wil van hen, aan wie hij is gewijd. Maar daarom aanvaard ik mijne taak met vertrouwen, omdat ik vertrouwen in U stel. Onthoudt gij mij de uwe niet. Zoo zullen wij te zamen die wetenschap beoefenen, wier roeping, maar ook wier hoogen rang, ik getracht heb U voor oogen te stellen; zoo zal zij ook door U die roeping vervullen, dien rang handhaven.

Ik drukte reeds den wensch uit, dat onze Hoogeschool moge bloeijen en goede vruchten doen rijpen, vergunt mij, M.H., welke ook de wetenschap zij, die gij beoefent, dat ik U allen oproep, om daartoe mede te werken. Hoe grooter het aantal harer kweekelingen is, des te meer kan zij bloeijen, doch die bloei zelf moet niet in hun aantal, maar in hunne degelijkheid gezocht worden. Daarom kan een iegelijk uwer daaraan medewerken. In U, gelijk in hen, die U voorgingen en volgen zullen, verwacht de maatschappij, verwacht het vaderland de vruchten, die zij tot rijpheid brengen moet. Stelt gij die verwachting, die regtmatige hoop niet te leur. En Hij, die de bron is van kracht en licht, sterke en verlichte U allen.

Hij sterke en verlichte ook mij, en zegene het werk, dat ik onder U wensch te verrigten!

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A DIE VII M. SEPT. A. CIƆIƆCCCLVIII AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLIX.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae, hora VIII, Martis, hora X, et Mercurii, hora VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta*, a se typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae, hora X, et Veneris, hora X, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a se et L. G. PAREAU editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora IX, et Martis, hora XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Mercurii et Veneris hora I *Theologiam Biblicam* secundum *Lineamenta* a se edita explicabit.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium*, a se et P. HOFSTEDE DE GROOT editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraïca* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Lunae, hora XI, et die Iovis, hora I, aget *de Historia et de Critica librorum Novi Foederis;* die Martis, hora IX, *Epistolam* PAULI *ad Philippenses* interpretabitur, et diebus Iovis et Veneris, hora IX, *Acta Apostolorum*, Cap. I—XII, cum Commilitonibus cursim leget; diebus Martis et Veneris, hora VIII, et die Iovis, hora X, *Theo-*

logiam Practicam tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV dimidiata, *exercitia Homiletica*, et die Saturni, hora XI, *exercitia* provectiorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora III, suis vicibus, praeërunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus hora X, *Metaphysicam* tradet; hora auditoribus commoda *Ethicam* explicabit. Cum provectioribus HEGELII *Phaenomenologiam mentis* interpretabitur.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraïcam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX; *Elementa Grammatices Hebraïcae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus iisdem, hora VIII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Libros* IOSUAE et IUDICUM interpretabitur diebus iisdem, hora IX; PSALMOS selectos interpretabitur die Saturni, hora X. Cum provectioribus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Iovis, hora VI, et *Chrestomathiam Kirschianam a* BERNSTEINIO *editam* eodem die, hora VII.

GUILIELMUS IOSEPHUS ANDREAS IONCKBLOET *Historiam Patriae politicam* exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Linguam Literasque Belgicas* explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII; *Exercitia practica* moderabitur die Martis, hora I; fabulam mediobelgicam CAREL *ende* ELEGAST interpretabitur diebus Lunae et Iovis, hora I; SHAKSPERII tragoediam MACBETH interpretabitur diebus Mercurii et Veneris, hora I; *Exercitia oratoria* moderabitur diebus Lunae et Iovis, hora VI p. m.

GUILIELMUS HECKER diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Antiquitates Romanas* exponet; *Historiam universalem* iisdem diebus, hora X; *Antiquitates Graecas* iisdem diebus, hora VIII.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN diebus Iovis et Veneris, hora X, Saturni,

hora VIII, interpretabitur SALUSTII *locos selectos*, *maxime Orationes et Epistolas*, HORATII *Satiras;* diebus Iovis et Veneris, hora VIII, Saturni, hora X, DEMOSTHENIS *Philippicas*, ARISTOPHANIS *Plutum;* diebus Iovis et Veneris, hora XI, *Historiam Artis Dramaticae antiquae enarrabit;* die Lunae et Mercurii, hora I, *Paedagogicen* tradet, adiunctis Latine scribendi et disserendi exercitiis.

IN FACULTATE IURIDICA.

HENRICUS NIENHUIS, muneris vacationem consecutus, lectiones nullas edicit; quodsi alia ope iuris studiosis prodesse poterit, eam, quantum per vires licebit, petentibus lubens accommodabit.

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Martis, hora XI, Mercurii, hora X, Iovis et Veneris, hora XI, *Institutiones* IUSTINIANI explicabit; die Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora IX, mense vero Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, hora VIII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora X et XI, die Martis, hora X, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, hora IX, Iovis et Veneris, hora X, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

REMBT TOBIAS HUGO PETRUS LIEBRECHT ALEXANDER VAN BONEVAL FAURE diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, *Ius Civile hodiernum* explicabit; diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I, *Processus civilis principia* exponet; diebus Martis et Iovis, hora I, die Veneris, hora XII, *Ius Mercatorium* tradet.

BERNARDUS IANUS GRATAMA tradet *Ius naturale* diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, hora XI; *Ius criminale* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Ordinem Iudiciorum publicorum* diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora IX.

OTTO VAN REES *Oeconomiam politicam* docebit diebus Iovis et Veneris, hora X, die Saturni, hora XI; *Statisticam patriae* exponet diebus Iovis et Veneris, hora XI, die Saturni, hora XII; *Ius publicum* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI; *Ius gentium Europaeum* explicabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora I.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeërunt Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE diebus Mercurii et Iovis hora VIII, et Saturni hora IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis hora VIII, Veneris et Saturni hora VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio ad parturientium lectos practice instituet: — diebus Lunae et Martis hora VIII, *Artis Obstetriciae partem Technicam* docebit: — *Therapiam Specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora IX, et post ferias Paschales diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis hora VII, et Lunae et Mercurii hora IX: — diebus Mercurii hora X, et Saturni hora VIII, *Medicinam Forensem* docebit: — diebus Lunae, Iovis et Saturni hora X ad XII, ceteris diebus hora XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XI, die Veneris, hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit die Martis, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeërit.

ISAÄCUS VAN DEEN *Physiologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Physiologiam specialem et experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, et die Veneris, hora X—XII; *Remediorum effectum et therapeuticum usum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem*, die Mercurii, hora XII, die Veneris, hora IX, die Saturni, hora X—XII; *Diaeteticam*

et Politiam medicam die Lunae, hora IV—VI; *Morbos systematis nervosi* die Veneris, hora IV—VI; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeërit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit, die Martis, hora I, *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet; die Mercurii hora IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die *Mercurii* hora matutina VII, *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, *Zoologiae elementa*, die Martis, hora X et XII, *Historiam Reptilium et Piscium naturalem* docebit; diebus Veneris et Saturni, hora XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Entomologiam* exponet horis commilitonibus commodis. *Exercitiis zoologicis* et *zootomicis practicis* quotidie praeërit.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet die Mercurii, hora I, et die Iovis, hora pomeridiana VI; *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *integralem*, *Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

PETRUS IOANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die vero Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA

DIE XXXI DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVIII.

In	Facultate	Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	52.
〃	〃	Iuridica	59.
〃	〃	Medica	21.
〃	〃	Disc. Math. et Phil.	16.
〃	〃	Theologica	35.
			183.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE XIV OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVIII AD XIII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLIX.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1858.

d. 8 Dec. IANUS MEULEMAN, ex pago Nieuweschans Groninganus, publice defensa commentatione *de Zenone Citieo*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doct., *cum laude.*

1859.

d. 7 Sept. LUPPO DIKEMA, ex pago Hoogezand Groninganus, publice defensa dissertatione historica *de pace Cimonica*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doct., *magna cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

1859.

d. 27 Jan. CAROLUS IANUS IACOBUS WYCKERHELD BISDOM, Groninganus, privatim defensis thesibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

d. 2 Mart. IOHAN LOHMAN IANSSONIUS, ex pago Usquert, publice defensa dissertatione iuridica *de origine bonorum possessionis eiusque vi in addendo et supplendo iure Romanorum hereditario*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude.*

d. 30 Maii. GERLACUS BUMA, Leovardia-Frisius, privatim defensis quaestionibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

d. 20 Iun. SAMUEL VAN HOUTEN, publice defensa dissertatione Neerlandice scripta *over de waarde*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude.*

d. 2 Iul. IOANNES AEMILIUS ABRAHAMUS VAN PANHUYS, ex pago de Leek Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

d. 12 Oct. BERNARDUS IOUKE BUMA, Leovardiensis, privatim defensis quaestionibus iuris, Iur. Rom. et Hod. Doct.

IN FACULTATE MEDICA.

1858.

d. 1 Dec. HENRICUS HIERONYMUS SANDERS, ex pago Zellinge Groninganus, publice defensa dissertatione *over de naaste oorzaak der Cyanosis*, Med. Doct.

d. 18 Dec. AREND FOLMER, Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 22 Dec. IEEN IEST, ex pago Strens Frisius, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude.*

1859.

d. 15 Jan. IOHANNES SOPHIUS WICHERS, ex pago Middelstum Groninganus, Med. Doct., defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude.*

d. 26 Mart. LAMBERTUS IOHANNES KOCK, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 2 April. SIBRANDUS ELZO STRATINGH, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 16 April. NICOLAUS DORAMA, privatim defensa dissertatione, cuius titulus: *Beschrijving van eenige gevallen van zamengestelde ontwrichtingen, benevens beschouwingen aangaande die aandoeningen*, Med. Doct., *cum laude.*

d. 4 Maii. HENDRICUS DIDERICUS NANNINGA, ex pago Oudwoude Frisius, privatim defensa dissertatione, cuius titulus: *over den invloed van de luchtelectriciteit op het heerschend ziektekarakter, vooral met betrekking tot de cholera*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 15 Iun. AÄRON DRIELSMA, Leovardiensis, privatim defensa disquisitione, cuius titulus: *onderzoek over den zetel van het smaakzintuig*, Med. Doct., *magna cum laude*.

d. 18 Iun. WOLTERUS TEN BRUGGE CATE, ex urbe Almelo, privatim defensa dissertatione, cuius titulus: *eenige opmerkingen over aangeboren pokken*, Med. Doct., *cum laude*.

Die eodem. NANCO ROELOF HEFTING, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude*.

d. 8 Oct. HENRICUS HIERONYMUS SANDERS, ex pago Zellinge Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Obst. Doct., *cum laude*.

HONORIS CAUSA.

1859.

d. 20 Iun. LUDOVICUS FRANCISCUS PERSILLE, medicus militaris primi ordinis in urbe Amstelodamensi, Med. Doct.

Eodem die. CAROLUS GOBÉE, Med. Doct. in urbe Amstelodamensi, Chir. Doct.

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIƆIƆCCCLVIII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. I. MATTHES, Clar. Ord. Praeses a. 1858—1859.

F. A. G. MIQUEL.

E. H. VON BAUMHAUER.

IN FACULTATE THEOLOGIAE.

G. MOLL.

F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN, }

S. MULLER, emeritus, }
I. VAN GILSE, } Proff. in Semin. Teleiobapt.
S. HOEKSTRA, Ben. fil. }

I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IN FACULTATE IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

H. DE BOSCH KEMPER.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

H. BEYERMAN.

P. I. VETH.

I. C. G. BOOT.

IN FACULTATE MEDICINAE.

GER. VROLIK, Prof. emeritus.

GUIL. VROLIK.

C. B. TILANUS, Prof. honorarius.

P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.

I. VAN GEUNS.

G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

A. HEYNSIUS.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO CIƆIƆCCCLVIII.

Die 8 m. Octobris recitantur literae Curatorum, quae nuntiant Virum Doct. A. HEYNSIUM, Laboratorio physiologico-pathologico praefectum, magistratuum urbanorum decreto die 14 m. Iulii creatum esse Physiologiae Professorem. Idem Vir Clarissimus die 4 m. Octobris munus publice adiit oratione habita sermone patrio *de superflua consumtione in oeconomia animali* (*over de verteering van weelde in de dierlijke huishouding*).

SERIES LECTIONUM,

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A DIE I M. OCT. A. CIƆIƆCCCLVIII AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLIX.

CAROLUS IOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum, diebus Iovis et Veneris, hora I;
Astronomiam Popularem quae dicitur, horis cum auditoribus constituendis.

FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL

publice tradet *Geologiae* fundamenta, horis auditoribus commodis;
Plantarum in Coloniis Neerlandicis cultarum historiam botanicam et oeconomicam.
privatim *Pharmacologiam generalem et specialem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Botanices Elementa, iisdem diebus, hora X;
Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam, ter per dierum hebdomadem;
Vegetabilia cryptogamica explicare paratus erit.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, die Lunae, hora XII—II et diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Chemiam organicam, diebus Martis et Mercurii, hora IX;
Chemiam pharmaceuticam, diebus Martis et Mercurii, hora I;
Chemiam analyticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora II—IV.

in usum publicum *Chemiae technologicae capita* exponet horis vespertinis dein indicandis;
Exercitia analytica in Laboratorio moderabitur quotidie, horis IX—IV et horis vespertinis VI—X.

GUILIELMUS MOLL

privatim tradet *Historiam Ecclesiae Christ. in patria nostra*, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam universalem Religionis et Ecclesiae Chr., diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Theologiam dogmaticam, iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neërlandicae* pertinentia, et *Exercitationes Homileticas* moderabitur, diebus et horis vespertinis deinceps indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

publice disputandi exercitia moderabitur;
privatim *Ius civile Hollandicum* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX matutina;
Digestorum selecta capita tractabit, iisdem diebus, hora X;
Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur, iisdem diebus, hora XI.
Methodum procedendi in causis civilibus tradet, iisdem diebus, hora XII.

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Encyclopaediam Iuris*, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Ius publicum, iisdem diebus, hora XI;
Ius gentium, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Methodum procedendi in causis criminalibus, die Veneris, hora X et XI;
Statisticam patriae, die Iovis, hora X, et Veneris, hora IX.

HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricam* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradet, die Lunae, hora X—XII et die Saturni, hora IX—XI;
Historiam Patriae enarrabit, die Lunae, hora XII—II et die Saturni, hora XI—I;
Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

PETRUS IOANNES VETH

privatim continuabit *Introductionem in libros Veteris Foederis*, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;
docebit *Grammaticae Syriacae elementa*, diebus Iovis et Veneris, hora VIII;
Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Grammaticam Hebraeam, adiuncta librorum Iudicum et Ruth lectione, iisdem diebus, hora X;
Cum provectioribus tractabit *locos selectos e. scriptoribus Arabicis, Syriacis et capita Danielis Chaldaïca*, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora III;
Logicam tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII; *Psychologiam*, die Lunae, hora IX.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

privatim *Historiam veterem* explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;
Literas Latinas docebit, enarrans *Terentii Heautontimorumenon*, *Livii lib. XXI*, *Ciceronis epistolas selectas*, iisdem diebus, hora I;
in *scholis Graecis* interpretabitur *Ciceronis vitam a Plutarcho scriptam*, *Euripidis Hecubam*, *Xenophontis Symposion*, iisdem diebus, hora II.

GERARDUS VROLIK

Botanices et *Artis obstetriciae* studia promovere perget.

GUILIELMUS VROLIK

docebit *Zoologiam* et *Anatomen comparatam*, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina X;
Anatomiam C. H., iisdem diebus, hora matutina IX, praeterea tempore hiemali quotidie hora p. m. I;
Methodum secandi, tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII;
Artem obstetriciam, tribus reliquis diebus, hora XII;
Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;
Enchireses medicas in cadavere demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;

Doctrinam morborum singularium interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

IOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, quotidie, hora XI;
Anatomiam Pathologicam, diebus Lunae et Veneris, hora III.
Medicinam forensem et *politiam medicam* tradet, bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni hora XI—I;
Elementa psychiatriae exponet, hora dein indicanda.

ADRIANUS HEYNSIUS

Physiologiam et *histiologiam* docebit, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI—XII aliisque horis dein indicandis;
Excercitationibus histiologicis, experimentis et indagationibus physiologicis in Laboratorio physiologico quotidie praeerit.

FERDINANDUS IACOBUS DOMELA NIEUWENHUIS,
Professor in Semin. Evangel.-Luther.,

Theologiam practicam tradet, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X;
Theologiam Dogmaticam, diebus Martis et Mercurii, hora IX;
Historiam Ecclesiae Lutheranae, diebus Iovis et Veneris, hora IX.

Exercitiis Oratoriis vacabit die Iovis, hora III, *Catecheticis*, die Martis, hora XI—I, *Colloquio homiletico*, die Martis, hora VI—VIII p. m.;

Discipulis provectioribus orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,

Professor in Semin. Evang.-Luth.,

Exegesin N. T. tradet, interpretando *Evangelio Ioanneo*, diebus Martis et Mercurii, hora I;

Exegesin V. T., explicandis Psalmis Messianis, diebus Iovis et Veneris, hora XII;

Philosophiam religionis, vulgo *Theologiam naturalem*, tradet diebus Martis et Mercurii, hora XII, et die Veneris, hora I;

privatim selecta quaedam Capita ad Theologiam biblicam pertinentia tractabit horis vespertinis deinceps indicandis.

SAMUEL MULLER,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exercitationes homileticas moderabitur, die Lunae, hora dim. II—III;

Theologiae practicae studia quovis alio modo promovere perget, horis auditoribus commodis.

IANUS VAN GILSE,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exegesin Novi Testamenti tradet, explicanda Pauli ad Galatas Epistola, diebus Martis et Mercurii, hora I—II;

Introductionem, quam dicunt, *in Novi Testamenti libros*, diebus Iovis et Veneris, hora I—II;

Critices et Hermeneutices librorum Novi Testamenti lineamenta, die Martis, hora II—III;

Patrum Ecclesiae, qui ante Concilii Nicaeni tempora floruerunt, *scripta* exponet, ea potissimum quibus Haereticos oppugnarunt, die Mercurii, hora II—III;

Artem homileticam tradere perget, die Veneris, hora II—III;

Exercitia Oratoria moderabitur, die Lunae, hora III—IV;

Commilitonibus orationes sacras habentibus praeses aderit, die Iovis, hora II.

SYTSE HOEKSTRA BEN. FILIUS,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Theologiam christianam dogmaticam docebit, diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora IX;

Disciplinam morum christianam tradet, diebus Iovis, Veneris, hora X;

Religionis philosophiae initia exponet, diebus Iovis, Veneris, hora XI.

IOANNES TIDEMAN,

Professor in Semin. Remonstr.-Reform.,

Theologiam Dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora IX;

Theologiam Practicam, diebus Martis et Mercurii, hora X;

Exegesin N. T., partem *Evangelii secundum Matthaeum* interpretans, diebus Martis et Mercurii, hora XII;

Disciplulis orationes sacras habentibus praeses aderit die Martis, hora II;

privatim *Exercitia Oratoria* habebit et Pauli *Epistolam ad Romanos* cum discipulis legere perget die Mercurii, horis vespertinis VIII—X.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVIII.

In	Facultate	Theologiae	75.
"	"	Iurisprudentiae	51.
"	"	Litterarum	2.
"	"	Medicinae	19.
"	"	Philosophiae	3.
			150.

DE VERTERING VAN WEELDE

IN DE

DIERLIJKE HUISHOUDING.

INWIJDINGSREDE,

BIJ HET AANVAARDEN VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE PHYSIOLOGIE
AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM,

DOOR

A. HEYNSIUS.

UITGESPROKEN 4 OCTOBER 1858.

EDEL-ACHTBARE HEEREN BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN LEDEN VAN DEN RAAD DEZER STAD,

AANZIENLIJKE VERZORGERS DER DOORLUCHTIGE SCHOOL,

ACHTBARE MANNEN, BIJ WIE HET TOEZIGT OVER DE CLINISCHE SCHOOL ALHIER BERUST,

HOOGLEERAREN VAN HET ATHENAEUM EN VAN DE ONDERSCHEIDENE GODGELEERDE KWEEKSCHOLEN, HOOGGEACHTE AMBTGENOOTEN,

ZEER GELEERDE HEEREN, BEOEFENAARS DER GENEESKUNDE, LEERAREN VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VERDEDIGERS VAN HET REGT,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,

AANZIENLIJKE SCHAAR VAN JONGELINGEN, BURGERS VAN HET ATHENAEUM, KWEEKELINGEN DER CLINISCHE SCHOOL, DIE U AAN DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN TOEWIJDT,

GIJ ALLEN, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID BLIJK GEEFT VAN BELANGSTELLING IN DEZE PLEGTIGHEID,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Duizenden jaren zijn verloopen, waarin de mensch, instinctmatig, evenals de dieren, voedsel tot zich nam, en onbekend met de rol, die de opgenomen spijzen in de dierlijke huishouding te vervullen hebben, bleven gedurende al dien tijd instinct en ondervinding de eenige leidslieden bij de keuze der voedingsstoffen, die op den aardbol ter zijner beschikking gesteld zijn.

In onze eeuw is een andere gids opgestaan, die meêdoogenloos de eerstgenoemden schijnt te willen verdringen en alleen zich zelven het regt wil toegekend zien om den mensch in de keuze van zijn voedsel, van zijn hoofdvoedsel althans, te leiden.

Het organisme van menschen en dieren leerde men kennen als een zamenweefsel van een ontelbaar aantal kleine deeltjes, die in voortdurende wisseling verkeeren. Zij worden door eene vloeistof — het voedingsvocht — gedrenkt; uit deze vloeistof putten zij om zich te onderhouden, en aan dit zelfde vocht geven zij de verbruikte bestanddeelen wederom terug. Dit voedingsvocht ontleent zijn oorsprong aan het bloed en is hiermede in voortdurende wisseling. Zal het in het onderhoud der weefsels kunnen blijven voorzien, dan moeten uit het bloed steeds de noodige bestanddeelen worden aangevoerd, en dit laatste wederom door nieuwen toevoer in staat gesteld worden om bij voortduring het noodige aan het voedingsvocht te kunnen leveren.

Van de zijde der wetenschap was hierdoor de aan den mensch en de dieren ingeschapen behoefte aan voedsel volkomen toegelicht. Zonder stofwisseling — geen leven. De omzettingen, die de grondvormen der weefsels ondergaan, zijn de voorwaarden voor het leven, en om die omzettingen, die stofwisseling te onderhouden, eten wij, voeden wij ons. — Maar al verder. Die grondvormen der weefsels zijn uit bepaalde stoffen opgebouwd. Bij de wisseling hunner bestanddeelen moeten zij derhalve steeds datgene kunnen putten uit het voedingsvocht en dit wederkeerig uit het bloed, hetgeen voor hun opbouw gevorderd wordt. Het is dus niet genoeg dat de honger worde gestild, maar voor het behoud van de integriteit der weefsels, voor het behond van de integriteit van het leven, moeten die stoffen in de eerste plaats worden toegevoerd, waaruit de weefsels zijn zamengesteld. De aard en omvang van die stofwisseling is het, die de qualiteit en quantiteit van het voedsel bepaalt; de kennis hiervan de wetenschappelijke gids, waaraan de leiding onzer voeding moet worden toevertrouwd.

Het algemeen begrip dezer stofwisseling was, met het oog op de scheikundige zamenstelling der verschillende ligchaamsdeelen, reeds voldoende om het groote belang van een ruimen toevoer van eiwitachtige stof in het licht te doen treden, en de waarschuwende stemmen, die zich op grond hiervan tegen de gebrekkige voeding onder de geringere klassen onzer maatschappij verhieven, mogten daarom volkomen geregtvaardigd heeten.

Maar van het economisch-politisch standpunt, in het maatschappelijk belang is die kennis niet genoeg. Mag ook voor velen eene zekere weelde in

de voeding vrij onverschillig zijn, voor verreweg de meeste leden onzer maatschappij is zij het geenszins. Zooals bij eene stoommachine niet slechs op de ontwikkelde kracht, maar ook op de hiertoe verbruikte brandstof wordt gelet, zooals de werktuigkundige bij de minst mogelijke kosten den meest mogelijken arbeid wil verrigten, evenzoo is het voor het grootste aantal leden onzer maatschappij van het hoogste belang om met de minst mogelijke onkosten zich zelven en den hunnen het noodige te verschaffen en naarmate de prijs der voedingsmiddelen stijgt, neemt dit aantal evenredig toe.

In het maatschappelijk belang wenscht men derhalve de grenzen tusschen gebrek en overvloed te kennen en verlangt men de hoeveelheid der verschillende voedingsstoffen bepaald te zien, die ter voorziening in de werkelijke behoefte gevorderd wordt. En uit dit oogpunt is de kennis aangaande de benoodigde hoeveelheid eiwitachtige stof de hoofdzaak, want de honger moet worden gestild en de kennis van het absolute gewigt van het mengsel dat ter bevrediging hiervan gevorderd wordt, is vrij onverschillig. Teregt acht men dit genoegzaam door de ondervinding aangewezen, maar vraagt aan de wetenschap de bepaling van de benoodigde hoeveelheid eiwitachtige stof, want onder alle voedingsmiddelen zijn de eiwithoudende het hoogst in prijs, en van het economisch standpunt lost de vraag aangaande de werkelijke behoefte zich derhalve voornamelijk op in die omtrent de benoodigde hoeveelheid eiwitachtige stof.

Het groote gewigt van de zaak heeft spoedig naar middelen doen omzien om een wetenschappelijk antwoord op de gestelde vraag te kunnen leveren, en eene reeks van onderzoekingen is in het werk gesteld om tot de kennis van de werkelijke behoefte op te klimmen; maar de resultaten hebben geenszins aan de verwachting beantwoord. Zij leidden tot de wanhopige uitkomst, dat er in het ligchaam eene met de inkomsten regelmatig stijgende vertering van weelde — eene luxusconsumptie — plaats heeft en de berekening van de werkelijke behoefte hierdoor onmogelijk gemaakt wordt.

Het komt mij voor, dat deze opvatting — de luxusconsumptie in het ligchaam — met betrekking tot de eiwitachtige stof althans onjuist heeten moet en de tegenwoordige kennis der stofwisseling in de verschillende ligchaamsdeelen reeds voldoende is, om die weelderige huishouding in het

ligchaam als de voorwaarde te doen kennen voor de energie, waartoe het leven behoort te worden opgevoerd, als de beste maatstaf derhalve voor de werkelijke behoefte.

De gronden voor die meening wensch ik in dit uur beknoptelijk te ontwikkelen, om daarbij gelijktijdig eenigermate het standpunt aan te wijzen, waaruit de voeding en daarmede eene hoofdgroep van de verschijnselen des levens tegenwoordig wordt beschouwd en de rigting te kenschetsen, waarin het physiologisch onderzoek van den nieuweren tijd zich beweegt.

Onder alle dierklassen is voorzeker bij de vleeschetende dieren het voedingsproces het allereenvoudigst. Het voedsel is hier, zoowel in chemischen als physischen aard, volkomen gelijksoortig aan de bestanddeelen des ligchaams. Zij leven van het vleesch en bloed der plantetende dieren. Het voedsel, dat zij nuttigen, is uit bloed ontstaan, het wordt in hun darmkanaal opgelost om op nieuw tot vorming van bloed bij te dragen en bij de wisseling der verschillende ligchaamsbestanddeelen ten tweeden male tot opbouw van de elementen der weefsels te strekken.

Was het voedingsproces bij den mensch even eenvoudig, de ondervinding van zoovele duizenden jaren zou voorzeker meer dan voldoende zijn geweest, om ons omtrent de werkelijke behoefte naauwkeurig in te lichten. De grens tusschen gebrek en weelde zou voor het practisch standpunt althans voldoende omschreven zijn.

Maar juist van dit practisch standpunt is de kennis aangaande de werkelijke behoefte bij vleeschetende dieren van het minste gewigt. De mensch zelf en al zijne huisdieren, alle dieren, wier welige ontwikkeling of krachtige gezondheid voor hem van belang zijn, voeden zich niet uitsluitend met dierlijk voedsel, maar voor een belangrijk gedeelte of wel geheel met stoffen van plantaardigen oorsprong. Het voedingsproces wordt hierbij veel meer gecompliceerd en de berekening van de werkelijke behoefte evenredig hieraan bemoeijelijkt.

Alvorens de scheikunde had aangetoond, dat in de planten dezelfde stof wordt aangetroffen, waaruit het voedsel der vleeschetende dieren, de verschillende deelen van het dierlijk ligchaam derhalve voor verreweg het

grootste gedeelte bestaan, was het voedingsproces bij de plantetende dieren geheel onbegrijpelijk. Met de ontdekking dezer waarheid was eene belangrijke schrede op het gebied der voedingsleer gedaan. Het werd hierdoor duidelijk, hoe ook zelfs bij uitsluitend plantaardige voeding het evenwigt in het ligchaam kan worden bewaard, en waardoor ook onder deze omstandigheden het bloed voortdurend in staat blijft om aan de weefsels te leveren hetgeen ter onderhouding der stofwisseling, tot herstel en vernieuwing der elementen, waaruit zij bestaan, gevorderd wordt.

Maar die eiwitachtige stoffen maken slechts een klein gedeelte van de bestanddeelen der planten uit. Behalve vetten, die ook in dierlijk voedsel worden aangetroffen, komen er meel- of suikerachtige stoffen — zoogenaamde koolhydraten — in voor, en de hoeveelheid dezer laatsten is zelfs veel aanzienlijker, dan die der eiwitachtige stof. In onze granen, die om hun betrekkelijk hoog eiwitgehalte een zoo belangrijk deel van ons voedsel uitmaken, komt slechts 15 à 20 pCt. eiwit voor, terwijl zij voor 70 à 80 pCt. uit die koolhydraten bestaan.

Die stoffen treden nogtans niet in de grondvormen der weefsels. Zij kunnen derhalve niet tot herstel, niet tot nieuwen opbouw bijdragen. Zij leveren geen materiaal ter onderhouding der stofwisseling. En nogtans de ondervinding bewijst en regtstreeksche proeven hebben het aangetoond, zij kunnen in het voedsel van den mensch en der plantetende dieren niet worden gemist; ja zelfs waar van nieuwen opbouw in ruimeren zin dan bij het volwassen individu sprake is, worden zij daarin altijd aangetroffen, want ook het vleeschetend dier ontvangt ze in zijn voedsel in den eersten tijd zijns levens, als zijn groei het krachtigst, de vorming van nieuwe weefselelementen derhalve het levendigst is. En wat nog nader is, zelfs door absolute vleeschdiëet kan men ze aan het organisme niet onttrekken, want in het ligchaam zelf is eene bron van die suikerachtige stof aanwezig, die rijkelijk en rijkelijker vloeit, naarmate er overvloediger eiwit wordt toegevoerd. Zelfs waar alle uitwendige toevoer van suikerachtige stof is afgesneden, waar uitsluitend eiwit als voedsel wordt gebruikt, ontbindt de lever die eiwitachtige stof in hare componenten en onder die ontledingsproducten treedt suiker op. Zelfs bij carnivora wordt derhalve suiker aan het bloed toegevoerd.

Maar is dit dan niet in lijnregten strijd met de bewering dat de stofwisseling in de weefsels de grondslag der voedingsleer is? De suiker- of meelachtige stoffen treden in het geheel niet, de vetten, die zoowel in plantaardig als dierlijk voedsel voorkomen, slechts voor een klein gedeelte als bestanddeel der weefsels op, en nogtans zijn zij voor de voeding onmisbaar.

De schijn bestaat inderdaad, Geëerde Toehoorders! en zoowel op wetenschappelijk als op practisch terrein heeft hij tot velerlei dwaling aanleiding gegeven. Op wetenschappelijk gebied riep hij de onjuiste verdeeling in voedings- en ademhalings-middelen in het leven; maar, wat erger is, in de maatschappij voerde hij tot het overmatig gebruik van meelspijzen en sleepte hij, om een enkel voorbeeld te noemen, menigen zuigeling ten grave, omdat men in arrowroot of sago een surrogaat voor de suikerbevattende, maar tevens eiwithoudende moedermelk zag.

Hoe paradox de bewering schijne, het bewijs is niet moeijelijk te leveren, dat werkelijk de stofwisseling in de verschillende deelen des ligchaams de grondslag der voedingsleer is.

In de eerste plaats wensch ik op te merken, dat het vet in aanzienlijke hoeveelheid in onze hersenen en zenuwen, derhalve als bestanddeel van de elementen der weefsels optreedt en ook het zetmeel middellijk als zoodanig moet worden beschouwd, want voor een gedeelte althans, voor een belangrijk gedeelte ontleent het vet in de verschillende deelen van het ligchaam aan het met de voedsels toegevoerde zetmeel zijn oorsprong, zooals de mesting der dieren door meelhoudend voedsel overtuigend bewijst.

Maar in het algemeen neemt slechts een zeer klein gedeelte van de genoemde stoffen aan de vorming van weefselelementen deel. De grootste hoeveelheid wordt omgezet tot koolzuur en water en verlaat als zoodanig het ligchaam zonder een integrerend bestanddeel der weefsels te hebben uitgemaakt. Dit andere gedeelte is nogtans evenzeer een vereischte in het voedsel van den mensch en de plantetende dieren, in de eerste plaats, omdat alleen onder zijnen invloed de assimilatie van eiwit mogelijk blijft. Men beproeve slechts om uitsluitend met dierlijk voedsel den honger te bevredigen en alras zal men in het darmkanaal een toestand in het leven

roepen, waarbij alle eetlust verdwijnt en daarmede alle uitwendige toevoer van voedsel ophoudt, zoodat men voor den voortduur van de voor het behoud des levens gevorderde stofwisseling de bestanddeelen van het ligchaam zelf opofferen moet

Maar behalve voor die assimilatie van eiwitachtige stof, voor de stofwisseling zelve zijn die vetten en koolhydraten van niet minder gewigt. Hoewel onmiddelijk van geene waarde voor het onderhoud der stofwisseling in de weefsels, zij oefenen op den omvang der omzettingen een allerbelangrijksten invloed uit en kunnen om die reden evenmin worden gemist in ons voedsel als de eiwitachtige stof zelve.

Zij verminderen de stofwisseling in de weefsels, beperken de omzetting van eiwitachtige stof, en die verminderde stofwisseling, die beperkte omzetting van eiwitachtige stof staat in innig verband met den bouw en de absorptie in het darmkanaal, in innig verband met de verrigtingen en levenswijze van den mensch.

Het verscheurende dier voedt zich uitsluitend met vleesch en hoogstens eenig vet, en de bouw van zijn darmkanaal stelt het in staat om eene groote hoeveelheid eiwitachtige stof te assimileren. Onder den invloed hiervan heeft er bij het dier eene snelle wisseling in de bestanddeelen van zijn ligchaam plaats, en de ruime toevoer van dezelfde stoffen, die tot hersrel gevorderd worden uit het darmkanaal, voorziet voortdurend in het noodige om het verlies te dekken. Die rijkelijke toevoer staat in naauw verband met de enorme krachtsontwikkeling, waartoe het in staat is en de snelle omzetting van de bestanddeelen des ligchaams gaat met eene ontwikkeling van warmte gepaard, die voldoende is om de normale temperatuur des ligchaams te behouden, welke voor den voortduur der stofwisseling gevorderd wordt.

De bouw van het darmkanaal van den mensch veroorlooft geene uitsluitende voeding met vleesch; gemengd voedsel moet worden gebruikt en minder eiwitachtige stof kan worden geassimileerd. Onder den invloed hiervan is de stofwisseling trager en de toevoer van eiwitachtige stof voorziet schijnbaar al spoedig in het noodige, omdat gelijktijdig hiermede ook vetten en koolhydraten in het bloed overgaan, die de stofwisseling in de weefsels beperken. Bij het vleeschetend dier is de snelle omzetting der ei-

witachtige stof — op volwassen leeftijd althans — volkomen toereikend om het warmteverlies langs huid en longen te dekken; de tragere wisseling van de bestanddeelen des menschelijken ligchaams is hiertoe niet voldoende; maar terwijl de meelspijzen, die wij nuttigen, de omzetting van eiwitachtige stof beperken, vullen zij gelijktijdig het tekort aan, dat ten gevolge van de tragere omzetting in de weefsels in de warmteontwikkeling ontstaan zou. En op diezelfde wijze wordt ook bij het vleeschetend dier het evenwigt bewaard, indien bij zijn groei en ontwikkeling de opbouw van nieuwe weefselelementen levendiger en ten gevolge hiervan de omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam meer beperkt is, dan in volwassen toestand.

Bij den mensch vervangen derhalve de koolhydraten voor een gedeelte de eiwitachtige stof, wier omzetting zij beperken. Hoe groot is het andere gedeelte, dat door de koolhydraten niet vervangen worden kan? — Ziet daar, dezelfde vraag onder andere woorden voorgesteld, de vraag aangaande de werkelijke behoefte aan eiwitachtige stof, wier beantwoording in het maatschappelijk belang van zooveel gewigt wordt geacht.

Die vraag heeft, gelijk ik reeds opmerkte, eene reeks van onderzoekingen uitgelokt, maar de resultaten hebben niet aan de verwachting beantwoord.

De verschillende deelen van het ligchaam bestaan, op enkele uitzonderingen na, alle hoofdzakelijk uit eiwitachtige stof en zelfs, waar het vet of de anorganische zouten op den voorgrond treden, wordt zij niet geheel gemist. Bij de omzettingen in de verschillende weefsels, waaruit het ligchaam is zamengesteld, is het dus hoofdzakelijk de eiwitachtige stof, welke in die omzetting deelt en indien derhalve die stofwisseling den aard der voeding bepaalt, dan moet de kennis van den omvang dier stofwisseling onmiddellijk tot beantwoording der gewigtige vraag leiden.

Zoo oordeelde men en met ijver spoedde men zich aan het werk om tot de gewenschte kennis te geraken.

Bij de stofwisseling in de weefsels keeren de ontbondene bestanddeelen in het bloed terug en worden van hier langs verschillende wegen uit het ligchaam verwijderd. De hoeveelheid en aard dier verwijderde stoffen staat derhalve in direct verband met de omzetting van stof. De omzettingsproducten der eiwitachtige stof leveren in scheikundigen aard een kenmerkend verschil met alle andere op. Uit de uitgaven blijkt derhalve met zekerheid

de hoeveelheid eiwitachtige stof, die omgezet is, de hoeveelheid eiwit derhalve, die ter onderhouding der stofwisseling gevorderd wordt.

Zoo meende men, maar men vond zich bitter bedrogen. De weg, hoe veilig hij schijnen mogt, leidde niet tot het doel, dat men beoogt.

De omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam is niet constant, maar afhankelijk van den toevoer. Bij ruime inkomsten verbruikt het ligchaam veel meer stof, dan bij karige en dit is zoowel op de eiwitachtige stof toepasselijk als op andere voedingsstoffen. De hoeveelheid eiwitachtige stof, die ter onderhouding der normale stofwisseling in de weefsels gevorderd wordt, scheen derhalve op deze wijze niet voor bepaling vatbaar.

Maar het middel was spoedig gevonden om den storenden invloed, die in bovengenoemde proeven de bepaling van de benoodigde hoeveelheid eiwit verijdelde, te elimineren. Men sneed eenvoudig allen toevoer af en ging bij volledige onthouding van voedsel de uitgaven na. Die weg scheen noodwendig tot het beoogde doel te moeten leiden, en werkelijk meende men een tijdlang het minimum eiwit, dat ter onderhouding der stofwisseling in het ligchaam gevorderd wordt, te hebben aangetoond. Maar de illusie duurde slechts korten tijd en al spoedig bleek ook die maatstaf onzeker te zijn, want bij inanitie ondergaat de stofwisseling zoo belangrijke wijzigingen, dat ook onder die omstandigheden de uitgaven niet tot berekening van de werkelijke behoefte aan eiwitachtige stof kunnen worden gebezigd.

De beantwoording der vraag scheen derhalve buiten het bereik der wetenschap.

De uitkomsten bij inanitie verkregen leveren zelfs bij vleeschetende dieren geen voldoenden maatstaf voor de werkelijke behoefte aan eiwitachtige stof, hoeveel te minder bij omnivoren en herbivoren, die bij geheele onthouding veel spoediger bezwijken, en waarbij derhalve eene veel dieper ingrijpende verandering in de stofwisseling gedurende het hongeren moet worden aangenomen. En de resultaten bij ruimen toevoer van verschillende voedingsmiddelen wettigen evenmin tot eenig besluit, want onder die omstandigheden wordt het toegevoerde eiwit evenzeer omgezet als bij karigen en aan de uitgaven is het niet te zien, hoeveel ter onderhouding der stofwisseling in de weefsels heeft bijgedragen, hoeveel als overtollige vertering van weelde ter bewaring van het evenwigt verwijderd wordt.

Het komt mij voor, dat deze wanhopige uitkomst op eene dwaling berust, waartoe de weg, die ter beantwoording der vraag werd ingeslagen, noodwendig aanleiding geven moest, en de verkregen uitkomsten, hoewel schijnbaar geheel onbruikbaar, bij den dieperen blik, die ons allengs in de stofwisseling in de verschillende deelen van het ligchaam vergund werd, voor het practisch standpunt althans, de verlangde grens met voldoende naauwkeurigheid hebben aangetoond.

De vertering van weelde, de luxusconsumptie in het ligchaam, zooals zij in de wetenschap op grond van het ruimere verbruik van eiwitachtige stof bij overvloediger toevoer werd ingevoerd, schijnt mij een dwaalbegrip toe, door eene te eenzijdig teleologische opvatting der voeding in het leven geroepen en door gebrekkige kennis aangaande de intermediaire stofwisseling gevoed.

Die teleologische opvatting gaf onwillekeurig aanleiding, dat in de voeding uitsluitend een herstel van het verlorene gezien en hierin hare geheele beteekenis opgesloten werd — eene voorstelling, die in het dagelijksch leven algemeen aangetroffen wordt. Bij een werktuig van 's menschen hand tracht men met het minst mogelijk verbruik den meest mogelijken arbeid te verrigten. Op het levende werktuig achtte men diezelfde vraag toepasselijk en de pogingen om het minimum van eiwit te bepalen, dat ter onderhouding van de verrigtingen van het werktuig gevorderd wordt, waren er het gevolg van. Zooals bij eene stoommachine de hoeveelheid brandstof stijgt, naarmate zij meer arbeid verrigt, evenzoo achtte men het zeer natuurlijk, dat ook in 's menschen ligchaam meer stof verloren gaat, naarmate hiervan meer krachtsinspanning gevorderd wordt; maar evenzeer na elken maaltijd, zelfs indien het ligchaam en de geest beide in den slaap volmaakte rust genieten, wordt het gevonden minimum overschreden, en wel des te meer, naarmate de toevoer grooter was.

Dat verlies van stof moest van het teleologisch standpunt noodwendig doelloos toeschijnen en derhalve luxusconsumptie heeten.

De gebrekkige kennis aangaande de intermediaire stofwisseling, aangaande de veranderingen, die de bestanddeelen der voedsels ondergaan, alvorens zij in den vorm van koolzuur en water langs huid en longen, in dien van ureum langs de nieren naar buiten treden, droeg het hare bij om

het eenmaal in het leven geroepen dwaalbegrip op schijnbaar wetenschappelijke gronden te bevestigen. Hoeveel gewigt men ook aan elke bijdrage bleef hechten op het gebied der physiologie, waardoor de kennis aangaande de intermediaire stofwisseling werd uitgebreid, het betrekkelijk weinige, dat hieromtrent nog bekend was, schoof haar bij de heerschende teleologische opvatting der voeding op het gebied der diaetetica geheel en al op den achtergrond. De meest omvattende omzettingen werden min of meer onbewust aan het bloed toegeschreven en de ruimere hoeveelheid ureum, die bij overvloediger toevoer van eiwit wordt uitgescheiden, als decompositieproduct van de eiwitachtige stof des bloeds opgevat. Was het wonder, dat men bij dien stand van zaken van luxusconsumptie bleef spreken? Die omzetting van eiwitachtige stof in het bloed kon alleen tot warmteontwikkeling leiden en hiervoor behoefde geen eiwit te worden verbruikt, want door toevoer van suiker of vet kon dat doel even goed, ja beter zelfs, worden bereikt.

Houden wij ons aan het natuurkundig begrip, dan wordt de voeding geheel iets anders. Wij erkennen dan evenzeer, dat het dierlijk ligchaam voortdurend aan verlies onderhevig is en dit verlies voor het behoud van zijne integriteit moet worden aangevuld, maar in dat verliezen en aanvullen achten wij geenszins de ware beteekenis der voeding opgesloten. Als het wezen der voeding erkennen wij de onophoudelijke omzettingen der stof in de verschillende ligchaamsdeelen, de regelmatige wisseling tusschen de bestanddeelen van voedingsvocht en weefsel, die de voorwaarde is van zijne integriteit.

Wij erkennen al verder, dat het ligchaam uit een aantal ongelijksoortige deelen bestaat, die in onafscheidelijk verband met elkander werkzaam zijn en wier regelmatige functie voor het behoud van het leven, voor het behoud van eene krachtige gezondheid gevorderd wordt en wij noemen die voeding doeltreffend, waarbij deze verrigtingen regelmatig worden onderhouden. Van het natuurkundig standpunt vragen wij derhalve naar de voorwaarden, waardoor de regelmatige gang dezer functiën verzekerd wordt, en met die vraag rijst terstond de intermediaire stofwisseling in haar volle gewigt ook op het gebied der voedselleer voor onzen geest, want die voorwaarden kunnen niet uit de laatste producten van stofwisseling worden

afgeleid, maar alleen uit de kennis aangaande de omzettingen in de verschillende ligchaamsdeelen worden opgemaakt. Het algemeene begrip der stofwisseling was, met het oog op de scheikundige zamenstelling van de dierlijke weefsels, reeds voldoende om het groote belang van een ruimen toevoer van eiwitachtige stof in het licht te stellen, maar de belangrijke uitkomsten, waarmede het onderzoek aangaande de intermediaire stofwisseling allengs werd bekroond, hebben de juistheid dezer opvatting boven alle bedenking verheven. Naarmate onze kennis omtrent de omzettingen der stof in de verschillende ligchaamsdeelen toenam, bleek het meer en meer, dat, hoezeer de producten der stofwisseling hierin mogen uiteenloopen, de voortdurende toevoer van eiwitachtige stof voor alle, zonder onderscheid, een onmisbaar vereischte ter onderhouding der stofwisseling is en meer en meer trad daarbij gelijktijdig in het licht, dat met de omzetting der eiwitachtige stof de intensiteit der functie evenredig toeneemt, de voeding der verschillende organen derhalve krachtiger heeten moet.

Het valt inderdaad niet moeijelijk om door bekende feiten uit het dagelijksch leven de juistheid dezer natuurkundige opvatting der voeding te staven en aan te toonen, dat werkelijk de verhoogde stofwisseling tot krachtiger voeding leidt. Een blik op den invloed, dien gymnastische oefeningen op het ligchaam uitoefenen, toont overtuigend aan, dat spierinspanning vermeerdering van spierkracht ten gevolge heeft. Maar niet minder duidelijk is de vermeerderde omzetting van stof gedurende die spierinspanning. De buitengewone eetlust na eene uitgestrekte wandeling heeft er ons meermalen van overtuigd.

Bij die wandeling, zooals bij de gymnastische oefeningen, wordt er in het spierweefsel eene grootere hoeveelheid eiwit verbruikt, zooals regtstreeksche bepalingen hebben bewezen. In die krachtiger omzetting vindt de verhoogde eetlust zijn grond, maar evenzeer — bij het behoud van de regelmatige wisseling tusschen voedingsvocht en spieren, bij de bevrediging van den eetlust door krachtig, d. i. eiwithoudend voedsel — de vermeerderde spierkracht.

Wordt die voorwaarde niet vervuld, dan leidt de vermeerderde omzetting van eiwitachtige stof bij vermeerderde spierinspanning niet meer tot krachtiger voeding. Het snelle verval van dieren van weelde, zoodra hier-

van, bij gebrekkige voeding, krachtiger spierinspanning gevorderd wordt, levert er dikwerf het treurig bewijs van, terwijl de krachtige bouw van de werkpaarden bij voldoende voeding nogtans overtuigend genoeg bewijst, dat ook bij deze dieren vermeerderde stofwisseling in de spieren tot krachtiger functie leidt, zoodra de ruime toevoer van krachtig voedsel slechts veroorlooft, dat de wederzijdsche wisseling tusschen voedingsvocht en spieren bij die stofomzetting ongestoord blijft.

Maar dat zelfs in toestand van rust die wederzijdsche harmonische werking bij de omzetting van eiwitachtige stof in de weefsels, de voortdurende toevoer van eiwitachtige stof derhalve voor den geregelden gang der functie een vereischte is, de vermindering der spierkracht, zelfs na eene ziekte van luttel beteekenis, toont het overtuigend aan. Bij die ziekte heeft er in de spieren voortdurend stofwisseling plaats gehad, evenals bij het paard, waarvan men bij gebrekkige voeding, krachtige spierinspanning vorderde, maar die omzetting van stof voldeed niet aan den eisch, dien wij stelden, want het harmonische verband, de regelmatige wisseling tusschen voedingsvocht en spierweefsel bleef niet behouden, die wij als het wezen der voeding hebben geschetst.

Maar door hen, die uit de uitgaven de hoeveelheid eiwit wilden afleiden, welke ter onderhouding der normale stofwisseling noodig is, wordt deze beschouwing niet regtstreeks weêrsproken. Immers ook zij achten het zeer verklaarbaar, dat die uitgaven bij spierinspanning het gevonden minimum overschrijden, maar niet slechts bij spierinspanning neemt de omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam toe, na elken maaltijd insgelijks en wel des te meer, naarmate de toevoer van eiwit ruimer is.

Waar het bewijs te vinden, dat ook die omzetting werkelijk tot verhoogde stofwisseling in de weefsels, tot krachtiger functie der organen, tot krachtiger voeding leidt?

Dat bewijs kan, naar het mij voorkomt, op voldoende wijze worden geleverd.

In de lever wordt de eiwitachtige stof onophoudelijk ontbonden en onder de omzettingsproducten treden suiker en moederstoffen van ureum op. Altijd is er in de lever bij normale voeding eene zekere hoeveelheid suiker aanwezig, maar na elken maaltijd, tijdens de digestie, is die hoeveelheid

belangrijk grooter. In dat tijdperk wordt er derhalve in de lever eene krachtiger stofwisseling opgewekt en de aanzienlijker omzetting van eiwitachtige stof is er het gevolg van.

Dat ook de andere organen, die met de digestie in verband staan, gedurende dit tijdperk in die verhoogde stofwisseling deelen en op deze wijze tot de vermeerderde omzetting van eiwit na elken maaltijd bijdragen, kan naauwelijks betwijfeld worden, maar evenmin, dat die verhoogde stofwisseling in al deze organen tot krachtiger functie, derhalve tot krachtiger voeding leidt.

De kennis aangaande de wetten der stofwisseling in de verschillende ligchaamsdeelen, hoe gebrekkig zij ook in vele opzigten nog zijn mag, wijst reeds overtuigend aan, dat die verhoogde stofwisseling in de organen der spijsvertering gedurende de digestie voor hunne regelmatige functie, voor de assimilatie van het voedsel, en daarom voor de voeding van het geheele organisme een onmisbaar vereischte is.

De ondervinding leert, dat in het spier- en zenuwweefsel eene afwisselende werkzaamheid voor den voortduur der functie gevorderd wordt.

Bij gemis van beweging neemt de voeding der spieren meer en meer af, en worden zij door in- of uitwendige oorzaken geheel en al werkeloos, dan wijzigt zich de stofwisseling in het weefsel zoodanig, dat het physiologisch karakter, de contractiliteit, verloren gaat. Tijdelijk verhoogde stofwisseling is derhalve voor de regelmatige voeding der spier een noodzakelijk vereischte, maar het gevoel van vermoeijenis, dat zelfs bij de krachtigste menschen na belangrijke spierinspanning niet ontbreekt, bewijst overtuigend, dat die levendige stofwisseling door eene tragere moet worden opgevolgd, zal het weefsel in staat blijven zijne physiologische functiën naar behooren te vervullen.

Na krachtige inspanning van den geest gevoelen wij ons evenzeer vermoeid en zoeken wij in andere bezigheden of in den slaap aan onze hersenen de noodige rust te verschaffen, de stofwisseling hierin te verminderen en omgekeerd is het even duidelijk, dat de tijdelijk verhoogde stofwisseling in ons zenuwweefsel voor de regelmatige functie onontbeerlijk is.

Willekeurig kan die afwisselende werkzaamheid in het spier- en zenuwstelsel worden in het leven geroepen; in verschillende andere weefsels is

dit onmogelijk; maar zou de verhoogde stofwisseling in de spijsverteringsorganen, hoewel onwillekeurig opgewekt gedurende de digestie, voor het behoud van den geregelden gang hunner functiën met de willekeurig in het leven geroepen verhoogde werkzaamheid in andere deelen van het ligchaam, niet op éénе lijn behooren te worden gesteld?

Met de uitbreiding van onze kennis aangaande de intermediaire stofwisseling weken derhalve de omzettingen der eiwitachtige stof in het bloed zelf meer en meer op den achtergrond. De rijkelijker omzetting van eiwitachtige stof in het ligchaam bij overvloediger toevoer werd als een gevolg van de levendiger stofwisseling, van de krachtiger functie der verschillende organen erkend en de luxusconsumptie, die voor de beantwoording der vraag omtrent de werkelijke behoefte van het ligchaam aan eiwitachtige stof eene onoverkomelijke hinderpaal had geschenen, meer en meer tot voedingsconsumptie teruggebragt.

Dit besluit, waartoe de ontwikkelde physiologische beschouwing der voeding ons leidde, is met de ondervinding uit het dagelijksch leven in volkomen harmonie.

De groei van het ligchaam, de vermeerdering van den voorraad eiwitachtige stof, ten gevolge van de vorming van nieuwe weefselelementen, maakt het moeijelijk om uit de sterke behoefte aan voedsel gedurende de jongelingsjaren een besluit omtrent de intensiteit der stofwisseling in dat tijdperk af te leiden; maar bepalen wij ons tot den volwassen mensch, dan valt het terstond in het oog, dat de omzetting van eiwitachtige stof in de eerste jaren van den mannelijken leeftijd, de luxusconsumpte derhalve in het ligchaam, het grootst is. Doch niet minder duidelijk is het, dat evenredig hiermede de voeding het krachtigst, de energie van het leven het het meest ontwikkeld heeten moet. Immers meer dan op eenigen anderen leeftijd is het ligchaam tot ingespannen bezigheid in staat.

Met het klimmen der jaren neemt de behoefte aan voedsel meer en meer af, en evenredig hiermede daalt het verbruik van eiwitachtige stof. De omvang van het ligchaam neemt toe en schijnbaar wordt het veel beter gevoed. De ondervinding schijnt in strijd met de uitspraak der wetenschap. Maar de meer en meer afnemende inspanning, waartoe het lig-

chaam in staat is, toont overtuigend aan, dat met het vermeerderde gewigt van het ligchaam de voeding in de ware beteekenis van het woord niet toegenomen is.

Wij merkten reeds op, dat de vetten en koolhydraten de omzetting der eiwitachtige stof verminderen. De toenemende omvang berust voor een groot gedeelte op de afzetting van vetweefsel in verschillende deelen des ligchaams; maar niet al het vet wordt afgezet, een deel blijft in het bloed, in het voedingsvocht en die rijkdom van vet sleept eene verminderde omzetting van eiwit, eene tragere stofwisseling, eene minder krachtige functie van de verschillende ligchaamsdeelen na zich. De verminderde behoefte aan voedsel vindt hierin haren grond, maar de geringere krachtsinspanning, waartoe het ligchaam in staat is, is er evenzeer het gevolg van en de voeding moet derhalve bij den schraal gevoeden jongeling van het physiologisch standpunt krachtiger worden genoemd.

De vraag omtrent de werkelijke behoefte van den mensch aan eiwitachtige stof mag derhalve, naar het mij toeschijnt, voldoende beantwoord heeten.

Met juistheid, in cijfers, het minimum op te geven, dat tot bestendige onderhouding der stofwisseling in het ligchaam gevorderd wordt, ligt voor het eiwit, zooals voor elke andere voedingsstof, werkelijk buiten het bereik der wetenschap. Maar van het practisch standpunt is die kennis ons ook geheel nutteloos, want van den mensch, als maatschappelijk persoon, wordt arbeid geëischt en onder die omstandigheden zou het minimum, zelfs indien het uit de inanitieproeven met voldoende zekerheid had kunnen worden afgeleid, toch niet toereikend zijn.

Uit dit oogpunt wenscht men de hoeveelheid te kennen, die voor het onderhoud van het leven, van eene krachtige gezondheid gevorderd wordt, en die hoeveelheid mag inderdaad bekend heeten, sedert de diepere blik, die ons allengs in de dierlijke huishouding werd vergund, overtuigend bewees, dat de grootere omzetting van eiwitachtige stof in de bemiddelde standen van onze maatschappij geenszins tot eene vertering van weelde leidt, maar als voedingsconsumptie moet worden opgevat, en derhalve als maatstaf van de energie moet worden beschouwd, waartoe de stofwisseling

in de verschillende ligchaamsdeelen voor den regelmatigen gang hunner verrigtingen, voor het behoud van een gezond en krachtig leven behoort te worden opgevoerd.

Maar welligt rijst de vraag op: indien de omzetting van eiwitachtige stof werkelijk een maatstaf voor de energie der voeding is, zou het dan niet van belang zijn die omzetting te vergrooten en de gewoonte ten slotte niet bij magte zijn om den omvang der stofwisseling in de weefsels van het menschelijk organisme tot die van het vleeschetend dier op te voeren?

De beantwoording dezer vraag geeft mij eene geschikte gelegenheid om mij tegen de beschuldiging van eenzijdigheid te vrijwaren, waartoe de voorafgaande beschouwing omtrent de beteekenis van een ruimen toevoer van eiwitachtige stof gereedelijk aanleiding geven kon.

De omzetting van de eiwitachtige stof is het niet alleen, die de energie van de voeding bepaalt. In sommige hoogst belangrijke organen, in de hersenen en zenuwen, is, gelijk ik reeds mededeelde, het vet een hoofdbestanddeel. Voor de regelmatige stofwisseling in deze organen is derhalve de toevoer van het vet evenzeer een vereischte, als die van de eiwitachtige stof.

De reden, waarom in de leer der voeding aan dien toevoer van vet schijnbaar zoo weinig gewigt wordt gehecht, is eenvoudig hierin gelegen, dat het algemeen in ruime hoeveelheid wordt toegevoerd en bovendien voor een deel uit het zetmeel kan worden gevormd, waarvan de hoeveelheid, zelfs bij de krachtigste voeding, de hoeveelheid eiwit nog ver overtreft.

Hoeveel vet ter onderhouding van de gevorderde wisseling in de hersenen en zenuwen vereischt wordt, is ten eenenmale onbekend. Dit alleen weten wij, dat de dagelijksche toevoer zelfs bij de krachtigste voeding met vleesch ruimschoots in de behoefte voorziet.

Dat er derhalve meer eiwitachtige stof kan worden gebruikt, is duidelijk. De ruimere vleeschdiëet van de Engelschen levert hiervan het overtuigend bewijs.

Maar daarom is die ruimere toevoer nog niet onder alle omstandigheden wenschelijk te achten.

Als het wezen der voeding hebben wij de stofwisseling in de weefsels

leeren kennen en naarmate de intensiteit dezer wisseling toeneemt, noemden wij de voeding van het weefsel krachtiger.

Dit is volkomen juist. Maar het organisme is uit een aantal dergelijke weefsels opgebouwd, die in onafscheidelijk verband met elkander werkzaam zijn. Zal de stofwisseling in het ligchaam aan den eisch voldoen, werkelijk derhalve voeding heeten mogen, dan behooren de verschillende weefsels evenredig in die wisseling te deelen.

Wordt die voorwaarde niet vervuld, dan is het vereischte evenwigt tusschen de verschillende ligchaamsdeelen verbroken, dan treedt er ziekte in.

De krachtiger stofwisseling in de lever gedurende de spijsvertering hebben wij als voeding opgevat, ja zelfs wij zagen hierin eene physiologische voorwaarde voor den geregelden gang harer functie. Die krachtige functie kan nogtans alleen dan werkelijk voeding heeten, indien de intensiteit der stofwisseling in de verschillende andere ligchaamsdeelen hiermede in overeenstemming is. In het tegenovergestelde geval wordt uit die verhoogde functie van de lever eene gevreesde ziekte geboren. De lever woekert dan ten koste van het overige ligchaam, en hoeveel eiwitachtige stof ook mag worden toegevoerd, de stofwisseling in de overige organen blijft gestoord. Onder den invloed van het toenemende suikergehalte van het bloed neemt de stofwisseling, de voeding in de overige ligchaamsdeelen meer en meer af en de dood is er het noodzakelijk gevolg van.

Behalve deze harmonische werking tusschen de verschillende ligchaamsdeelen is ook de geregelde gang der stofwisseling in elk weefsel een vereischte. Het is niet genoeg dat het eiwit worde omgezet; ook de aard der omzetting, de rigting der stofwisseling moet dezelfde blijven, want de aard dezer omzetting is het, die de functie bepaalt.

De geregelde gang der stofwisseling in de verschillende organen bij vermeerderden toevoer van eiwitachtige stof is derhalve evenzeer eene onmisbare voorwaarde, zal die vermeerderde stofwisseling werkelijk tot krachtiger voeding leiden; — en in de lever erkennen wij reeds eene voorwaarde, waardoor de regelmatige omzetting in de verschillende deelen des ligchaams begunstigd wordt.

Bij de dieren, die van vleesch of gemengd voedsel leven, neemt na elken maaltijd het eiwitgehalte des bloeds aanzienlijk toe. Evenredig hier-

aan zou ook de intensiteit der stofwisseling in de verschillende ligchaamsdeelen aan belangrijke rijzing en daling onderhevig zijn, indien gelijktijdig hiermede de functie der lever niet toenam en er met dat eiwit eene aanzienlijker hoeveelheid suiker aan het bloed werd toegevoerd, waardoor, gelijk wij zagen, de intensiteit der stofwisseling in de weefsels verminderd wordt. De omzetting van het periodisch toenemende eiwit des bloeds wordt op deze wijze geregeld, de regelmatige gang der stofwisseling in de verschillende weefsels begunstigd en de stoornissen voorkomen, waartoe de afwisselende vermeerdering en vermindering van het eiwitgehalte des bloeds en de hiervan afhankelijke verschillende intensiteit der stofwisseling, in digestie en daarbuiten, ligtelijk aanleiding geven kon.

Die regelende invloed van de lever kan nogtans niet onbeperkt worden geacht; bij stijgenden toevoer van eiwitachtige stof zou de aard der omzetting bij de meer en meer verhoogde wisseling in de weefsels kunnen gewijzigd worden, en ook onder die omstandigheden kan de verhoogde stofwisseling hierin niet meer op den naam van voeding aanspraak maken.

Bedrieg ik mij niet, dan zijn het de beide opgenoemde momenten, waardoor het verbruik van eiwitachtige stof beperkt wordt.

De ondervinding bewijst, dat de levenswijze van den mensch een belangrijken invloed op de omzetting der eiwitachtige stof in het ligchaam uitoefent. Bij een bedrijvig leven wordt de harmonie tusschen de verschillende ligchaamsdeelen bij ruimen toevoer van eiwit veel langer behouden, dan bij rustiger bezigheden. In warmere streken wordt de aard der omzetting bij ruimen toevoer veel spoediger gewijzigd, dan in koudere.

De ondervinding alleen kan ons hier leiden. Maar zooveel is zeker, dat, zoolang het vereischte evenwigt tusschen de verschillende ligchaamsdeelen blijft bestaan en de aard der stofwisseling hierin geene verandering ondergaat, de energie van het leven des te krachtiger moet heeten, naarmate de omzetting der eiwitachtige stof in het ligchaam meer ontwikkeld is.

Van mijne taak heb ik het deel volbragt mij in de eerste plaats opgelegd; een ander, waarbij een warm gevoel van hoogachting en erkentelijkheid mij beweegt, blijft nog te vervullen over.

Daartoe rigt ik in de eerste plaats tot U het woord, Edel-Achtbare Heeren Burgemeester, Wethouders en Leden van den Raad dezer aanzienlijke stad. Eenparig hebt Gij uw goedkeurend zegel gehecht aan het voorstel tot uitbreiding van het onderwijs in de geneeskundige wetenschappen, door de overtuiging van alle zaakkundigen U als wenschelijk voorgehouden. Gij hebt hierdoor op nieuw het bewijs gegeven van de hooge mate uwer belangstelling in den bloei der schoone instelling van hooger onderwijs binnen deze stad en de overtuiging bevestigd, dat men met vertrouwen op uwe ondersteuning mag rekenen, waar het doeltreffende maatregelen geldt om het onderwijs in overeenstemming te brengen met de behoeften des tijds.

Mij hebt gij geroepen om, naast den werkkring van uitstekende mannen, tot de grondige beoefening der geneeskunde bij te dragen. Ik stel dat vertrouwen op hoogen, op zeer hoogen prijs, en het zal mijn ernstig streven zijn aan die roeping te beantwoorden, de grondige beoefening der geneeskunde, den bloei der Doorluchtige school naar mijn vermogen te bevorderen.

Edel-Achtbare Heeren Curatoren, aan wie de zorg voor de belangen der Doorluchtige School opgedragen is!

Minder door wettelijke voorschriften belemmerd, is uwe taak zeker grootscher dan die der Verzorgeren van eenige andere instelling van hooger onderwijs in ons Vaderland. Maar de ondervinding bewijst, hoe uitnemend de belangen, die U zijn toevertrouwd, door U ter harte worden genomen. Rusteloos is uw streven om de leemten in het onderwijs, de belemmeringen, die den bloei van het Athenaeum zouden kunnen in den weg staan, te leeren kennen, en met onvermoeiden ijver zijt Gij werkzaam om hierin naar uw vermogen te voorzien.

De belangrijke uitbreiding, die aan het natuur- en geneeskundig onderwijs hier ter stede werd geschonken, de ruimere hulpmiddelen, die allengs door uwen veelvermogenden invloed werden verschaft, zij worden door al wie in de ontwikkeling der wetenschappen belang stelt, hoog gewaardeerd.

Was reeds de oprigting van het Physiologisch Laboratorium onder anderen een bewijs van uwe begeerte om het onderwijs in overeenstemming

te brengen met de behoeften des tijds, korten tijd daarna werd op uwe voordragt, de band, die mij reeds aan deze school verbond, naauwer toegehaald en mijn wensch vervuld om mij geheel te kunnen wijden aan de wetenschap, tot wier zelfstandige beoefening mij door uwe zorg eene zoo uitnemende oefenschool was verschaft.

Mag ik in het vertrouwen mij door U geschonken een bewijs van goedkeuring zien van hetgeen ik in mijne vroegere betrekking verrigtte, het zal mij een nieuwe prikkel zijn om in ijver niet te verflaauwen, maar te blijven arbeiden met verhoogde geestdrift, met verdubbelde kracht. Wel gevoel ik hoeveel mij ook thans nog ontbreekt om de mij aangewezen betrekking zoo te vervullen als ik wensch en hartelijk begeer; maar indien liefde tot de wetenschap, waaraan ik thans onverdeeld mijne krachten kan wijden, indien belangstelling in den bloei dezer vrije instelling van onderwijs, indien onvermoeide ijver en volharding iets kunnen waarborgen, dan durf ik U beloven, dat gij U niet zult beklagen mij met uw vertrouwen te hebben vereerd. Rijper leeftijd en voortgezette arbeid zullen dan, vertrouw ik, datgene aanvullen, waarin ik thans nog te kort schieten mogt.

Achtbare Mannen, aan wie het bestuur der Clinische School is opgedragen!

Wie niet vreemd is in de geschiedenis van het geneeskundig onderwijs in deze stad, erkent in de Clinische School de kiem, waaruit de tegenwoordig in vele opzigten gunstige toestand van dit onderrigt alhier is voortgesproten. De talrijke hulpmiddelen, voor de grondige beoefening dezer wetenschap alhier aanwezig, wij danken ze voor een niet onaanzienlijk deel aan U, die, waar het de bevordering van de belangen van het onderwijs geldt, steeds bezield zijt met de zucht om de handen met Curatoren van het Athenaeum eendragtelijk ineen te slaan. Bij al hetgeen er ter uitbreiding van het onderwijs in den laatsten tijd is verrigt, heeft men niet te vergeefs op uwen bijstand gerekend, maar U steeds bereid gevonden om de loffelijke pogingen, die tot verbetering werden aangewend, krachtdadig te ondersteunen.

Wordt een algemeen gekoesterde wensch vervuld, dan zal spoedig de band, die het Athenaeum en de Clinische school nu reeds bindt, nog inniger

worden toegehaald; maar het gebouw, dat ter beoefening der Pathologische Anatomie onlangs werd voltooid, het Physiologisch Laboratorium, tot welks oprigting door U zoo bereidwillig de stoffelijke hulpmiddelen werden verschaft, zij zullen blijven getuigen van hetgeen de Clinische school voor het geneeskundig onderwijs heeft verrigt, van den voortreffelijken geest, die het bestuur steeds heeft bezield, waaraan de leiding dier inrigting zoo uitnemend was toevertrouwd.

Uwe blijvende belangstelling in het Physiologisch Laboratorium zal door mij ook steeds op hoogen prijs worden gesteld.

Weledele Hooggeleerde Heeren, Hooggeachte Ambtgenooten!

Met eerbiedige bescheidenheid treed ik in uw midden op. Ik zie in U mannen, wier ontwikkeling in wetenschappelijken zin mij de hoogste achting inboezemt, mannen, die een groot deel van hun leven aan het onderwijs hebben besteed. Slechts weinige jaren heb ik mijne krachten aan de wetenschap kunnen wijden, en reeds word ik geroepen met U anderen voor te gaan op den weg, die tot kennis leidt. Is het wonder, dat bij de vreugde over het voorregt eene plaats onder U te mogen innemen een zekere schroom mij bezielt, dat ik niet bij magte zal zijn harmonisch met U bij te dragen tot de uitbreiding van kennis, tot de ontwikkeling der aan onze leiding toevertrouwde jongelingschap?

Gelooft, dat ik ten volle het verschil besef, waardoor uwe rijpere ervaring zich van mijne jeugdige onderscheidt, maar gelooft evenzeer, dat de zucht bij mij levendig is ter bereiking van ons gemeenschappelijk doel, U zooveel in mij is op zijde te streven. Schraagt hierbij uwen jongeren ambtgenoot en medearbeider door uwe hulp, licht hem voor door uwen raad en schenkt allen hem die welwillendheid, welke hij van velen uwer reeds in zoo ruime mate ontvangen mogt.

Boven alle verwachting heb ik die van U mogen ondervinden, Hoogleeraren der Genees- en Natuurkundige faculteit! De rigting, die ik bij mijne studiën in het oog hield, deed mij al spoedig uwe belangstelling winnen, en naauwelijks was mijne academische loopbaan voleindigd, toen ik op uw voorstel werd geroepen om naast U en in verband met uwe lessen werkzaam te zijn. In die betrekking is mij van uwe zijde steeds veel

goeds te beurt gevallen. Gij hebt mij waardig gekeurd om als uw ambtgenoot op te treden.

De taak, die op mijne schouders gaat rusten, is, ik ontveins het mij niet, zeer zwaar. Ik zie mij geroepen om anderen voor te gaan op een veld van wetenschap, waarop nog zooveel arbeid kan worden verrigt, waar nog zeer veel te ontginnen valt, van kennis, die op de ontwikkeling der Geneeskunde reeds een belangrijken invloed heeft uitgeoefend en bij toeneming uitoefenen zal, en welks doeltreffende bebouwing door U allen van het hoogste gewigt wordt geacht.

Hooge eischen kunnen aan hem worden gesteld, die zich aan die taak durft wagen. Mogen zij blijven binnen het bereik mijner krachten en het vertrouwen, dat Gij in mij hebt gesteld, niet worden beschaamd. Blijft mij daartoe trouw bijstaan met uwen welgemeenden raad, zoo als Gij dit deedt tot heden.

Dit verzoek rigt ik in het bijzonder tot U, Hooggeachte VROLIK! aan wien bij vele andere takken van onderwijs ook dat der physiologie gedurende vele jaren was opgedragen. Overtuigd, dat eene juiste verdeeling der wetenschap de voorwaarde voor hare grondige beoefening is, hebt Gij gewenscht, dat aan mij een deel zou worden opgedragen van de veelomvattende taak, die uwe schouders jaren lang hebben getorscht. Ik dank er U voor. Ik dank U vooral voor de wijze, waarop Gij gewenscht hebt, dat ik naast U werkzaam zijn zou.

Blijf mij den toegang verleenen tot de schatten uwer kennis en ervaring, licht mij daarmede voor, waar Gij meent dat ik die behoef of ik die zal inroepen, en vergun, dat ik mij in uwe blijvende toegenegenheid, die ik op hoogen prijs stel, aanbeveel.

Maar ook aan U, Hooggeschatte VAN GEUNS! zij een woord van dank, van hartelijken dank gebragt op dezen dag. Door uwe belanglooze bemoeijingen en opofferingen werd de eerste steen voor het Physiologisch Laboratorium aangebragt, en onder onze zamenwerking zagen wij reeds spoedig het gebouw, waarvan de oprigting door U werd gewenscht, optrekken, voltooijen — sneller, beter, volkomener, dan wij ons hadden durven voorstellen. Toch ligt de verklaring van dit verschijnsel voor de

band. Zij is te vinden in de belangloosheid uwer pogingen, in uwe warme liefde voor de wetenschap, in uw onvermoeid streven tot verbetering en uitbreiding van het onderwijs naar de dringende behoefte van onzen tijd.

In mijn dagelijkschen vriendschappelijken omgang met U gedurende nu reeds verscheidene jaren, hebt Gij mij ook daardoor op den eenmaal ingeslagen weg gehouden. Blijf mij het voorregt van zulk een omgang bij voortduring schenken en worde het U vergund nog veel goeds door woord of daad tot stand te brengen of te helpen bevorderen.

Niet minder is het eene behoefte van mijn hart U, Hooggeëerde Tilanus! in het bijzonder toe te spreken. Ik weet het en ieder met mij, Gij zijt afkeerig van openlijk huldebetoon; maar die overweging kan mij niet weêrhouden U de ongekunstelde verzekering van mijne eerbiedige hoogachting te geven.

Rusteloos hebt Gij uw leven aan de wetenschap, het onderwijs en de lijdende menschheid gewijd, en ondanks het klimmen uwer jaren, zijt Gij mij en velen met mij steeds een treffend voorbeeld van onvermoeiden ijver, van naauwgezette pligtsbetrachting. Hartelijk wensch ik U hierin na te volgen.

Moge uw leven nog lang worden gespaard, uwe talrijke vrienden het voorregt lang behouden U werkzaam te zien tot leering en heil van anderen.

Die wensch zij ook U toegevoegd, Geliefde Broeder! die de leiding van mijne jeugd even zorgvuldig als liefderijk hebt op U genomen.

Met helderen blik in de eischen des tijds is het uw rusteloos streven geweest om mijne wetenschappelijke vorming te verzekeren in de rigting, die mij naar uwe meening voortdurend voldoening geven zou. Op den dag van heden ziet gij uwe edele pogingen boven verwachting met een gelukkigen uitslag bekroond.

Vroegtijdig werd van U de kracht, de rijpheid van den mannelijken leeftijd gevorderd. Mogen U nog lang de krachten blijven geschonken om te blijven arbeiden voor het geluk van allen, die U omringen en U dierbaar zijn, want daarin hebt Gij steeds bij voorkeur voldoening voor U zelven gezocht.

Ten slotte een woord aan U, aanzienlijke schaar van jongelingen, die U aan de beoefening der wetenschappen toewijdt, onder wie ik reeds vele vrienden tel. Met vertrouwen aanvaard ik mijn werk in uw midden, overtuigd, dat Gij mij de ondersteuning niet zult onthouden, die alleen den goeden uitslag van onzen gemeenschappelijken arbeid waarborgen kan.

Het standpunt, waaruit ik in dit uur de voeding beschouwde, stelde mij ruimschoots in de gelegenheid het belang te doen gevoelen van het physiologisch-chemisch onderzoek voor de verklaring van de verschijnselen des levens. Maar die kennis is ons niet genoeg. Het is de taak der physiologie niet slechts die omzettingen der stof in verschillende ligchaamsdeelen op te sporen, maar bovendien de physische krachten te leeren kennen, die zich daarbij ontwikkelen; om, door die kennis voorgelicht, de eigenaardige verrigting van elks ligchaamsdeel in verband met zijnen vorm te doorgronden en ten slotte die eigenaardige omzetting in de verschillende weefsels als de noodzakelijke voorwaarde te leeren kennen van de verschillende voeding, den verschillenden groei.

Moge ik er in slagen in mijn vriendschappelijken omgang met U de overtuiging meer en meer te vestigen van hoeveel gewigt het onderzoek in die rigting ook voor de Geneeskunde is, en onze gemeenschappelijke arbeid strekken tot nut van U en mij zelven en tot luister der hier ter stede gevestigde instellingen van hooger onderwijs!

ATHENAEUM

DAVENTRIENSE.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIↃIↃCCCLVIII A. D. XVI FEBR. CIↃIↃCCCLIX

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Mathes. et Phys. Prof., h. t. Rect. Magn.
I. VERBURG, Theol. et Doctrin. Moralis Prof. honorarius.
P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.
I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.
M. I. COP, Chemiae Prof.
I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof.
L. MULDER, Botan., Geol. et Oecon. ruralis Prof.
E. I. KIEHL, Litt. Antiq. Prof.
I. I. METZLAR, Litt. Hebr. et Antiq. Prof. extraord.

S. SUSAN, Litt. Hod. Lector.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XXI SEPT. A. CIƆIƆCCCLVIII USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLIX,

RECTORE MAGN. V. S. M. VAN DER WILLIGEN.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Matheseos et Physices Professor*, h. t. *Rector Magnificus*, Elementa Geometriae docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora matutina . . . . VIII.

Arithmeticam universalem, diebus Mercurii, hora . . . . . . IX.

Iovis, hora . . . . VIII.

Veneris, hora . . . . IX.

Physicam experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora post meridiem . . . . I.

Calculum differentialem, diebus Martis et Iovis, hora . . . IX.

Mechanicam, quam applicatam vocant, die Veneris, hora . . X.

I. VERBURG, *Theol. Doct.*, *Litteraturae Orientalis, Theologiae et Doctrinae Moralis Professor honorarius*, si qui sint Athenaei cives, qui ad studia sua dirigenda ipsius opem in iis, quas professus est, literis adhuc desiderent, illorum desiderio satisfacere, quantum poterit, haud recusabit.

P. BOSSCHA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct.*, *Professor honorarius*, Historiam recentiorem explicabit, aut aliquam veterum literarum partem tractabit horis cum auditoribus conveniendis.

Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.

I. DUYMAER VAN TWIST, *Iur. Rom. et Hodierni Doct., Iur. Professor*, Institutiones Iustinianeas explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . XI.

Encyclopaediam iuris docebit diebus Lunae et Iovis, hora . . IX.

Ius Naturae exponet diebus Martis, hora . . . . IX.

et Veneris, hora . . . . X.

Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.

Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibique commoda.

M. I. COP, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Chemiae Professor*, Chemiam corporum anorganicorum docebit diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . IX.

Chemiam corporum organicorum tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

De arte pharmaceutica disseret die Mercurii, hora . . . . . . IX.

et Iovis, hora . . . . XI.

Technologiam chemicam tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.

Chemiam physiologicam aut Chemiae forensis capita selecta tradere paratus est.

Chemiam analyticam docens quotidie exercitia moderabitur in laboratorio, ubi experientibus praesto erit C. WALIG H. FIL.

Provectiorum colloquiis pharmaceuticis praeerit hora dein constituenda.

I. VAN VLOTEN, *Theol. Doct., Litt. Belg. et Hist. Patriae Professor*, Historiam patriae inde ab anno 1672 ad pacem Ultraiectinam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora . . . . XII.

Grammaticam et Litteras Neerlandicas et praecepta stili bene Neerlandici docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I.

Logicam docebit diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . . . III.

Exercitia oratoria moderabitur die Lunae, hora . . . . II.

et Martis, hora . . . . II.

Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglosaxonicas provectioribus tradet horis cum auditoribus, si qui adsunt, conveniendis.

Privatim explicare continuabit opera poëtica Hugenii et Hooftii die Iovis, hora . . . . V.

Seculi XVI historiam continuabit decimo quinto quoque die Saturni, hora vespertina . . . . VII.

L. MULDER, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Botanices*, *Geologiae et Oeconomiae ruralis Professor*, Botanicem generalem:

a. Morphologiam plantarum docebit diebus Martis et Mercurii, hora . . . . XII.

b. Anatomen et physiologiam plantarum diebus Martis et Iovis, hora . . . . XI.

Botanicem specialem (phytographiam plantarum et botanicem systematicam) exponet diebus Mercurii, hora . . . . XI.

et Iovis, hora . . . . XII.

Botanicem specialem et generalem provectioribus exponere perget die Veneris, horis . . . . X et XI.

Favente coeli temperie, cum discipulis excursiones botanicas moderabitur.

Pharmacognosin tradet diebus et horis auditoribus commodis.

Geologiae capita selecta tradere paratus est diebus et horis auditoribus, si adsunt, commodis.

Oeconomiam ruralem docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Veneris et Saturni, hora . . . . XII.

Artem mercium dignoscendarum (warenkennis) exponet diebus et horis cum auditoribus conveniendis.

E. I. KIEHL, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct.*, *Litterarum Antiquarum Professor*, Xenophontis Memorabilium capita duo priora, diende selecta e Xenophonte, Lysia, Theophrasto, Herodoto, Homero interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora . . . . X.

ante ferias brumales autem diebus Lunae, hora . . . . . VIII.
Iovis, hora . . . . X.
Saturni, hora . . . . VIII.

Ciceronis orationem pro Milone cum Asconii Argumento, et selecta ex Horatio, diebus iisdem quinque, hora . . . . . XI.
ante ferias brumales diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora X.

Antiquitates Romanas tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, Saturni, hora . . . . II.
ante ferias brumales diebus Lunae, Martis, Iovis, hora XI.

Historiam Romanam a belli Hannibalici exordio usque ad proelium Actiacum, diebus Lunae, horis . . . . VIII et IX.
Martis et Iovis, hora . . . . IX.
Saturni, hora . . . . VIII.
ante ferias brumales diebus Lunae, hora . . . . IX.
Mercurii, hora . . . . XI.
Iovis, hora . . . . IX.

Colloquia Latina vel disputandi exercitationes moderabitur, octavo quoque die, hora auditoribus commoda.

Locos selectos ex antiquis poetis utriusque linguae indicabit, exponetque habita ratione aesthetices, quae dicitur, horis auditoribus commodis, postea indicandis.

Futuris philologis prospiciet quantum fieri poterit.

I. I. METZLAR, *Litt. Hebr. et Antiquitatis Professor extraord.*,

Elementa linguae Hebraeae docebit diebus Mercurii, hora . . . IX.
Veneris, horis . . . . VIII et III.

Librum Iudicum explicabit diebus Martis et Mercurii, hora VIII.

De antiquitate Hebraea lectiones habebit diebus Lunae et Iovis, hora . . . . VIII.
Saturni, hora . . . . XI.

Locos quosdam selectos V. F. tractabit die Veneris, horis . . X et XI.

Introductionem in V. F. libros tradet diebus Mercurii, hora III.
et Saturni, hora . . . . XII.

S. SUSAN, *Litterarum Hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi

cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de poemate Italico, *La Gerusalemme liberata di Torquato Tasso* inscripto, disseret.

Colloquia in linguis hodiernis moderabitur, hora auditoribus commoda.

Disciplinae mathematicae et physicae, litterae Belgicae, historia patriae, ceterae doctrinae, quae alumnis Athenaei linguae Latinae non peritis utiles esse possunt, sermone tradentur vernaculo.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit die Mercurii, horis . . . . I—IV.
et Saturni, horis . . . . XI—II.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis . . . . . . II—IV.

Laboratorium chemicum, herbarium, apotheca mercium et museum physicum inspici possunt quotidie, exceptis horis quibus habentur lectiones.

